

0-413.
1938.

XXIII. ÉV

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

PAPP KÁROLY

FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADEMIA

1939

1938.

XXIII. ÉV

A SZENT ISTVÁN
AKADÉMIA
ÉRTESITŐJE

SZERKESZTI

PAPP KÁROLY

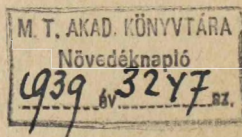
FŐTITKÁR

BUDAPEST

KIADJA A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA

1939.

Kiadásért felelős: Papp Károly.
Stephaneum nyomda Budapest. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIÁNAK

SZENT ISTVÁN KIRÁLY HALÁLA KILENC SZÁZ ÉVES
FORDULÓJÁN, 1938. DECEMBER HÓ 18-ÁN TARTOTT
XXII. ÜNNEPI-ÜLÉSE

I.

SZENT ISTVÁN ESZMÉINEK GYŐZELME.

Szerédi Jusztinián bíbornok-hercegprímás elnöki megnyitó beszéde.

Tekintetes Akadémia! Az egész nemzettel együtt Akadémiánk is még mindig első szentkirályunk és apostolunk jubileumának hatása alatt áll. Ebbe a nagy jubileumba mi nemcsak úgy kapcsolódtunk bele, hogy az egész nemzettel együtt ünnepeltünk, hanem úgy is, hogy három vaskos kötetben kiadtuk kiváló tagtársunk: *Gombos Albin* alapvető forrásmunkáját, amely a magyar hazára és nemzetre vonatkozó bel- és külföldi történelmi források kivonatos gyűjteményét foglalja magában 800—1301-ig; most pedig ennek az ünnepi ülésnek keretében kívánunk hódolni minden idők legnagyobb magyarja, Akadémiánk patrónusa előtt.

Tisztelt Akadémia! Ha az emberi nagyságnak legbiztosabb mértéke az Isten tévedéstől mentes és részrehajlatlan ítélete: akkor annyit ér az ember, amennyit Isten előtt ér! Isten előtt pedig, aki saját képére és hasonlatosságára teremtette az embert, ki-ki annál többet ér, minél jobban hasonlít Hozzá, vagyis minél jobban megközelíti Őt életével és cselekedeteivel. Hasonló az emberi nagyság helyes emberi megítélése is, mely szerint annál többet ér az ember, minél magasztosabbak és minél inkább diadalmaskodnak eszméi s minél maradandóbbak az alkotásai. Már pedig az emberi eszmék annál magasztosabbak s előbb-utóbb annál inkább diadalmaskodnak, az emberi alkotások pedig annál maradandóbbak, minél jobban megközelítik az Istent.

Szent István királyunk isteni és emberi megítélés szerint egyaránt nagy volt.

Isten megítélése szerint nagy volt a szentkirály, mert csodálatos életszentségével annyira megközelítette az Istent, hogy kilencszáz esztendővel ezelőtt örökre megdicsőítette őt az Úr; azért Krisztus egyháza minden európai fejedelmek közül elsőnek iktatta szentjei sorába, akik között tisztelni fogja egészen a világ végéig. De talán még nagyobb volt a szentkirály Isten megítélése szerint azért, mert nemcsak önmagát szentelte meg, hanem a kereszténység elterjesztésével megszentelte s a későbbi századok folyamán is közelebb vitte, odavezette Istenhez az egész nemzetet. Ám emberi megítélés szerint is nagy volt a szentkirály, mert magasztos eszméje: a *független keresztény magyar királyság* diadalmaskodott nemcsak életében, hanem azután is, és mert egyházi és állami vonatkozású alkotásai, mint egyházi és állami berendezkedésünk biztos fundamentumai, maradandóknak bizonyultak.

Az államalkotás nehéz munkájában a szentkirály első, alapelve az volt, hogy Istenhez fordult, mert *keresztény államot akart*. A keresztény egyházak közül azonban nem a keleti, hanem a nyugati, római katolikus, egyházat választotta. Szent István nem akart autokefal magyar nemzeti egyházat, mert mint hívő ember tudta, hogy Krisztus az evangélium hirdetése végett nem egy, hanem minden nemzethez küldötte apostolait s minden nemzet számára alapította egyházát; mint bölcs államférfiú pedig észrevette, hogy aki nemzeti egyházat akar, az már eleve lemond az egyetemesség minden előnyéről; észrevette, hogy a nemzeti egyház osztozik a nemzet sorsában: vele emelkedik és vele bukik, úgyhogy éppen a nehéz időkben nem lehet a nemzet támasza. Pedig Szent István az egyháztól nemcsak lelkieket várt, hanem szellemi és erkölcsi támogatást is remélt nemzete számára. S ezeréves történelmünk valóban fényesen igazolta Szent István várákozását, mert Krisztus egyháza századokon keresztül minden támogatást megadott a keleti és nyugati császárság beolvasztó törekvései, valamint a tatár és török veszedelem ellen, sőt megadott a közelmultban is, mikor a szerencsétlen világháború után elsőnek ismerte el állami szuverénitásunkat, vagy mikor Szent Imre és Szent István évében az egész világot átfogó erkölcsi hatalmával mellénk állott és a budapesti eucharisztikus világkongresszuson keresztül javunkra megváltoztatta a megtévesztett Európa közvéleményét, aminek eredménye országhatáraink békés revíziója volt.

Szent István második elve *más államoktól való függetlenségünk biztosítása* volt. Mikor tehát a magyar katolicizmusnak Krisztus földi

helytartójától való függését nemcsak elismerte, hanem akarta is: gondosan vigyázott, hogy más államok egyházi szervezeteitől és egyházfőitől független maradjon. Azért a pápa jóváhagyásával úgy állította fel minálunk az érsekségeket, püspökségeket, apátságokat, hogy azok minden ilyen külföldi szervezettől (Salzburg, Passau, Monte Cassino stb.) függetlenek maradjanak és az esztergomi érseknek, illetve a pannonhalmi apátnak legyenek alárendelve. Ezek a magyar egyházi szervezetek mindezideig fennmaradtak és az esztergomi érsek, mint az ország primása, joghatóság tekintetében azóta is a világegyházban szinte egyedülálló hatalmat gyakorol.

De a szentkirály nemcsak egyházi, hanem állami szempontból is biztosítani kívánta a magyarság függetlenségét. Nem orientálódott sem a keleti, sem a nyugati császárság felé, mert ismerte mindkettőnek beolvasztó törekvéseit. Inkább a szintén szuverén pápai világhatalomhoz közeledett, mert benne még a nyugati császársággal szemben is támaszt remélt állami függetlenségünk biztosításában, valamint középponti hatalmának elismerésében.

A középponti hatalmat — s ez volt harmadik elve — *keresztény királyság* formájában szervezte meg. Ezt a hatalmat volt hivatva támogatni a tőle alapított és most is fennálló vármegyerendszer is, amely később, módosult formájában, alkotmányunk valóságos védőbástyája lett nemcsak egyes a hatalomra törekvő személyekkel vagy irányzatokkal, hanem — ha kellett — magával az alkotmányt nem respektáló királlyal szemben is, amivel nehéz időkben mérhetetlen szolgálatot tett a nemzetnek.

Szent István negyedik elve az volt, hogy *nem tisztán faji alapon szervezte meg* és tette hatalmassá a magyar királyságot, hanem a *keresztény világnézetre támaszkodó magyar polgárjog alapján*, amely szerint a haza keresztény polgárai egyforma körülmények között egyforma jogokat élveznek: nemzetiségük miatt nincs különbség nemes és nemes, szabad és szabad, szolga és szolga között. Bár ideálisabb volna, ha faji és vallási szempontból egységes volna a nemzet, mégis a fajok és vallások érintkezési pontján, Közép-Európában, kis nemzeteknek számolniuk kell az adott helyzettel és saját érdekükben nemcsak tartózkodniuk kell minden kockázatos erőszakosságtól, hanem egymásra utaltságuk miatt inkább a kölcsönös megértést kell keresniök. *Nekünk, magyaroknak is Szent István nemzet- és államelvéhez kell ragaszkodnunk*, amely nem kizárólag egy fajjal, hanem keresztény világnézettel és magyar életfelfogással egyenlő. Azóta nem tud megnyugodni Közép-Európa, mióta ezt a szentistváni elvet megtagadták a nemzetek.

A keresztény magyar állam *kulturális, szociális és gazdasági életének*

kiépítését és irányítását a középkori keresztény államok szokása szerint legnagyobbbrészt az egyházra hagyta a szentkirály. Ez volt ötödik elve. Most is csak a keresztény szellemben való oktatás és nevelés, a társadalmi és gazdasági kérdéseknek az egyháztól hirdetett elvek szerint való megoldása tudná megszüntetni azt a politikai, társadalmi és gazdasági bizonytalanságot, amely miatt nemcsak alkotómunkát végezni, de maholnap már élni sem lehet.

Tekintetes Akadémia! Isten egyéni és kollektív értelemben boldogságra teremtette az embert. Hogy mégsem vagyunk boldogok, az azért van, mert az emberek és nemzetek szinte szántszándékkal akadályozzák egymás boldogságát és keserítik egymás életét. Ha legalább mi magyarok, akiket kilenc századon keresztül irányítottak és a legnagyobb nemzeti veszedelmekből is kivezettek a szentkirály elvei, itt az ő országában visszatérnénk hozzájuk, akkor csakhamar nyugvópontra jutnánk, és az egész vonalon megindulna minálunk az alkotó munka, melynek eredménye Szent István felsorolt böcs elveinek újabb diadalát, alkotásainak pedig további maradandóságát hirdetné az egész világ előtt.

Az ünnepi ülést e gondolatokkal a szent király emlékének tiszteletére megnyitom!

II.

A SZENT ISTVÁN KORABELI LATINSÁG.

Irta: *Huszli József* rendes tag.

Előadta a Szent István Akadémia 1938 dec. 18-i ünnepi ülésén.

Amikor Szent István a X. és XI. század fordulóján a magyar államot berendezi s népét az európai népek közösségébe szervesen beleilleszti, Európa nyugati felében, amelyhez az új állam szorosabban kívánt csatlakozni, a latin volt a keresztény népeket összekötő világnyelv. Nem először játszott ez a nyelv hosszú élettörténetében ilyen egységesítő szerepet s nem is utóljára. Mintha e nemes idiómának mindig az lett volna a legfőbb hivatása, hogy a népeket egymáshoz közel hozza. A kis Latiumnak, sőt az alapjában véve még kisebb Rómának nyelve a nagy szerepre hivatott város politikai hódításainak nyomán előretörve előbb Itália félszigetét hódította meg, majd — a császárság kórában — a Földközi-tenger nyugati medencéjét, Afrika északi partjainak nyugati sávjait s a mai Balkán-félsziget egyes részeit fűzte szorosabb kulturális és nyelvi egységbe. A középkor első felében ismét ez a nyelv egyesítette a nyugati kereszténységhez tartozó összes népeket, nagyjában az előbb említett területek lakóit, mégis azzal az eltolódással, hogy az araboktól letiport és kiirtott afrikai kereszténylatin népeket az együttesben a kereszténységhez megtért északi germánok pótolták. S amikor a nyugati kereszténység egységét a reformáció felbontotta, a latin nyelv továbbra is megmaradt, mint a humanista *respublica litterarum* nyelve, összekötő kapocsnak. A latin nyelvnek hazánkba való befogadását különben a kereszténység felvétele és az állam megszervezése szükségszerű velejárójának kell tekintenünk. Az első kísérletek a latin nyelv megismerésére kétségtelenül még Géza korába estek, de az igazi döntő lépés mégis Szent István nevéhez fűződik: az ő uralma alatt nyílt ki teljes szélességében a nyugat felé vezető kapu, amelyen keresztül egyéb berendezkedésekkel együtt a latin nyelv is bevonulhatott. Kulturális szempontból e világnyelv recepciója avatta az addig elszigetelt magyarságot az európai népközösségnek most már szellemi fevékenységre is elkötelezett tagjává.

A magyar irodalmi tevékenység megindulásával kapcsolatban

Horváth János megállapítja, hogy irodalmunk szerény kezdete «nem is egyéb, mint egy magyarországi különítménye a középkori Európa egyetemes irodalmának, a latin nyelven folyó s írásbelileg közvetített keresztény műveltségnek». Ami áll az irodalomra, áll a külső köntösre, a latin nyelvre vonatkozólag is: *a priori* a frissen befogadott latin nyelv sem lehet egyéb, mint az akkori európai latinság valamelyik válfajának többé-kevésbbé pontos visszatükröződése. Sajátos «magyarországi» latinságról ebben az időben már csak azért sem beszélhetünk, mert az úttörő tollforgatók szükségszerűen az idegenek köréből kerültek ki s mert a későbbi hazai latinságban oly nagy bőséggel megfigyelhető hungarismusok kiformalódásához természetszerűleg hosszabb idő, illetőleg az adoptált nyelvvel való bensőségebb kapcsolat kellett.

Az első probléma, amelyet érintenünk kell, annak tisztázása, hogy a Szent István korába eső magyarországi latin emlékeink — a törvények, az intelmek s a hiteleknek elfogadható oklevélrészletek — nyelvi tekintetben az akkori európai latinság melyik változatához állnak legközelebb. Ez a probléma egyáltalán nem fedi azt a magyar szempontból talán még fontosabb problémát, amelynek tisztázásához főleg nyelvészeink — Asbóth Oszkár, Volf György, Melich János — járultak hozzá becses adalékokkal, hogy t. i. milyen lehetett a legrégibb magyarországi latin kiejtés s honnan ered latinbetűs helyesírásunk. Ezzel a fontos kérdéssel, amelynek szerteágazó nyúlványai átkúsznak más kutatási területekre is, már csak azért sem foglalkozhatunk, mert erre minden illetékességünk hiányzik. Az eddigi vizsgálatok eredményei ezideig nem vezettek egységesnek mondható felfogáshoz. Annak idején úgy látszott, mintha Volf elmélete a kérdést véglegesen elintézte volna: a hamarosan bekövetkezett kiigazító kutatások ellenére szinte átment a köztudatba az a tétele, hogy a kezdődő magyar helyesírás legfeltűnőbb sajátosságaiban a Velence környékéről származó olasz papok latin kiejtése tükröződik vissza, tehát tőlük kellett tanulnunk az írást és olvasást, ami ismét azt jelentené, hogy nagyobbrészt soraikból kerülhetek ki térítőink. Újabban Melich sokkal átfogóbb módszerrel próbálta a kérdést tisztázni, amennyiben nemcsak egyes körülhatárolt sajátosságokat vett vizsgálat alá, hanem figyelmének határait messze kitolva mindazon népeknél, amelyek e szempontból egyáltalán számbajöhetnek, átrostálta a XI. századi latin és nemzeti ortográfiák egész rendszerét s így próbálta azt a rendszert meghatározni, amelyik a magyar helyesírás legtöbb sajátosságát megmagyarázza. Ezen az alapon jutott el ahhoz a nagyon figyelemreméltó eredményhez, hogy az a latinbetűs magyar helyesírás, amelyből a mi latinbetűs helyesírásunk legtöbb sajátossága a legsímábban meg-

magyarázható, a X—XI. századi franciaországi *beszélt* latinsághoz állhatott legközelebb. Anélkül, hogy a kérdést tovább akarnók feszegetni, annyit megjegyezhetünk, hogy hazánkban a kezdet kezdetén aligha lehetett egységes karakterű latin kiejtés. A körülmények hozták magukkal, hogy a különböző területekről, különböző műveltségi körökből származó papok, térítő, írástudók többféle latin kiejtésbeli hagyományt képviselhettek. Ezek a hagyományok eleinte egymás mellett folytatták életüket, ami azonban nem zárta ki, hogy koronként, vagy esetenként egyik, vagy másik felül ne kerekedjék. A rendelkezésünkre álló gyér dokumentumok, amelyek hozzá még természetszerűleg labilisak, alig adnak arra reményt, hogy ezen a ponton a kutatás hamarosan teljesen egyértelmű megoldást tudjon produkálni. Sokkal egyszerűbb az *írott* latin nyelv genezisének problémája, amely jelenleg foglalkoztat bennünket: szinte azt mondhatjuk, hogy minden további kutatás nélkül az eddigi tudományos eredmények figyelembevételével a ránk maradt meglehetősen egyöntetű anyag mintegy önmagától kijelöli a maga helyét az akkori európai latinság körében.

Aki a latin nyelvről való fogalmaikat csak az ú. n. klasszikus latin ismerete alapján formálta ki, talán idegenszerűnek érzi, hogy többféle latin nyelv lehetőségével számolunk s ezek közül az egyikkel gondoljuk a legrégibb magyarországi latin emlékeket kapcsolatba hozhatónak. A közép-latin nyelvet a klasszikustól közismert módon elég élesen elhatárolja az a körülmény, hogy amíg az utóbbit nagyjában egységes rendszernek tekinthetjük, addig az előbbinél az egyik legfeltűnőbb jelenség éppen az egység hiánya. A középlatin kétségtelenül nem a népnyelvnek, hanem az irodalmi latinnak a folytatása, de nem a klasszikus irodalmi nyelv, hanem egy későbbi, a Kr. u. V—VI. században kiformalódott, a klasszikustól lényegesen eltérő zamatú irodalmi latinságé. Ennek a nyelvnek tisztaságát, ha a «tisztaság» kritériumait a klasszikus latinból vonjuk el, már erősen befolyásolták különböző belső és külső hatások. Az előbbieket közé számíthatjuk a vulgáris elemek nagymértékű előnyomulását. Az utóbbiak között a legfontosabb hely az egyházi latinságot, főleg a Szentírás nyelvét illeti meg; alig van pl. olyan középlatin irodalmi alkotás, legyen az próza, vagy vers, amely a Szentírás latinságának mély befolyását ne mutatná s elsősorban, már a mennyiséget tekintve, ez az elem különíti el a legélesebben a középlatin irodalmi nyelvet egyfelől a klasszikustól, másfelől a klasszikust szigorúbban imitáló humanista latintól. Ahhoz persze, hogy a középlatin kialakuljon, hosszabb időre volt szükség. Egyéb okok mellett — mint amilyen pl. az uniformizáló szellemi központ hiánya — ez az időbeli terjedelem is előmozdította a differenciálódást. Ez is

nagy mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a középlelatinban ki ne alakulhasson valami olyasfajta egység, amilyent a klasszikus latinnál az egyes íróknál megfigyelhető kétségtelen különbségek ellenére mégis megállapíthattunk.

Mindezek alapján nyugodt lélekkel magunkévá tehetjük azt a kitűnő szakemberektől nyomatékosan hangoztatott megállapítást, amely szerint szinte lehetetlen feladatra vállalkozni az, aki a klasszikus latin grammatikájához hasonló középlelatin grammatikát akarna szerkeszteni. Ezzel senkisem akarja azt állítani, hogy a középlelatin nyelvnek nincsenek ú. n. szabályai. Már maga az a körülmény, hogy alapjában véve iskolai tanulással elsajátított könyvnyelvről van szó, szinte magával hozza az egyöntetűségnek, tehát a szabályszerűségnek bizonyos mértékét. Hozzá kell még vennünk azt a körülményt is, hogy az iskolákban használt nyelvtanok jórészt még ókori grammatikusok munkái, vagy ilyenekre vezethetők vissza. De ezt a viszonylagos egyöntetűséget oly sok körülmény olyan kedvezőtlenül befolyásolta, hogy általában még a legszabályosabbnak tekinthető középlelatin író is e szempontból rendesen messze volt a klasszikus íróknál megfigyelhető diszciplináltságtól. Sok függött attól, hogy az író melyik országban élt, melyik iskolában mennyit tanult, milyen szerzőket olvasott, milyen időpontban működött. Minden latin tollforgató tehát szükségszerűen irodalmi nyelven írt, de ennek az irodalmiságnak nem voltak kötelezően kialakult feltételei. Aki többet tanult s jobb nyelvérzéssel rendelkezett, az más, feltétlenül korrektebb latint használt, mint a kevésbé képzett. Ez az oka annak, hogy egyazon korból, sőt egyazon kultúrterületről való irodalmi emlékek között is nyelvi szempontból sokszor igen jelentős eltérések figyelhetők meg. Hasonló jelenséget találunk a klasszikus latin irodalomban is, de ami itt kivétel, az a középlelatinban a szabály. A szellemi központ hiánya, a nagy és csak nehezen legyőzhető távolságok, az írók különböző anyanyelve mind hozzájárult ahhoz, hogy az iskolában eltanult nyelv különböző módon színeződjék. Ezzel szemben viszont mindvégig, a legalacsonyabb műveltségi színvonalon tespedő időszakokban is, nagy egységesítő erőt jelentett a biblia nyelve mellett a soha teljesen el nem felejtett klasszikus latin is: az antik latin nyelv hagyományainak elevensége, vagy ellankadása olyan hatalmas tényezője a középlelatin nyelv történeti fejlődésének, hogy e mozzanat figyelembevétele nélkül sok fontos jelenség megértése egyáltalán nem lenne lehetséges. Így pl. ezt a mozzanatot különösen figyelembe kell vennünk a Szent István korába eső hazai nyelvemlékek vizsgálatánál, mert — amint rögtön rátérünk — ezeknek a latinsága meglehetősen szabályos, mindenesetre a szó szorosabb értelmében veendő irodalmi nyelv,

amit az a körülmény magyaráz, hogy e nyelv genezise végeredményben a Nagy Károly nevéhez fűződő antikizáló renaissance-mozgalomra vezethető vissza.

Az eddigi kutatások eredményei ezen a ponton szinte önmaguktól eldöntik a kérdést. Szent István törvényeiről köztudomású, hogy egyes részeikben szószerint átveszik a VIII—IX. századi német és olasz egyházi törvényhozás egyes határozatait. Sajátos hazai elem a latin szövegezésben nyelvi szempontból egyáltalán nem található. De hiába keresnénk ilyesmit a nyelvileg annyira hasonló jellegű intelmek latin prózájában is: a kutatás, amelynek eredményeit nyugodtan elfogadhatjuk, némi ingadozás után megállapította, hogy a «magyar állam születési okmánya» minden valószínűséggel nyugatról jött ember tollából eredt s formában is, tartalomban is szorosan hozzátartozik ahhoz a háttérhez, amelyet a Karoling-rennaissance stílustörekvései és gondolatvilága alkotnak. Mindkét fontos emlék — az oklevél-részletek fontossága mellettük szinte eltörpül — tartalmilag nagyjában a frank-bajor műveltségi körbe s egyben az egyetemes európai vallásos és politikai gondolatvilágba nyúlik gyökereivel vissza: egészen természetes tehát, hogy nyelvi szempontból is az összes szálak ehhez a körhöz vezetnek. Magyar sajátosságokról — ismétlem — még egyáltalán nem lehet szó: ahhoz, hogy sajátos hazai latinságunk kifejlődjék, hogy a hazai talajban módosult, vagy a hazai talajból időközben kisarjadt intézmények és fogalmak a maguk latin nyelvi köntösét és kifejezési formáit megtalálják, sokkal hosszabb időre volt szükség, mint amennyi a frissen befogadott latinságnak Szent István haláláig rendelkezésre állhatott.

Miután a kezdeti hazai latinság eredetét általánosságban megjelöltük, szükségesnek érzem, hogy a Nagy Károly nevéhez kapcsolódó kulturális reform eredményeit és hatását, továbbá e reformnak a X—XI. század fordulóján itt-ott még észlelhető továbbélését vázoljam.

Ismeretes, hogy a római birodalom nyugati felében az egység-gondolatnak az a felvirágzása, amely politikailag Nagy Károly személyéhez fűződik s amelynek kulturális téren is messzemenő következményei voltak, hamarosan erejét veszítette, elhomályosodott, minek következtében a kulturális színvonal csökkenése is elég gyorsan bekövetkezett. Nagy Károly birodalmának szétesése megnyitotta az utat a nemzeti államok keletkezése felé, ami viszont kulturális szempontból a központi szellemi irányítás lehetőségének megfogytatkozását jelentette. A források mind sűrűbben emlegetik a *regnum Teutonicum*-ot, a *regnum Francogallorum*-ot, a keleti részeken pedig mindinkább határozott körvonalakat nyernek azok a területek, amelyek idővel sláv jellegűek lesznek. Csak a legszélső nyugaton hátráltatják a nemzeti

alapon való gyorsabb formálódást a nagymértékben zavaros körülmények: így Britanniában az egymást követő gyors impériumváltások, Hispániában pedig az arabok beözönlése és az az élet-halálharc, amely ettől fogva keresztények és mohamedánok között évszázadokon át hosszabb-rövidebb szünetekkel szinte állandóan dúlt. A nagy változásokat kísérő zavarok nem kíméltek meg jóformán egyetlen kultúrközösséget sem, ami annyit jelentett, hogy Nyugat-Európának jóformán minden pontján a Karoling-renaissance művelődési eredményei veszélybe kerültek. Maga a centrumnak tekinthető frank föld is sokat szenvedett főleg a normannoktól, akik a folyók mentén előrehaladva zsákmányt és kalandot kerestek. A zavaros állapotok egyik első következménye lett a Karoling-renaissance-tól felvirágoztatott iskolák működésének megbénulása, hatóerejük csökkenése. Aminek a kulturális fellendülés eredményeiből mégis sikerült megmaradnia, az sokszor kénytelen volt visszahúzódní a szorosabb értelemben vett kolostori világha.

Még talán a legkedvezőbb állapotban volt az egyébként annyiszor feldúlt Itália. Részben ez a körülmény, részben pedig szerencsés személyi adottságok magyarázzák azt a tünetet, hogy a X—XI. század fordulóján a Karoling-renaissance nemes hagyományai a legelevenebben a pápai udvarban éltek tovább. Éppen az időtájt, amikor Szent István a magyarság sorsát a római pápa vezetése alatt álló kereszténységhez csatolja, a korszak tudományos és irodalmi szelleme Rómában találta meg a maga központi képviselőjét. A pápai trónon a korszaknak kétségtelenül az egyik legjelentékenyebb alakja ült: Gerbert d'Aurillac, a kitűnő tudós és a kimagasló latin stílusza. Gerbert, mielőtt a pápai trónra került, frank földön, majd Hispániában tanult, ahol megismerte az akkor sok ponton méltán magasabbrendűnek elismert arab tudományosságot is. Egy ideig a híres reimsi iskolát irányította, majd a tudománytörténetben oly dicsőséges helyet elfoglaló Bobbio apátja lett. Innen került először a reimsi, majd a ravennai érseki székbe, hogy végül II. Szilveszter néven a középkori pápák egyik legnevezetesebbjévé váljék. Alatta Róma ismét a világ szellemi középpontjának volt tekinthető.

A pápa nemes törekvéseit irodalmi téren is először közvetve, majd közvetlenül elősegítette az a hatalmas méretű s egyben döntőfontosságú vallásos reform-mozgalom, amelyet a történetírás cluny-reform elnevezéssel tart számon. Ez a reformtörekvés egyáltalán nem volt sajátosan irodalmi és tudományos jellegű, de a saját céljait szolgálva közvetve mégis fellendítette a szellemi törekvéseket is, főleg a hagiográfikus és történetírói tevékenységet. II. Szilveszter sokat idézett jelszava volt: *in otio, in negotio et docemus, quod scimus*,

et addiscimus, quod nescimus. A jelszóban kifejezésre jutó szellem áradt Róma felől a keresztény kultúra befogadása irányában az első elhatározó lépésekre készülődő magyarság felé. Róma és Cluny kitörölhetetlen jegyeit viseli magán az a keresztény-latin kultúra, amely elsősorban az egész Nyugat-Európát behálózó bencéskolostorok útján a kereszténységet már régebben befogadó népeket előzőleg meghódította. Most pedig a magyarsággal új nép került bele abba az eszmei egységbe, amelynek legerősebb köteléke éppen az ettől a szellemtől ihletett közösségtudat volt. Szent István egész programját, amely népe szellemi, állami, vallási, gazdasági életének teljes körére kiterjedt, elsősorban az a törekvés hajtotta a megvalósulás felé a legállandóbb erővel, amellyel a szent király népével együtt e közösség méltó tagjává lenni kívánt.

E hatalmas programtól elválaszthatatlan volt a latin nyelv s mindaz, amit a latin nyelvtől lehetetlen lenne elszakítani. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Európának ebben a felében hosszú évszázadok óta minden szellemiség ezen a nyelven nyilatkozott meg s egyelőre még messze van az az idő, amikor ezt a szerepet részben vagy egészben a nemzeti nyelvek méltóképen vállalni tudják. E nyelv befogadása révén a magyarság mintegy automatikusan belekapcsolódott a nyugati szellemi élet közösségébe s szinte ajándékba kapta a klasszikus ókorra is visszamenően a kiváló szellemi ősök hosszú sorát, akikről addig nem is tudhatott.

Annak a művelődési mozgalomnak, amelyet a művelődéstörténelem Karoling-renaissance néven ismer, éppen a szellemi ősökre való hatékonyabb visszaemlékezés volt a lényege. Említettem már, hogy a középkorban is a kultúra irányában megfigyelhető fogékonyság hőfoka szemmel látható összefüggésben állt az antik tanulmányokkal: az időnkint ellankadó kultúrtörekvésekbe az hozott lendületet, fokozottabb mozgást, ha a döntésre hivatottak szava az antik studiumok érdekében érvényesült. Nagy Károly kulturális programjának lényege és jelentősége éppen az volt, hogy a maga törekvéseit rég letűnt századok kulturális eredményeihez kapcsolta s fejedelmi udvarában ezeknek a törekvéseknek látható és minden irányban érvényesülést teremtő központot alkotott. Nem szabad megfélekmoznünk arról, hogy az új nyugatrómai császárt tisztsége is mintegy kötelezte erre a kultúrpolitikára, amely egyébként a legtisztább harmóniában volt az Egyház törekvéseivel és felfogásával is. Róma és az Egyház a keresztényüldözések után soha nem kerültek többé ellentétbe egymással. Ellentét már csak azért sem volt konstruálható, mert a birodalomnak igazi örököse, művének folytatója s egyben magasabb szférába felemelője az Egyház volt.

A római birodalom elrendezésében, egységében, hierarchikus felépítésében az Egyház olyan emberi alkotást talált, amelyet asszimilált, felemelt, még egyetemesebbé formált a maga természetfölötti, a Gondviseléstől kijelölt szent céljai szolgálatában. A római műveltség és a római birodalom nem is találhatott volna nemesebb, egyetemesebb, örökkévalóbb betetőzést annál, amit számára a római Egyháznak a lelkekre alapozott szent birodalma jelentett. A Róma-gondolatot ennek minden mélységével együtt alapjában véve az Egyház tette egyetemesebbé és örökkévalóvá: az Egyháznak Istentől kapott, természetfölötti életereje konzerválta, tökéletesítette magasabb szférában mindazt, ami jó, nemes, az emberiséget boldogító elem volt a Róma-gondolat emberektől formált részében. Az új keresztény kultúra nem semmisítette meg a régit, hanem átszellemítette, divinizálta Szent Tamás csodálatosan finom megjegyzése értelmében: *Gratia supponit naturam, eam non destruit, sed perficit*. A Nagy Károly nevéhez fűződő reform nyelvileg a latin klasszikus minták után indult. Az uralkodó először maga köré gyűjtötte főleg Itáliából és a brit szigetekről, ahol az antik grammatikai és retorikai tanulmányok hagyományai a legszívósabban éltek, azokat a férfiakat — köztük Alcuinust —, akik a nekik szánt feladatot megoldani tudták. Célja volt, hogy megállítsa és korrigálja azt a siralmas hanyatlást, amely kulturális téren, a latin nyelv kezelésében is, az akkori papságnál megfigyelhető volt s hogy megfelelő iskolák segítségével kiformálja azt az értelmiségi elitet, amely nélkül újra organizált birodalmát nem tudta volna kormányozni. Törekvései a latin nyelv sok évszázadra nyúló történetében új korszakot jelentenek. Érdekes megfigyelni, hogy e törekvések kapcsán hogyan lángolt fel és terjedt el a kultúr-centrumokban egyes antik írók behatóbb tanulmányozása, főleg azoké, akik a Róma-gondolatnak, Róma hivatásának, dicsőségének, halhatatlanságának hirdetői voltak. Az első hely mégis annak a Vergiliusnak jutott, akit a korszak a IV. ecloga révén a Megváltó világrajövelete profétájaként is tisztelt.

A latin nyelv életében az ókori periódus lezárása után általában két korszakot szoktak megkülönböztetni: az egyik a renaissance-humanizmus elé, a másik ez után esnek. Az első korszakban a nyelv kezelése általában jóval szabadabb, egyénibb, maga a nyelv eredetibb s mindenekfölött kétségtelenül élő nyelv. Az igaz, hogy a klasszikus latinhoz mérten ez a latin szabálytalan, hibás, sőt egyes korszakokban, egyes megnyilvánulási formáiban egyenesen elvadult. Ezzel szemben a humanista latin, amely általában, legalább elvileg, aggodalmas pontossággal ragaszkodik egyes ókori, a próza terén az esetek túlnyomó részében a cicerói mintához, kétségtelenül szabályos, sőt túlságosan

szabályos, de viszont végérvényesen holt nyelv. Nem véletlen, hogy a latinnak holt nyelvvé válását a tudomány a szélső purizmust hirdető Lorenzo Valla stílustörekvéseitől szokta számítani. A humanisták a maguk gögjében, amelyből sok szorult a klasszikus latin korlátain belül megrekedt modern latinisták egy részébe is, lenézték és gúnyolták a «szabálytalan» középkori latint, kipellengérezték annak barbarizmusait s közben nem vették észre, hogy a kizárólag antik minták utánzására berendezkedett, az egykorú problémák természetes kifejezésétől az antik mintahiány miatt idegenkedő latin szükségszerűen csak mesterkelt, tehát élettelen lehet.

Ez a korszakokra osztás csak nagyjában veszi figyelembe a latin nyelv életében felmerülő fontosabb mozzanatokat. Ha pontosabbak akarunk lenni, okvetlenül külön meg kell emlékeznünk a Karoling-renaissance latinságáról is, amely sem nem középkori az előbbi értelemben, sem nem humanista-latin, hanem a kettő között álló, egyébként igen szerencsésnek mondható szintézise a még élő, de azért mégis a lehetőségig szabályos latinnak. Ebben a nyelvben, a klasszikus latint véve mértéknek, a szabálytalanságok kevesbednek, a korrupt formák a minimumra redukálódnak, anélkül azonban, hogy az ú. n. szabálytalanságoktól való túlzott tartózkodás a nyelvformáló génuszt megbénítaná. Radikális purizmusról szó sincs: egy Alcuinus, vagy egy Paulus Diaconus nyugodtan használnak egy-egy «középkori» szót vagy fordulatot, ha azt kifejezőnek találják. A Karoling-renaissance latin nyelve tehát általánosságban ókori minták alapján revideált, de azért nem ú. n. klasszikus nyelv. Arról még szó sem volt, amit később a humanisták csináltak, hogy ez a nyelv kilökje magából az addigi fejlődés elfogadható eredményeit. Arról még kevésbé volt szó, hogy az ókori minták kedvéért a nyelv-génusz lemondjon a fejlődéskivánta újabb és újabb formák teremtésének lehetőségéről. Az is igaz, hogy ezt a latin nyelvet még fokozottabb mértékben az iskolában kellett elsajátítani, mint a közvetlenül megelőzőt, de azért nem mondható holt nyelvnek. Mindaddig, amíg megvan benne az a készség, hogy fejlődjék, ha nem is olyan mértékben, mint kb. 800-ig, de legalább félig élt, újabb és újabb hajtásokat eresztett a törzse. Majd akkor hal meg, amikor szolgálilag kezdi utánozni az antikot, amikor lemond róla, hogy az újabb és újabb igényekhez könnyedén hozzásimuljon. Addig, amíg ez be nem következik, a latin nyelv ebben a «középkori» formájában remek külső köntöse maradhatott költészetnek, tudománynak és a diplomáciának egyaránt.

Kétségtelen, hogy a reformtörekvés intenzitása a Nagy Károly halálát követő zavarok idején általában alábbhagyott s lassankint

e mozgalom sok eredménye feledésbe ment. Viszont annak sokáig megmaradt a jelentősége, hogy a latin nyelv a IX. században ilyen hatalmas tisztító folyamaton ment át. A mi szempontunkból különösen fontos az a körülmény, hogy a magyarságnak az európai művelődésbe való bekapcsolódása előtt aránylag nem sok idővel játszódtott le ez a folyamat s hogy eredményei a lehető legmélyebben befolyásolták a latin nyelvnek azt a formáját, amelyben ez a nyelv magyar földön keletkezett írásművekben először megjelent. Az a rövid összefoglalás, amelyet e nyelv fontosabb sajátosságairól a következőkben adunk, azt mutatja, hogy a Szent István életében megjelent s ráánkmaradt szövegek szerzői — elsősorban a törvények és az intelmek szerkesztői — teljes mértékben a Karoling-rennaissance nyelvi és stílustörékvéseinek hatása alatt álltak. Viszont érdekes, hogy pl. Szent Gellértnek nem sokkal később keletkezett nagyjelentőségű irodalmi munkássága egészen más stílus-irányt képvisel. Az igaz, hogy ezek a munkák nyelvi szempontból az egész középkori latin irodalomban általában különálló, szinte elszigetelt alkotások.

A szókészlet pl. nagyjában ugyanaz, mint a Karoling-rennaissance latinságáé.¹ Feltűnőbb népi szavak, vagy vulgáris alakok aránylag ritkán fordulnak elő. E tekintetben egyébként általában igen nagy különbségek állapíthatók meg az egyes kultúrterületek között s a fokozatoknak is széles skálájával kell számolnunk. A román nyelvterületeken pl. a népnyelv természetesen soha ki nem apadó forrás, éppen ezért ezeken a népi eredetű szavak latinizált formáinak a legkülönbözőbb válfajai fordulnak elő. Ez a jelenség más országokban természetesen jóval ritkább, de azért a gyakori irodalmi érintkezések következtében az ilyesfajta szavak jövevényszavakként más területek latinságába is beszivároghattak. Sokszor előfordul, hogy egyes vulgáris szavak genezisést a Vulgátáig, illetőleg a VIII. század előtti népnyelvig tudjuk visszanyomozni. Ilyen szavak pl. *manducare* (fr. *manger*; előfordul már Suetoniusnál, Frontonál, a Vulgátában s több egyházi írónál), *mansio* (fr. *maison*; Plinius Maior, Palladius, több egyházi író), *curtis* (fr. *cour*; már a Meroving-kori latinban előfordul), *intendo: non intendentes divinae lectiones . . . expellentur de ecclesia* (Decr. 19., fr. *entendre*), *traditio*, e. h. *proditio* (fr. *trahison*) stb.

¹ A Szent István korabeli latinság fontosabb emlékeinek nyelvi anyagát a Magyar Tudományos Akadémia középkori latin szótár-bizottsága számára Ács Károly gyűjtötte össze. A következőkben ezt az anyagot használhattam fel, amiért e helyen is köszönetet mondok. Az anyag csoportosításának munkájával kapcsolatban dr. Fludorovits Jolánnak, a középkori latin szótár állandó munkatársának segítségét kell megköszönnöm.

A szókészletnek a klasszikustól eltérő anyaga jórészt mégis az egyházi nyelvből való. Ilyenek a szorosabb értelemben veendő terminus technicusok: *episcopus, monachus, abbas, presbyter, canonicus, baptisma, chrisma* stb. Ide tartoznak azok a szavak is, amelyek még a klasszikus latinból származnak ugyan, de idők folyamán új értelmi árnyalatot, vagy egészen új értelmet nyertek: *oratio, humilitas, ethnicus, ordo, confessio, gratia, ablutio* (scil. peccatorum) stb. E téren egészen rendkívülinek mondható a biblia hatása. Általában igen nagyszámú kifejezés és kép végső fokon a biblia szövegére megy vissza: *paradisus, scandalizo, transplanto, populus acquisitionis* stb.

A szókészlet egy másik része a korabeli jogviszonyok, intézmények, társadalmi berendezkedések elnevezéseivel van összefüggésben: *senatus regalis, baro, comes, fiscus regis, mediator, pensa, solidus, dos* (*donatio, beneficium* helyett), *compono* (*restituo, compenso* h.), *vulgaris* (*rusticus* h.). A frissen megindult hazai latinságnak ez utóbbi része a hivatalos frank-bajor terminológiában gyökerezik, amely viszont ismét jórészt a Karoling-renaissance latinságának készletére megy vissza. Ezeknek a szavaknak történetét vizsgálni annyit jelentene, hogy felkutatjuk a szavak mögött meghúzódó fogalmak, intézmények eredetét, ami már jelentékenyen túlmegegy a szorosabb értelemben vehető nyelvi problémákon. Másrészt kétségtelen, hogy a középkori latinság szókincsének ezen a ponton való módszeres feldolgozása sok tekintetben kiegészítheti a kompetens történeti kutatás eredményeit s a nyelvi összefüggések feltárásával felderítheti az intézmények terjedésének irányát, amiből sok esetben rekonstruálhatók lesznek általában a művelődés terjedésének útjai.

Feltűnő, de a román nyelvekben is megfigyelhető a mondanivaló erőteljesebb hangsúlyozására való törekvés (expresszivitás), amely különböző nyelvi jelenségeket eredményez. Ezzel függ össze, hogy sokszor az lehet a benyomásunk, mintha ez a latinság kelleténél bőbeszédűbb lenne: *ipse idem dux, aliquis alter, aliquis alius, aliquis homo* stb. Sok esetben ez a törekvés magyarázza a praepositíóval összetett igealakok feltűnő favorizálását. Az író úgy érzi, mintha az egyszerű igealak kifejező értéke csökkent volna, s nyomatékosabbnak gondolja a praepositíóval összetett alak kifejező erejét. A célt esetleg úgy éri el, hogy a megszokott praepositio helyett egy másik, szokatlanabbnak, tehát energikusabbnak gondolt praepositíót helyettesít be. Így mindinkább kiszorulnak az alapfogalmat kisebb intenzitással kifejező változatok: *quae autem decrevimus, in sequentibus subnotavimus lineis* (Decr. praef.); *si quis... regem a recto proposito pervertere temptaverit* (Decr. 1.). Ide sorolhatjuk az *existere* reduktióját, amely a közép-

kori latinban a mintegy erejét vesztett *esse* értelmét vette fel, olyanmire, hogy sok esetben egyenesen az igeparadigmába illeszkedve elfoglalja annak a helyét: si legatus . . . quodam percussus et flagellatus *extiterit* (Decr. 25.). Ugyancsak ide sorolhatjuk azokat az eseteket, amikor az öröklött szókészlet egy részét az értékcsökkenés érzése miatt az író újszerű továbbképzésekkel helyettesíti: *rebellitas* (Decr. 13., *rebellio* helyett); *miserantia* (Admon. 5., *misericordia* helyett) stb.

A nyelv jellegét, szinte a minőségét szemléletesen mutatja az a körülmény, hogy sem a törvényekben, sem az intelmekben, amelyeknek a nyelve egyébként — mint már említettem — igen nagy mértékben egyezik, nincs egyetlen olyan alaktani elváltozás, amely a klasszikus latin alaktanától *lényegesen* eltérne. Nyomát sem találjuk azoknak a deformációknak, amelyek a sermo vulgarisban már az ókortól kezdve (pl. Petroniusnál vagy a feliratokban) nagy számmal fordulnak elő. Talán a legszabálytalanabb forma az *arsum fuerit*, e. h. *arserit* (si quis . . . edificia igne cremaverit . . . edificia restituat et quidquid supplectilis *arsum fuerit* etc. Decr. 132.). Ennél a körülménynél világosabban semmi nem mutathatná azt a különben is szembeszökő tényt, hogy a Szent István-kori hazai első emlékek nyelve alapján véve a Karoling-renaissance *tisztított* latinja.

A mondat szerkesztésben sem találunk olyan elemeket, amelyek ezt a megállapítást gyengítenék. Bár kétségtelen, hogy a mondatban nagyon sok eltérést mutat a klasszikus latintól, de ezek az eltérések nagyjában megtalálhatók a Karoling-latinságban is. Általánosságban megjegyezhetjük, hogy a középletin a klasszikus kor végétől kezdve szinte állandóan lazította — főleg a mondat szerkesztésben — a klasszikus latin nyelv logikai fegyelmességét, formai zártságát, olyanmire, hogy egy időben valósággal szétfolytak a valamikor annyira tiszteletben tartott mondatkeretek. A korai középletin elvadultságát ezen a téren a Karoling-renaissance nagymértékben korrigálta ugyan, de azért a klasszikus latinhoz képest ebben is megfigyelhető a mondatbeli formák lazulása, a gondolkodásnak s ezzel együtt a kifejezési módoknak neolatin jellegű áthangolása. Ugyanaz a tendencia, amely a szókincs alakulásánál már feltűnt, nevezetesen az egyszerűbb, erőteljesebb, kézzelfoghatóbb formák iránt való rokonszenv, érvényesült nagyjában a mondatalkotás terén is, amit főleg a szétszedésre, az analitikus kifejezőmódra irányuló hajlandóság növekedése árul el.

A lazulásnak egyik legfeltűnőbb jele, hogy a klasszikus latinban szigorúan alkalmazott *consecutio temporum* mindig több és több

csorbát szenvedett s végül is az írók, a népnyelvből merítve ösztönzést, mintha visszatértek volna az archaikus nyelv szabadoságához. Egy másik gyakran előforduló jelensége ennek a lazulásnak, hogy például az írók az accusativus cum infinitivo-t gyakran helyettesítik *quod, quoniam, quia* stb. szerkezetekkel, vagy hogy a *iubeo* után *ut*-os szerkezetet alkalmaznak (pl. *propterea iubeo te, fili mi, ut bona voluntate illos nutrias* (Admon. 2.). Az utóbbi egyébként a vulgáris nyelvben Apuleiustól kezdve megtalálható s különösen gyakori a VIII. sz.-i franciaországi latinságban. Ebbe a kategóriába sorozhatjuk a participiális szerkezetek feltűnő favorizálását egyszerű igealakok helyett: pl. *consentientesque sint* e. h. *consentiant* (Decr. 2.) stb.

A logikai finomságok elhomályosodására az egyik legfeltűnőbb példa a visszaható névmás eredeti jelentésének háttérbeszorulása, illetőleg e névmás lesüllyedése az egyszerű mutatónévmás szerepébe. Eszerint a középlatinban a *sibi-ei, suus-eius* teljesen egyenértékű lett. Ismeretes, hogy ez a jelenség mélyen belenyúlik a renaissance-korba is. A latin nyelvtudásukra annyira büszke humanisták közül különösen a régebbiek csak ritkán tudták a kétféle névmást helyesen megkülönböztetni. Hasonlít ehhez az a jelenség, hogy a klasszikus latinban az egyes kötőszóknak oly élesen elhatárolt szerepköre a középlatinban alaposan összezavarodik.

Meg kell még említenem, hogy a puszta esetalakokat az írók általában nem tartják elegendőnek bizonyos határozói értelem energikus kifejezésére s helyettük lehetőleg praeposítiós szerkezeteket használnak. Hasonló jelenség ez, mint amilyent a szókincs vizsgálata alkalmával megfigyeltünk, amikor az alapfogalmat kisebb intenzitással kifejező változatoknak háttérbeszorulását megállapítottuk. Így a dativusnak jóformán minden szerepkörébe behatol az egyébként is nagyon kedvelt — a román nyelvekben is gyakori — *ad* praepositio a *do, trado, confero* és hasonló jelentésű igék mellett. Talán még gyakoribb az *in* használata: *in uxorem rapere* (Decr. 27.); *in eterno regno participant* (genitivus vagy ablativus helyett, Admon. 1.); *invigilare in sancta ecclesia* (Admon. 2.); *in istis* (scil. *legibus*) *multentur* (Decr. praef.). Nagyon gyakran előfordul a *per* okhatározói értelemben: *si quis per inimicitias alterius edificia igne cremaverit* (Decr. 22.); *ac per hoc* (olasz *però*!), *fili mi, ferventi studio debes invigilare* (Admon. 2.). Jellemző tünet, hogy a puszta abl. instrumenti-t a nyelvérzék nem tartja elegendőnek, hanem rendszerint megtoldja a *cum* praeposícióval: *cum regula virtutum dirigere vitam comitum* (Admon. 4.). Az már további lazulásra mutat, hogy a praeposíciók

funkciója is erősen összezavarodik. Nagyon gyakori pl. a *de* használata *e, ex, a, ab* értelmében: pl. *noli... de illis consilium quaerere* (Admon. 7.). Előfordul az is, hogy az *in* mellett az író fonákul használja az ablativust, illetőleg accusativust (pl. Decr. 30.).

Mindent összevéve a Szent István korában keletkezett irodalmi emlékeink latinsága tipikusan középlatin nyelv, de kétségtelenül a legjobb minőségűnek mondható. Minden ízén látszik, hogy a Karoling-renaissance fegyelmező, purifikáló iskoláján átment szerzők tollából ered. Ugyanezt a jellegzetességet mutatják azok a stílus elemek is, amelyeknek előfordulása lépten-nyomon felötlik. Ez a latin ugyanis nemcsak iskolában elsajátított *irodalmi* nyelv, hanem egyenesen *műnyelv*, telve a középlatin *műpróza* minden szokásos díszével (hyperbaton, chiasmus, duplex, triplex, multiplex complexio, synonyma a főneveknél és igéknél éppúgy, mint pl. egyes határozóknál, a *cursus* különböző formái stb., stb.). Ezen a ponton a kutatás további feladatai közé tartoznék, hogy a Karoling-latinnal való szorosabb összefüggés, amely különben az első pillantásra evidens, részleteiben is megállapíttassék.

A latin nyelv gyökérverése magyar földön, amelynek egyes fontosabb mozzanataira az eddigiekben rávilágítani próbáltunk, kétségtelenül a legnagyobb jelentőségű, következményeiben szinte felmérhetetlen fontosságú folyamatok egyike. A magyar, ez az Európában egyideig társtalan, az új hazától követelt feladatokra csak bizonyos idő eltelte után ráeszmélő nép, amelyet a népvándorlás szélvészre a Duna völgyébe sodort, kezdetben régi életmódjával, kalandozó hadjárataival valóságos ostora lesz a régi nyugatrómai birodalom széttört kereteiben már elhelyezkedett, a kereszténységtől megszeliidített s a latin kultúra bizonyos fokára eljutott népeknek. Szent István győzte meg a magyarságot arról, hogy a népek országútján, ahonnan eddig is a külső erők minden más népet hosszabb-rövidebb kíséreltezés után letaszítottak, csak akkor maradhat meg állandóan, ha európaivá lesz s az európai nemzetek közösségében harmonikusan elhelyezkedik. Ez a kereszténység felvételét jelentette. A döntő lépésre való elhatározáskor azonban újabb választást kellett a magyarságnak megejteni, amely nem kevésbé volt sorsdöntő. A római birodalom kétfelé oszlása nyugati és keleti, latin és görög szférára ebben a korban már végérvényesen befejeződött. A magyarság a Kárpátok medencéjének földrajzi adottságainál fogva a két érdekszférának mintegy a határvonalán helyezkedett el, tehát a távolságokat tekintve egyformán kapcsolódhatott volna bármelyikhez. Ekkor a magyar — hála Szent István csodálatos politikai ösztönének és belátásának — határozottan Rómát és nem

Bizáncot választja a maga világa eszmei központjának. Tulajdonképen az a politikai elgondolás, amelyet egyébként teljes joggal szentistváni gondolatnak szoktunk nevezni, amelynek tudvalevőleg egyik leglényegesebb pontja a különböző nyelvű népeknek egy államban való békés együttélésére vonatkozik, ez az eszme, ami megőrzött bennünket a multban s aminek korszerű formában való érvényesülésétől várjuk országunk feltámadását és boldogulását a jövőben, alapjában véve nem más, mint csodálatos politikai éleslátással a Kárpátok medencéjére alkalmazott Róma-gondolat. Az egyetemességre törekvő Róma tartotta a maga legfőbb hivatásának, hogy a szétszórt népeket és országokat a *bellum omnium contra omnes* zűrzavarából kiemelve, egy átfogó birodalmi szervezet védőszárnyai alá vegye, őket egyesítse, együttélésük méltányos feltételeit megalkossa, mégpedig olyan igazságosan, hogy benne és általa — Plinius Maior szerencsés kifejezése szerint — ezek a népek különbözőségük ellenére, *egy* hazára találjanak: «... una cunctarum gentium in toto orbe patria fieret». Valóban politikai lángészre mutató, egész sorsunkat, a multbelit, a jelent és a jövőndőt eldöntő választás! De eldöntötte ez a választás az ittlakó más népek sorsát is, akik számára a szentistváni Pax Carpatho-Danubiana Hungara hosszú évszázadokon át ugyanaz az áldás volt, mint a római birodalom népmilliói számára az «*immensa Romanae Pacis maiestas*»! E választás következményeként a nemzet szellemi élete nyelvül átveszi a latint, amelyhez majd páratlan szívóssággal fog ragaszkodni. A nyelv és a nyelvtől elválaszthatatlan nyugati keresztény kultúra azonban kötelez is: a magyarság majd habozás nélkül vállalja ezt a kötelezettséget s hosszú évszázadokon keresztül a keleti pogányság rohamával szemben hatalmas véráldozatokkal védi majd azt a keresztény kultúrközösséget, amelynek a latin nyelv befogadása révén egyenrangú tagjává lett.

A maga nemében szinte páratlan az a jelenség, amelyet a latin nyelv további magyarországi sorsa körül megfigyelhetünk. Az adoptált nyelv a nemzeti életfolyamat egyes korszakaiban szinte döntő uralomra jutott s a politikai nemzetnek valósággal a második anyanyelve lett. Volt olyan periódus, amikor ez a második anyanyelv, amelyhez az összes európai népek közül mi ragaszkodtunk a legszívósabban, a közélet és a szellemi tevékenység egyes területein szinte kizárólagossági jogokat élvezett.

Ennek a folyamatnak a kereszténység felvétele jelentette a kezdetét. Az Egyház, mint az antik-latin kultúra örökségének abban az időben szinte egyetlen letéteményese, átadta az addig elszigetelt népek a latin nyelvet s ezzel azt a kulcsot, amelynek segítségével kinyíltak az antik és a keresztény világ kulturális kincseihez vezető ajtók. Az ezzel

járó következmények olyan mélyenszántók voltak, hogy az új nyelvi köntösben gyorsan hódító keresztény-latin kultúrában szinte felolvadt, jórészt megsemmisült mindaz, ami előtte volt. Így lett a latin nyelv befogadásának napja egyben a mai magyar kultúra születésnapja, mert számunkra most már az ősforrás jóformán minden magasabbrendű «magyar» műveltségi elemnél szükségszerűen a keresztény-latin kultúra marad.

III.

JELENTÉS A SZENT ISTVÁN AKADEMIA FENNÁLLÁSÁNAK 23-IK ÉVÉBEN TÖRTÉNT ESEMÉNYEKRŐL.

Előterjesztette: *Papp Károly* főtthkár

az 1938. december hó 18-án tartott XXII. ünnepi ülésen.

Három fényképmelléklettel.

A) Bemutakozó beszéd.

Főmagasságú Bíboros Hercegrímás Elnök Úr!

Tekintetes Szent István Akadémia!

Mélyen Tisztelt Ünneplő Közönség!

Amidőn első ízben van szerencsém erről a helyről szólni, mindenekelőtt mély köszönettel adózom akadémiai tagtársaimnak azért a kitüntető bizalmukért, amellyel a főtthkári székbe egyhangúlag megválasztani méltóztattak.

Elődöm *Reiner János*, az egyházjog kitűnő tudósa, Akadémiánk megalakulása óta 22 éven át viselte a főtthkári tisztséget, élete összeforradt a Szent István Akadémiával, s tevékeny munkásságát csak 1938 augusztus 27-én történt halála szakította meg.

Talán szokatlannak tűnhetik fel a Tisztelt Ünneplő Közönség előtt, hogy személyemben természetvizsgáló került a főtthkári tisztségre, éppen ezért az aggodalmaskodókkal szemben kijelentem, hogy a természetkutató isteni félelme és vallásossága époly mélyen gyökerzik lelkében, mint bármely más szakbeli tudósé.

Életemnek legnagyobb részét nem annyira laboratóriumban, mint inkább a szabad természetben töltöttem.

A Kárpátok és a Kaukázus magas hegységeiben, majd a délafrikai és északamerikai bányák mélységeiben, ott, ahol az arany, a gyémánt és a kőszén terem, majd a völgyek mélyén és a bércek magaslatain kutatva, mindenhol a Teremtő Isten csodálatos alkotásait szemléltem.

De nemcsak a geológus, hanem a mindenséget kutató csillagász, a fizikus, a kémikus, vagy a növény- és állatvilágot vizsgáló biológus,

és a teremtés koronájával foglalkozó orvos, — bűvárlataikba mélyedve — mind csodálattal borulnak le a Mindenható fölséges alkotásai előtt.

Akadémiánk négy osztályában a hittudomány és a bölcsélet, a történelem, jog- és társadalomtudomány, a nyelvtudomány és szépirodalom, s végül a mennyiségtan és természettudományok, mind egyenlően vannak képviselve és Akadémiánk lelkes tagjai — egymással versenyezve — iparkodnak szakjaikban a legjobbat és legtokéletesebbet nyújtani.

Igérem, hogy eme nemes versengésben, mint főtitkár, Akadémiánk minden egyes tagjának szolgálatára állok és hátralevő néhány évemet a Szent István Akadémia javára fordítom.

B) Reiner János (1865—1938)

működése a Szent István Akadémia megalapítása körül.

Szenteljünk néhány percet első főtitkárunk emlékének.

Amiként említettem, *Reiner János* főtitkár élete és munkássága teljesen összeforradt a Szent István Akadémiával.

Nagybecskereken, 1865 június 22-én született, azonban ifjúságát Ignác és Zsigmond fivéreivel együtt, Gyulafehérvárott töltötte. Amikor a fővárosba került és a jog-államtudományi doktori, majd az ügyvédi vizsgákat letéve, az egyházjoggal kezdett foglalkozni, akkortájt alakult meg a Szent István-Társulatban a tudományos és irodalmi osztály, amely az 1887—1915. évek között 28 éven át sikeresen működött.

A világháború kitörése után 1915 november havában alakult át ezen osztály *Szent István Akadémiává*, s itt kapcsolódik bele *Reiner János*, akkor már a budapesti egyetemen az egyházjog ny. r. tanára, Akadémiánk megalapításába. Tagja volt annak a *nyolcas bizottságnak*, amely Akadémiánkat szervezte, s amely bizottságnak jelenleg már csak két élő tagja van, ú. m. : *Erdősi Károly* pápai prelátus úr, a Szent István-Társulat alelnöke és *Bartha József* főigazgató úr. *Erdősi Károly* úr dolgozta ki a Szent István Akadémia alapszabályait és ügyrendjét, s Őméltósága büszkén tekinthet vissza alkotására, mert ez a szervezet 22 év alatt kiállotta a tűzpróbát.

Az 1915 november 29-i alakuló közgyűlésen, az aggodalmaskodókkal szemben, *Csernoch János* bíbornok-hercegprímás, fővédnök Akadémiánk alapítását a Gondviselés művének tekintette. Amiként egykoron Szent István magyar nemzetét a keresztény Egyház alapjára helyezte, úgy a világháború kitörése után is meg kell tartani a magyar nemzetet a keresztény szellemben.

Az Egyház a katolikus tudósokat kettős tisztelettel veszi körül: a tudósoknak és a hűséges katolikusoknak járó tisztelettel. S ennek a kettős tiszteletnek babérágát helyezi mindazoknak a homlokára, akik a Szent István Akadémia tagjai lesznek.

Csernoch János bíbornok fővédőnek határozott állásfoglalása után megalakult a *Szent István Akadémia*, négy osztályában 11 tiszteleti és 163 rendes taggal, akiknek jórésze a társulati irodalmi osztályból került ki.

Az Akadémia 1916 január 20-i együttes ülésén elnökévé *Giesswein Sándor* prelátus-kanonokot és főtítkárául *Reiner János* egyetemi tanárt választotta.

Boldogult *Giesswein Sándor* első elnökünk tudvalevőleg hasonlatait szerette a természettudományok és a technika köréből venni. Így Akadémiánkat is gépezethez hasonlította, amelynek a munkamegosztás céljából négy osztálya van, mindmegannyi osztályelnökkel és osztálytitkárral és a gépezetet mozgató főtítkárral. A kissé szokatlan hasonlat szerint főgépészünk lelkesedéssel fogott feladatához, és 22 éven át lankadatlanul működött. Jómagam, aki mint a IV. osztály titkára, tehát a hasonlat szerint mint algépész működtem, 20 esztendőn át tanuja voltam *Reiner János* buzgó munkájának.

Akadémiánk első ünnepi ülését 1916 március 15-én tartotta, amelyen *Giesswein Sándor* elnöki megnyitója után *gróf Apponyi Albert*, a legidősebb tiszteleti tag reámutatott arra, hogy a tudósoknak egész tábora a keresztény világnézettől távol van, de mi, a Szent István Akadémia tagjai, a keresztény világnézet alapján állunk és így tudományos és irodalmi működésünk a hit- és erkölccstannal összhangban van.

Reiner János főtítkár már ezen az első ünnepi ülésen bejelentette *Fraknói Vilmos* püspök adományát, majd a következő években *gróf Batthyány Vilmos* nyitrai, *Boromissza Tibor* szatmári püspökök, és *herceg Esterházy Pál* nagyobb alapítványát. Egymásután érkeztek az adományok. Különösen az esztergomi és kalocsai káptalanok tudós kanonokjai siettek Akadémiánk támogatására.

Emlékezetünkben van még az 1921 június 19-én tartott ötödik ünnepi ülésünk, amelyet már *gróf Apponyi Albert*, második elnökünk vezetett, s amelyen *Horthy Miklós*, Magyarország főméltóságú Kormányzója, fennkölt szellemű hitvesével együtt megjelent és az ülés egész tárgysorozatát végighallgatta.

Főtítkárunk buzgólkodásának legszebb eredménye, hogy Akadémiánk támogatói sorába vonta *Fraknói Vilmos* szentjobbi apát-püspököt, a nagynevű tudóst.

Fraknói Vilmos 1919. évi végrendeletében, majd 1922 október

15-i pótvégrendeletében egész vagyonát a Szent István Akadémiára hagyta. Ez a vagyon Budapest székesfővárosi és Bécs városi kölcsönkötvényekben és egyéb értékpapírokban nem kevesebb, mint 2,500.000 korona volt.

Ezen adomány bejelentésekor mindannyian azt véltük, hogy Akadémiánk jövője az anyagiakban biztosítva van. Sajnos, hogy pénzünk elértéktelenedése miatt, a hagyomány értéke ezredrészére csökkent, s az *Országos Földhitelintézet* multheti kimutatása szerint a $2\frac{1}{2}$ millió korona mai értéke 2555 P.

Megemlítem még, hogy első fővédnökünk : *Csernoch János* biborshercegprimás 1923. évi végrendeletében Akadémiánknak 1,300.000 koronát hagyományozott, amelyet jóakarató megegyezéssel az 1927. évben 1500 pengőre értékelték.

Fraknoi Vilmos, nagy tudósunk emlékére a százéves Magyar Tudományos Akadémia és ifjabb testvére : a Szent István Akadémia közös erővel sírmléket állított, amelynek leleplezésekor, 1929 október 11-én *Berzeviczy Albert*, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke méltatta nagy jótevőnk érdemeit.

A *Szent István Akadémia* alakulása és két évtizedes működése hazánk történelmének legszomorúbb korszakába esik ; éppen e miatt nagy alapítványai értéküket veszítették, de ez mitsem von le alapítóink érdeméből.

Akadémiánk mindazáltal a sok nehézség között is erőteljesen fejlődött, s ezen fejlődésben nagy érdeme van *Reiner János* főtitkárnak, aki 22 éves munkássága végén beteljesedve látta első elnökünk : *Giesswein Sándor* kívánságát, aki a következő hasonlattal bocsátotta útjára a katolikus tudósok akadémiáját : «Ne legyen ez üvegházi növény, hanem nőjön fel a gyenge csemete a szabad természetben terebélyes fává».

Reiner János általános tisztelete halálakor nyilvánult meg legszebben, amikor nemcsak akadémiai tagtársaink, hanem a magyar katolikus társadalom képviselői nagy számban kísérték utolsó útjára. *Végtisztességén*, 1938 augusztus 30-án, a beszentelést I. osztályunk elnöke : *Pataky Arnold* pápai prelátus öméltósága végezte, osztálytitkárunk : *Horváth Konstantin* cisterciarendi főiskolai igazgató és *Várkonyi Fidél* egyetemi lelkész urak segédletével. Több búcsúbeszéd között, Akadémiánk nevében *Viszota Gyula* másodelnök úr megható beszédben emlékezett meg főtitkárunk pályafutásáról, míg tanítványai nevében *Stolpa József* r. tag búcsúztatta. *Viszota Gyula* másodelnök úrnak *Reiner János* főtitkárunk ravatala fölött tartott gyászbeszéde a *Magyar Tudományos Akadémiai Értesítő* 48. kötetének

GIESSWEIN SÁNDOR

1856—1923

a Szent István Akadémia első elnökének síremléke Budapesten, a Kerepesi-temető 53. táblabeli 1. sorának 82. sz. sírja fölött. Az emléket 20 magyar egyesület adakozásából 1931-ben Krasznai Lajos szobrászművész készítette a dél-amerikai andezi hírneves Krisztus-szobor fényképe után. Elhunyt elnökünk kívánsága volt, hogy sírja fölött az andezi Krisztus-szobor kicsinyített mása hirdesse emlékét. Az andezi szobor Argentina és Chile határán, az Aconcagua 7030 m. orma alatt, a Cumbre-hágó 3960 m. magasslatán emelkedik. A Cordillerák gerincén a Megváltó Krisztus óriási szobrát az argentinai szervezett munkások az 1902—1904. években emelték a két állam kibékülésének megörökítésére. A 10 m. magas szobor kicsinyített másolata emelkedik Giesswein sírja fölött. A bronzkereszt felirata: Lux Mundi. A talapzat oldalán a 20 egyesület neve. A fedőlapon Giesswein bronzveretű emlékérmé, a következő felirattal: «Nem hal meg az, ki milliókra költi dús élte kincsét, ámbár napja múlt».

FRAKNÓI VILMOS

1843—1924

síremléke Budapesten, a Kerepesi-temető 45. táblabeli 1. sorának 96. sz. sírja fölött. A mellszobrot ruszkieai márványból Damkó József szobrászművész 1929-ben készítette. Alatta a következő felírás hirdeti a nagy tudós emlékét :
Dr. Fraknói Vilmos, arbei c. püspök, szentjobbi apát, nagyváradi kanonok, született 1843 február 27-én, meghalt 1924 november 20-án. A magyar történettudomány nagyérdemű fáradhatatlan művelője és áldozatkész mecénása emlékének állította a Magyar Tudományos Akadémia és a Szent István Akadémia. Nyugodjék az Úr békéjében.

REINER JÁNOS

1865—1938

a királyi magyar Pázmány Péter tudományegyetemen az egyházjog nyilvános rendes tanára, a Magyar Tudományos Akadémia levelező-, a Szent-István Akadémia rendes, majd tiszteleti tagja és az 1916—1938. évek között 22 éven át főtitkára. A fénykép az 1925. évben 60 éves korában mutatja a Szent István Akadémia első főtitkárát.

1938. évi 467. füzetében, a 199—201. oldalakon, teljes egészében megjelent.

Ugyanis a másodelnök úr mind a két Akadémia és egyben a Szent István-Társulat nevében is búcsúztatta főtítkárunkat. *Beszédében* kiemelte *Reiner Jánosnak* benső, vallásos és rendíthetetlen magyar érzését. Magyar katolikusnak vallotta magát s ezen két eszme érdekében mindig sikra szállott, szóval és tollal egyaránt. Hasonló erények jellemzik *Reiner Jánost*, az író-tudóst. Mint a Pázmány Péter tudományegyetemen az egyházjog tanára, sikeresen művelte szaktudományát, a magyar jognak majdnem minden ágát. Körülbelül száz tudományos értekezése, politikai cikke, és több önálló könyve jelent meg. Teljesen átdolgozta és tetemesen kibővítette *Zlinszky Imre* «*Magyar magánjog*» c. könyvét, amely mű 72 ives kötetben kézikönyve lett a szakembereknek. Másik ismert műve: «*Az egyházi házasságkötési jog történelmi alapjai*», amellyel a Magyar Tudományos Akadémiában foglalt széket. Úgy ezen két nagy művében, mint egyéb értekezéseiben is alapos tanulmányt, beható szakkészültséget és tudományához teljes odaadást tanusított. Tevékeny részt vett abban — mondja *Viszola Gyula* —, hogy a Szent István-Társulat irodalmi és tudományos osztálya 1916-ban Szent István Akadémiává alakuljon. Tudós érdemeiért az új Akadémia előbb három évre, majd élete fogytáig főtítkárává választotta. A Szent István Akadémiában több tudományos mű az ő buzgó fáradozásának köszönhetette létrejöttét és megjelenését, azonkívül számos ünnepi ülés szervezésével gyarapította Akadémiánk tudományos súlyát. Félő éberséggel, fáradságot nem kímélő buzgósággal és önzetlenül örködött azon, hogy a Szent István Akadémia kitűzött célját — igen szerény viszonyai között is — minél jobban megközelítse!

Viszola Gyula másodelnök úr eme gyászbeszédében valóban méltó módon kiemelte mindazt, amit *Reiner János* 22 éven át Akadémiánk szervezése, gyarapítása és mai színvonalra emelése terén végzett.

Sajnos, magam, távol lévén a fővárosból, nem jelenhettem meg a temetésén, azonban amikor ez év őszén Akadémiánk összesége a főtítkári székbe emelt, első utam a Kerepesi temetőbe vezetett. Minden-szentek előestéjén gyertyát gyújtottam Akadémiánk első elnöke: *Giesswein Sándor*, nagy jótévője: *Fraknói Vilmos* és elődöm: *Reiner János* sirjain, kérve a Mindenhatót, hogy árássa el kegyelmével a túlvilágon e nemes férfiak lelkét, akik a földi életben mindenüket a Szent István Akadémiának áldozták. (I., II. és III. melléklet.)

C) A Szent István Akadémia 1938. évi eseményei.

Akadémiánk 1938. évi eseményei között mindenekelőtt elhunyt tagjainkról emlékezzünk meg.

Elhunytak az I. osztályból:

1. *Tokody Ödön* szentszéki ülnök, r. tag, Temesvárott, 90 éves korában, 1934 április 16-án, haláláról azonban csak nemrégén értesültünk;
2. *Nemes Imre* nyug. állami főgimnáziumi igazgató, rendes tag, 1938 május 19-én, 93 éves korában, Budapesten;

a II. osztály tagjai közül:

3. *Reiner János* tiszteleti tag, főtitkár 74 éves korában, 1938 augusztus 27-én, Budapesten;
4. *Ernst Sándor* nyug. vall. és közoktatásügyi miniszter, rendes tag 68 éves korában, 1938 november 19-én, Budapesten;
5. *Bajza József* egyetemi tanár, rendes tag 53 éves korában, 1938 január 8-án, Budapesten;

a III. osztály tagjai közül:

6. *Tordai Ányos* cisterciendi főigazgató, rendes tag, 59 éves korában, 1938 január 17-én, Baján;
7. *Auer István* költő 66 éves korában, 1938 február 6-án, Pécsen;
8. *Zoltvány Irén* bakonybéli apát, rendes tag, 79 éves korában, 1938 február 12-én, Bakonybélben;
9. *Perényi József* kegyestanítórendi levéltáros, rendes tag, 67 éves korában, 1938 február 15-én, Budapesten;
10. *Szmida Viktor* bogácsi plébános, rendes tag, 87 éves korában Mezőkövesden, 1938 szeptember 4-én.

Mind a tíz elhunyt tagunkról az osztályelnök urak megemlékeztek, s különösen Várdai Béla osztályelnök úr a III. osztály elhunyt 5 tagjáról részletes életrajzot nyújtott.

A k a d é m i á n k ú j t a g j a i.

Veszteségeinkkel szemben az 1938. évben számos kiváló új taggal gyarapodott Akadémiánk.

Mindenekelőtt Akadémiánk összesége a *II. osztályba tiszteleti tagul* választotta:

1. *Glattfelder Gyula* csanádi püspök úr Őexcellenciáját, a szónoklat művészi, történelmi és teológiai tudásán alapuló mesterét.

Rendes tagokul választotta az I. osztályba :

2. *Ivánka Endre* Pázmány-egyetemi magántanárt, a bölcelet és dogmatörténet tudós művelőjét ;

a II. osztályba :

3. *Egyed Istvánt*, a m. kir. József nádor műszaki és gazdaságtudomány-egyetemen a közgazgatási jog tanárát, a közgazdaságtudományi kar e. i. dékánját ;

4. *Hermann Egyed* premontrei-rendi kanonokot, a Pázmány-egyetemen az újkori magyar egyháztörténelem magántanárát ;

5. *Mihelics Vid* Pázmány-egyetemi magántanárt, szociálpolitikust, a Katolikus Szemle szerkesztőjét ;

6. *Stolpa Józsefet*, a jogtudományoknak sub auspiciis regis doktorát, m. kir. vallás- és közoktatásügyi államtitkárt ;

a III. osztályba :

7. *Husztli Józsefet*, a Pázmány Péter tudományegyetemen a latin filológia ny. r. tanárát, ünnepi ülésünk tudós előadóját ;

8. *Mészáros Hugót*, Szombathely főjegyzőjét, Dunántúlnak *Ősz Iván* néven ismert kiváló költőjét ;

a IV. osztályba :

9. *báró Andreánszky Gábort*, a Pázmány-egyetemen a botanika magántanárát, aki a Szahara-sivatag északi részeinek növényföldrajzi kutatásaival s onnét hozott gyűjteményeivel gazdagította a tudományt ; s végül

10. *Terkán Lajost*, a Pázmány-egyetemen a csillagászat magántanárát, aki tudományos pályafutását még az ógyallai csillagvizsgálóban kezdte, s az onnét megmentett műszerekkel később a Svábhegyi csillagvizsgáló obszervatóriumát rendezte be. Most, hogy az ógyallai csillagvizsgáló újból hazánké lett, tudós tagtársunkra vár a feladat, hogy a Konkoly Thege Miklós által alapított obszervatóriumot régi hírnevére emelje.

Felsorolt tagtársaink révén Akadémiánk 1 tiszteleti és 9 rendes taggal gyarapodott, úgyhogy a Szent István Akadémia négy osztályában jelenleg 6 tiszteleti és 191 rendes tag működik.

Az osztályok vezetői sorában a következő változások történtek :

1. Az I. osztály titkári állására *Takáts Ernő* lemondása folytán *Horváth Konstantint*, a cisterci rend tanárképző intézetének igazgatóját választották ;

2. a *IV. osztály* elnöke, *Suták József*, 10 éves elnöki működés után tisztségéről lemondván, utódjául *Wodetzky Józsefet*, a Pázmány-egyetemen a csillagászat ny. r. tanárát választották meg;

3. míg az osztálytitkári állást, minthogy az addigi titkár főtitkárrá lépett elő, *Dudich Endre*, a Pázmány-egyetemen az állatrendszertan ny. r. tanára foglalta el.

A Szent István Akadémia 1938. évi ülései.

1. Felolvasóüléseink során egy külföldi előadó is szerepelt: *Kniewald Károly* zágrábi egyetemi teológiai tanár, aki február 20-án német nyelven tartott előadást: *A legrégibb magyar Sacramentarium idejéről az 1080—1082. évek között.*

2. Az *első osztály* január 21-én tartott együttes ülésén *Pataky Arnold* osztályelnök mondott emlékbeszédet *Mihályfi Ákos* volt osztályelnök és tiszteleti tagról; a beszéd, szép arcképmelléklettel, az Emlékbeszédek III. kötetének 1. számában már meg is jelent.

3. Ugyancsak az *I. osztály március 4-i* ülésén *Horváth Konstantin*: A magyar tanítórendek papnevelő és tanárképző problémáiról értekezett a *Bernardinum* 50 éves történetének tükrében.

4. Az őszi folyamán, *november 4-én* az *I. osztályban Ivánka Endre* tartotta székfoglalóját: *Dionysius Areopagita* neoplatonizmusa, a karthauziak és a katolikus misztika címen.

A *II. osztály előadásai* a következők voltak:

5. Január 28-án *Balanyi György* osztálytitkár: Szent István, mint a magyar katolikus Egyház megalapítója és szervezője;

6. március 18-án *vitéz Kárpáthy Kravjánszky Mór* székfoglalója: *Báthory Endre* bíbornok krakói püspöksége;

7. május 20-án *Pázmány Zoltán* székfoglalója: A papiruszok kötelmi és dologi joga;

8. november 11-én *Balanyi György* osztálytitkár csehországi Boldog Ágnesről.

9. A *III. osztályban* február 4-én *Bartha József* költeményeit és *Brisits Frigyes*: A nyelvszereték epochája című tanulmányát mutatta be;

10. április 29-én *Vargha Damján*: Szent István királyunk hét nemes, tisztoletes ajándéka című tanulmányát mutatta be az Érdykódex alapján, míg *Sziklay János*: «Jőjj el Szent István király» nagyhatású költeményét szavalta el;

11. október 7-én *Ősz Iván* tartotta székfoglalóját Újabb költeményeivel, míg *Kozocsa Sándor* vendég Kölcsey Ferenc és unokahúga: Kölcsey Antónia életrajzát méltatta.

12. A IV. osztályban február 18-án *Deseő Dezső* tartotta : A melékvese és a mozgás című székfoglalóját, míg *Papp Ferenc* székfoglalója : A Szent István korabeli dunántúli építőkövekről szolt ;

13. április 8-án *Fodor Ferenc*: A Jászság című tájéletrajzi tanulmányát, míg *Szabó Zoltán* az Átöröklés című könyvét mutatta be ;

14. április 22-én *Terkán Lajos*: Déli csillagrend jegyzékünk összehasonlító rendszere címen székfoglalót tartott ;

15. október 21-én báró *Andreánszky Gábor* székfoglalójában az éghajlat megváltozásának hatását a növényzetre fejtegette ;

16. november 25-én *Dudich Endre*: A rákok mészpáncéljának keletkezéséről és rendeltetéséről, *Zsivny Viktor* r. tag Tóth Géza vendéggel együtt: Újabb fosszilis gyanta a kiscelli agyagból címen értekeztek.

17—23. Ezenkívül együttes üléseink jan. 21-én, febr. 25-én, ápr. 29-én, aug. 29-én, okt. 21-én és nov. 25-én voltak. Mai ünnepi ülésünket beszámítva az 1938. évben huszonhárom ülést tartottunk.

Kiadványaink sorában megjelent:

1. *Pataky Arnold* osztályelnök emlékbeszéde *Mihályfi Ákos* volt osztályelnök és tiszteleti tag felett az Emlékbeszédek III. kötetének 1. számában. Kiadását *Werner Adolf* zirci apát úr öexcellenciájának adománya tette lehetővé.

2. A *Szent István-év* alkalmából elkészült *Gombos Ferenc Albin* nyugalmazott középiskolai igazgató, történetíró rendes tagunk nagy munkája : *Catalogus Fontium Historiae Hungaricae. — A magyar történet forrásai* a 800—1301. évek között — három kötetben.

I. kötete A—C betűk között 1—1844 címszóval 1—811 oldalon, II. kötete D—N betűk között 1845—4061 címszóval 812—1715 oldalon, III. kötete O—Z betűk között 4062—5210 címszóval 1716—2671 oldalon.

Árpádkori történelmünk forrásanyagának betűsoros katalógusa ez a nagy munka, amelyet *Gombos Albin* 35 év alatt több ezer kötetből állított össze. Minden eddig ismert összeállításnál teljesebb, Árpádkori történetünkről minden adat fellelhető benne. A tárgy természete szerint a legtöbb adat latin nyelvű, de van benne görög, német, sőt régi magyar szöveg is. Például *Margarita Hungarica* címszó alatt 1493—1548. oldalakon), *Ráskay Lea* másolatában az 1510. évből, XIII. századból való eredeti után.

Hogy ez a nagy munka megjelenhetett, azt főkép *Elnök Úr Öminenciájának* és *Másodelnök Úr Öméltóságának* köszönhetjük, akik a háromkötetes munka kiadására a költségeket előteremtették. A három kötet kiadásának összköltsége 25.286 P.

Kiadványainkkal kapcsolatban tisztelettel jelentem, hogy Akadémiai Értesítőnk sajtó alatt lévő számában a francia nyelvű fordítást *Horváth Konstantin* titkártársam, míg az angol nyelvűt *Yolland Artúr* Pázmány-egyetemi tanártársam végezte. Önzetlen szolgálataikért, két kiváló tudósunknak, e helyütt is nyilvánosan köszönetet mondok.

Akadémiánk tagjainak lelki gyakorlatai 1938-ban.

A XXXIV. *Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus* a világ katolikus népeinek második központjává tette fővárosunkat.

Akadémiánk tagjai, a Magyar Tudományos Akadémia római katolikus tagjaival együtt két ízben is résztvehettek a kongresszusra való lelki előkészülésben.

Első ízben március 17—19-e között az egyetemi templomban, ahol *dr. Tóth Tihamér* ny. r. tanár úr, a központi papnevelőintézet kormányzója tartotta a gyönyörű szentbeszédeket, míg a befejező szentmisét és áldoztatást *Angelo Rotta* pápai nuncius úr végezte.

Másodízben pedig március 31—április 2-a között a központi papnövelde kápolnájában, ahol Csanád lánglelkű püspöke, *Glattfelder Gyula* részesítette szentbeszédben Akadémiánk tagjait. Az áldoztatást Hercegprímás Úr Ő Eminenciája végezte. A gyóntatóatyák között *Pataky Arnold* pápai prelátus úr, Akadémiánk osztályelnöke is buzgólkodott.

Fogadják mindannyian Akadémiánk tagjai részéről mély köszönetünket.

D) Az Akadémia tagjait ért kitüntetések.

Meg kellene még emlékeznem az Akadémiánk tagjait ért kitüntetésekről. Nehéz volna felsorolni azt a sok sikert és elismerést, amely az év folyamán 200 tagunkat a tudományos és társadalmi élet terén érte. De mégis főlemlitek néhány fontosabb örömnepet, illetőleg kitüntetést.

1. Ez év *november 30-án* volt tizenegyedik évfordulója annak, hogy *XI. Pius pápa* Őszentsége legkegyelmesebb Elnök Urunkat *Esztergomi Érsekké* kinevezte. Az évfordulót Ő Eminenciája éppen Rómában, a magyar zarándokok élén ünnepelte, de mi itthonlévő katolikus hívek is örömmel gondoltunk az évfordulóra. Ez alkalmából Ő Eminenciáját úgy is, mint Főpásztorunkat, úgy is mint Elnökünket Akadémiánk összes tagjai nevében írásban köszöntöttük.

A mai napon ismét örömmünnepünk van. Ugyanis ma van tizenegyedik évfordulója annak, hogy XI. Pius pápa Őszentsége Magyarország Hercegrimását bíbornokká avatta.

Fogadja Eminenciád ez alkalommal Akadémiánk tagjainak s az egész ünneplőközönségnek legmélyebb hódolatát.

2. A másik örömnapja Akadémiánknek *Tóth Tihamér* egyetemi tanár úrnak püspökké való szentelése. *Tóth Tihamér* tanár urat gazdag irodalmi és tudományos munkássága elismerése gyanánt Akadémiánk már 1924-ben tagjai sorába választotta, 1926-tól 1932-ig mint az I. osztály titkára működött, s e tisztségétől csak azért vált meg, mert hogy a központi papnevelőintézet kormányzói állása s egyetemünk hitszónoki méltósága nagy munkával terhelte meg. Nagy örömet okozott Akadémiánk tagjai között a tavasz folyamán az a hír, hogy XI. Pius Pápa Őszentsége Castel-Gandolfóban kelt bullájában május 30-án *Tóth Tihamér* tanár urat olbiai címzetes püspökké és utódlási joggal veszprémi segédpüspökké nevezte ki. Püspökké való szentelése az egyetemi templomban, dicsőséges szónoklatainak színhelyén, június 29-én *Péter Pál* napján történt, amikor is *Bíboros Hercegrimás Úr* Őeminenciája, *Glattfelder Gyula* csanádi és *Hanauer István* váci püspök Őexcellenciáinak segítségével kiváló tudósunkat püspökké szentelte. Jelmondata: *«Mint a tűzben égő tömjén»* hozzon áldást és dicsőséget Őexcellenciájának működésére.

3. Harmadik öröme Akadémiánknek *Sárközy Pál* pannonhalmi tanár úr öméltóságának *bakonybéli apáttá* való kinevezése.

Sárközy Pál, a Szent Benedek-rend tudós tanára, legrégibb tagjaink sorába tartozik, amennyiben Akadémiánk megalakulásának első évében 1916-ban tagjai sorába választotta, és pedig a IV. osztályba, mint a pannonhalmi főapátsági főiskolán a matematika kiváló tudósát. Negyedik osztályunk 50 tagja körében végtelen örömet okozott április havában az a hír, hogy a Pannonhalmi Főapát Úr Őexcellenciája *Sárközy Pál* m. k. Kormányfőtanácsos úr Öméltóságát bakonybéli apáttá nevezte ki.

4. Ugyancsak IV. osztályunk tudós tagja: *Római szent birodalmi gróf Teleki Pál dr.*, a hírneves geográfus. Mint földrajzi kutatót Akadémiánk már 1929-ben tagjai sorába választotta, a közgazdasági egyetemen a gazdasági földrajz terén kifejtett munkásságának elismerése gyanánt. Az egyesített m. k. József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem az 1937—38. tanévben Rector Magnificusául választotta, mint az igazi tudós s igazi tanár mintaképét.

Országszerte osztatlan örömet keltett a tavasz folyamán Magyarország Főméltóságú Kormányzójának azon elhatározása, amellyel

május 14-én gróf *Teleki Pál* *őexcellenciáját m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterré* kinevezte.

Kiváló tudósnk hazánk történelmének legnehezebb korszakában volt már külügyminiszter, majd miniszterelnök, de ismerve nemes jellemének minden vonását, határozottan állithatom, hogy mostani méltóságában került arra a fontos helyre, ahová a Mindenható kegyelme őt már régóta kijelölte.

5. Ugyancsak az egyesített *József nádor műszaki egyetemnek* 1935—36. tanévbeli rektorát, *Czettler Jenő* egyetemi tanár urat érte a mult hetekben nagy kitüntetés. *Czettler Jenő, gróf Teleki Pállal* együtt a világháború után alapított közgazdasági egyetem *első tanárai sorába* tartozik.

Akadémiánk, magas tudományos munkássága elismerésül, 1933-ban a II. osztály rendes tagjául választotta. Mint kereszténypárti képviselő 7 esztendőn át a képviselőház alelnöki tisztségét viselte, s most december 1-én *Kormányzó Úr Őfőméltósága* a magyar országgyűlés *jelsőházának örökös tagjává* nevezte ki.

Kevés olyan tudós van hazánkban, aki annyira ismerné a magyar nép kívánságait, mint *Czettler Jenő*. Életének javarészét a magyar földműves nép szolgálatában töltötte, s ha a most divatos falukutatások irányítására vezető férfiút keresünk, úgy ez csakis *Czettler Jenő* egyetemi tanár úr *őexcellenciája* lehet.

Végezetül még Akadémiánk nevében köszönetemet kell nyilvánítanom jötevőinknek.

Mindenekelőtt a *m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium vezetőférfiainak*, akik a Vallás és Tanulmányi Alaphól 5000 P rendes állami segélyt és a Gombos-féle történelmi munkára 10.000 P rendkívüli segélyt engedélyezni méltóztattak.

Eme segélyek kieszközlésében *Hóman Bálint* volt m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr *őexcellenciáján kívül* főként *Főmagasságú Bibornok Elnök Urunk* és *Madarász István* preláthus kanonok, vallás- és közoktatásügyi miniszteri osztályfőnök úr *őméltósága* buzgólkodtak.

Ugyancsak legmélyebb köszönettel adózom *gróf Mailáth György* úr *őexcellenciájának*, a Szent István-Társulat Elnökének, továbbá *Erdősi Károly* pápai preláthus úr *őméltóságának*, a Szent István-Társulat alelnökének, és végül *Takáts Ernő* pápai kamarás úrnak, a Szent István-Társulat vezérigazgatójának azért a szívességükért, hogy a Szent István Akadémiának hajlékot adni és pénztárunkat kezelteni méltóztattak.

A HITTUDOMÁNYI ÉS BÖLCSELETI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Előterjesztés a Pray-kódex kiadásáról.

A Szent István Akadémia I. osztályának 1938 február 25-én tartott ülésén előterjesztette Kühár Flóris rendes tag.

Tekintetes Szent István Akadémia! Azt hiszem, sokan érezték már nagy mulasztásnak azt a tényt, hogy a *Pray-kódexet*, mely a magyar nyelvnek, vele a finn-ugor nyelvcsaládnak legrégibb összefüggő nyelvemlékét, a Halotti Beszédet is tartalmazza, eddig még nem adták ki egészen. A Pray-kódex nemzeti kultúránknak egyik legbecesebb emléke. A kézirat önmagában *palaeographiai*, *műtörténeti* szempontból is értékes. Különböző kéztől származó írásmódjai, initiale-i, jellegzetes képei sok tanulságot nyújtanak. Neumái és hangjegyei a *zenetörténelem*et érdeklik. *Tartalma* rendkívül fontos elsősorban a *magyar történet* és *művelődéstörténet* szempontjából. A benne foglalt Pozsonyi-krónika, a kódex naptára, csiziója, számos lapszéli, még megfejtetlen jegyzete történelmünk, régi népszokásainkra vet világot. *Irodalmi*, *nyelvi* szempontból nemcsak a *Halotti Beszéd* fontos, hanem a liturgiába beolvasztott himnuszok, misztériumjáték (föltámadási misztérium) is. A magyar *egyház történet*, *monasteriologia* még ki nem bányászott értékekkel gazdagszik, ha a Pray-kódex kiadásra kerül. Középkori apátságaink és káptalanjaink benső élete tárul fel a kézirat Agenda-jellegű részében.

A Pray-kódexnek nemzeti tudományunk keretein túl is megvan a maga nagy jelentősége. A világszerte fellendült liturgiátörténeti kutatás a Pray-kódexben foglalt Micrologus-t már eddig is észrevette és méltányolta, a kódex legnagyobb részének, a *boldvai Sacramentariumnak* liturgiátörténeti helyét és értékét azonban még nem tudta kellőképp méltányolni. Ez a Sacramentarium a magyar liturgiának is fontos állomása, melynek egyik előzményét, a zágrábi MR 126 Sacramentariumot — ezt helyesen *Hahóti-kódexnek* mondjuk — Kniewald Károly február 20-án ismertette Akadémiánkon. A liturgia középkori művelő-

désünknek egyik legfontosabb tényezője volt ; népéletünk, helytörténetünk számos adata magyarázható a liturgia forrásából. Külföldi eredetű kultuszai a magyar kultúra messzeágazó kapcsolatairól adnak felvilágosítást.

Az a tény, hogy a protestánssá lett *finnek és svédek* is közzétették már mintaszerű kiadásokban a katolikus középkorból maradt liturgikus emlékeiket, még inkább rávilágít arra a kötelességre, mely a magyar tudományt mindaddig terheli, míg a Pray-kódexet a maga egészében közzé nem teszi a magyar és külföldi tudomány számára.

A kiadás módja nem lehet más, mint a fototipikus közlés. Kb. 300 *jénképpel* közzé lehet tenni az egész kéziratot. Ez a közlés a továbbkutatásra sokkal előnyösebb, mintha a kéziratot átírt szöveggel adnák ki nyomtatásban. Az átírásban lehetetlen elkerülni az olvasási és nyomdai hibákat ; palaeographiai, műtörténeti, zenetörténeti szempontból a nyomtatott szöveg hasznavehetetlen volna. A mai technika mellett a fototipikus kiadás költségei sem volnának túlnagyok.

Magát a kódexet és szövegét megfelelő Bevezetés ismertetné latin nyelven. Ebben a Bevezetésben foglalkozni kellene 1. a *kódex eredetével, lelőhelyével, történetével*. A történeti bevezetést támogatná a 2. *palaeographiai* vizsgálat. A kódex 3. tartalmát külön tanulmányok világítanák meg a) történelmi, b) műtörténeti, c) zenetörténeti, d) nyelv- és irodalomtörténeti szempontból. A liturgiátörténeti feldolgozásra magát Kniewald Károly zágrábi egyet. tanárt kellene felkérni, aki egyedül alkalmas arra, hogy a kézirat liturgiáját a magyar és egyetemes liturgiátörténet keretébe beillessze.

A Pray-kódex kiadója alig lehet más, mint jelenlegi őrzője, birtokosa : a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtára. A Szent István Akadémia nagy érdemet szerezne azáltal, hogy a kiadást a maga részéről kezdeményezi, ez irányban előterjesztéssel él, a Pázmány-egyetemet, a Magyar Tudományos Akadémiát, a nagyméltóságú püspöki kart felkéri a kiadás anyagi és szellemi támogatására és azt a maga részéről is támogatja.

A megfelelő munkatársak kiválasztása a Széchenyi-könyvtárra hárulna ; tekintettel a Pray-kódex jogtörténeti vonatkozásaira és arra, hogy sokáig volt a *deáki* templom használatában, az Előszó megírására Öminenciáját, Akadémiánk elnökét lehetne megkérni.

Szent István király jubileuma különös időszzerűséget ad a Pray-kódex kiadásának. Az Árpád-kor hitéletének, jámborságának a hahóti-kódex mellett ez a kézirat a leghívebb tanuja. Megőrizte számunkra a szent királynak, az első magyar szentnek tiszteletét a hahóti-kódex-

szel együtt; Szent László király miseimádságait a Pray-kódexben találjuk meg először.

Ezek az okok késztetnek arra, hogy indítványomat Akadémiánk első osztályában megtegyem.

* * *

Az I. osztály az indítványt egyhangúlag elfogadta és az együttes ülés elé terjesztette.

Az 1938 február 25-én tartott együttes ülés határozata a következőképp hangzik: «8. Elnök jelenti, hogy *Pataky Arnold* osztályelnök és *Kühár Flóris* rendes tag az I. osztály nevében indítványt tettek a magyar nyelv legrégibb nyelvemlékeit tartalmazó *Pray-kódex teljes egészében* való kiadására, amely megfelelő bevezetéssel és körülbelül 300 fényképpel eszközölhető. A *Pray-kódex* birtokosa a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi könyvtára és így reá hárul a feladat az értékes kódex kiadásában. Az együttes ülés elhatározza, hogy a *Pray-kódex kiadása ügyében* a kezdeményező lépéseket megteszi s e célból felkéri a Nagyméltóságú Püspöki Kart, a Magyar Tudományos Akadémiát és a Pázmány-Egyetemet a Pray-kódex kiadásának szellemi és anyagi támogatására.»

Schwarzenberg Frigyes bíboros, prágai érsek vizitációja Zircen, 1854-ben.

Irta : *Horváth Konstantin* osztálytitkár.

Ha csak annyiban állana ennek az értekezésnek az értéke, hogy időbeli sorrendben elmondanók egy szerzetestestületnek ellenőrzésével megbízott főpapnak vizitációjában az egyes eseményeket, még akkor is érdemes volt a fáradság annak megírására ; nemcsak azért, mert nem írták még meg és homályos, bizonytalan és helytelen fogalmak jártak róla még a magyar szerzetesrendek történetében is, hanem azért is, mert e vizitáció jelentős próbálkozás volt a magyar ciszterci rend életében a szerzetesalkotmány legfontosabb mozzanata fejlődésében, a rendi konstitúció megalkotásában.

Köztudomású, hogy a magyar tanítórendek életében a mult század második feléig, sőt azon túl is, sőt nem túlozunk, ha kijelentjük, hogy a C. J. C. megjelenéséig nagyon vékony szálak fűzték csak a lelkeket Rómához. E szálak között még a legerősebb volt a rendi konstitúció, ha ilyen konstitúció egyáltalában volt. A jozefinizmus szelleme nagyon erős nyomokat hagyott ebből a szempontból a magyar rendek életében. És ha valamely rendet II. József eltörlése után vissza is állítottak, a régi konstitúció legtöbbször már nem éledt föl, újat Rómától nem kértek, az élet magától folyt a nagy politikai és vallási hullámzások zezzugos útján ; mikor pedig a szerzetestestület életlehetősége és annak folytatása irányadó szabályzat nélkül már szinte fizikailag lehetetlenné vált, akkor konstitúciót adott állami tekintélyével a szerzetescsaládnak a püspök . . . Ez az eset tipikus még olyan szerzetescsaládnál is, melyet nem szüntetett meg II. József, mint aminő volt a sziléziai Henrichautól függő zirci ciszterci monostor. Amit más szerzetek életében a megszüntetés vágott ketté, azt a meg nem szüntetett zirci ciszterci családban szomorúan megvalósította a nemzetiségi kérdés föllángolása és a zirci apátság anyamonostorának megszüntetése, Henrichaunak sok más porosz monostorral együtt történt szekularizációja.

Ez 1813-ban történt. Az élet ebben az évben Zircen és az ekkor vállalt gimnáziumokkal kapcsolt rezidenciákban megváltozott. A régi konstitúció nem ismert középiskolákat ; azok életére és a szerzetes-

tanárok kettős munkakörére nem tartalmazott semmiféle intézkedést. Addig, míg az első magyar apát akarata és az önállósulás izgalma tartott, apáti rendelkezés elégségesnek bizonyult a szerzetesélet szabályozására; de mihelyt nem közönséges nehézségekkel kellett megküzdeni, mihelyt az önállóság, Rómával és a ciszterci rend központjával való kapcsolat hiánya miatt, tisztán idealizmusból nem tudta megtartani a fervor noviciorumot, kénytelen volt a Caesaro-regia Majestas a fejlődésbe beleszólni és a veszprémi püspök, *Kurbélyi György*, 1821-ben tudomásul veszi és megerősíti az új statutumokat, melyeket a püspöki praesidium alatt lefolyt zirci káptalan hozott. Ez első magyar ciszterci statutum tehát minden felsőbb rendi tudomásvétel nélkül jött létre, az egyházmegye püspökének tekintélye volt a kiváltságos rendben az új határozatok ideiglenes ereje, mert maga az apát és az egész monostor az 1822-i utolsó nemzeti zsinattól várta annak ismét csak a magyar püspöki kartól való approbálását, minden római vagy rendi tekintélynek megemlézése nélkül. A nemzeti zsinat határozatai legfelső helyen nem nyertek megerősítést; sem a király, sem Róma hivatalosan nem nyilatkozott különben üdvös újításairól, tanácsairól. Nem csoda tehát, hogy a zirci konstitúciónak ereje és érvénye ismét nagyon hamar elhalványult és az apáti hatalom a maga szűk körén belül tartotta fenn még, úgyahogy, a rendi alkotmánynak néhány csökevényét.

Ezzel szemben a *Schwarzenberg*-féle vizitáció már nagy haladást mutat. Ha nem is a ciszterci rend részéről, mégis valójában Róma részéről indul meg ez esetben a kezdeményező lépés a 70 év óta nagyon szükségessé vált szerzetesvizitáció megtartása irányában. Ez az első különbség a két vizitáció között. A második szintén nagyon lényeges: míg az első csak a zirci monostort érintette magában véve, bár akkor országszerte megvolt szintén az egyes rendek vizitációja, addig az 1854-es látogatás a zirci monostort már nem találja egyedül; az összmonarchia gondolatának megfelelőleg igyekezett az állami hatalom épügy, mint az egyházi a különálló monostorok összekapcsolására, a ciszterci osztrák provincia megalakítására, melynek csak egyik tagja a zirci apátság. Különbség az is, hogy sokkal jobban volt előkészítve ez, mint az első, sokkal szerzetesibb a gondolatkör, melyben lefolyik, különbség az is, hogy eredményét valóságban egy provinciális káptalan megvitatja és megbeszéli, elfogadja és a maga részéről jóváhagyja, sőt 15 év múlva még egy rendi generális káptalan is tekintélyével legmagasabb helyre, IX. Pius elé terjeszti; de abban teljesen egyezik az első vizitációval, hogy valóságos eredménye ennek jog szerint még kevesebb volt, mint az elsőnek; 1869-ben Róma előtt fegyverek ropogtak, a Szentszék földi állama fölött vihartól vészes villámló

felhők jártak, melyek nyomában fakadó dörgés zajában a kis rend alig százötven tagját érintő kérdésnek gyenge hangja semmivé zsu gorodott.

Az ezt követő konstitúciójavaslat a zirci monostornak már 1920-ra esik, amikor a C. J. C. sok homályos fogalom helyébe belevilágított a maga egyszerű, de nagyon világos és következetes szavával, amikor a katolikus császártól már nem lehetett várni semmi biztosságot a birodalom katolikus intézményeire vonatkozólag, hiszen száműzve volt, és amikor Róma nagy központisége és centralizálása a konstitúció kérdését napirendre tűzte. És e napirenden levő téma tárgyalása folyik immár 19 esztendeje. Azok a vizitációk, melyek 1920 óta folynak, már csakis és kizárólag Róma, illetőleg a ciszterci rendnek kezdeményezései, azok újra csak a zirci monostornak szólnak, de kongregációvá kibővítve, és azoknak eredményei már mai napig is nagyon érezhetők, és a többi tanítórendek életének szabályozásával szoros összefüggésben vannak.

A Schwarzenberg-féle vizitáció sem volt csak a ciszterci rendre korlátozva. Sőt éppen kiindulópontja nagyon érdekesen kapcsolódik a bencésrend történetéhez. Az összmonarchia keretén belül a püspöki karnak, illetőleg magának az államnak a részéről indult meg elsősorban a bencésrendre vonatkozólag olyan szándék, hogy az immár egységes osztrák birodalom területén levő apátságok egymáshoz közelebb kerüljenek, lehetőleg *egy* szerzetestartományba egyesüljenek és ennek kapcsán lelki megújuláson menjenek át. Ezt a kremsmünsteri apát 1852-ben említi Rimely pannonhalmi főapátnak január 3-án, egyúttal nyomtatott tervezetet küld a cél megvalósításának előkészítésére. A főapát az egymáshoz való közeledésnek az egyes apátságok között nagyon örül; a jogi egységbe való tömörülést azonban nem látja megvalósíthatónak; tisztán a közös testvériség alapján való gyakrabbi érintkezés, imaszövegség és ilyenmű kapcsolatok azok, melyekkel egyes monostorok hathatnak egymásra; közös provinciára, illetőleg jogi egységre nem gondol.

Nyolc osztrák apátság képviselője 1852 július 4-én reformtervezetet dolgoz ki, melyhez még három apátság is hozzájárul; ezzel a tervvel Rómába folyamodnak és folyamodásukban megemlítik a magyar szerzeteseket is. Róma figyelme így terelődött a magyarországi szerzetesekre is; ennek következményeként a magyar szerzetesek apostoli vizitátorává *Scitovszky János* hercegprimás, az osztrák szerzetesek vizitátorává pedig *Schwarzenberg Frigyes* prágai bíboros-érsek nevezett ki. (Pannonhalmi Rendtörténet. VI. B. 960.)

És különös! Míg a bencések vizitátora valóban a magyar *hercegprimás* lett, a magyar cisztercieké a prágai bíboros-érsek. Miért? A prágai

érsek 1854 május 16-án kelt Decretumának elején csak annyit mond : az apostoli Szentszék a vizitációt Magyarországon a szerzetesek és szerzetesnők felett a magyar hercegprimásra bízta ; azonban ez a vizitáció «ab eodem Eminentissimo Domino Nobis per literas subdelegationis communicata est». Tehát a magyar hercegprimás, mint vizitátor, delegált hatalommal van Rómából felruházva ; ő subdelegálja Schwarzenberg bíborost ; és Schwarzenberg Frigyes ismét nem személyesen végzi e nehéz megbízatást, hanem állít maga helyett egy convizitátort (ez az ő saját szava ugyanazon decretumban) Hille Ágoston Bertalan leitmerizi püspök személyében. A Magyarországon lefolyó része a vizitációnak tehát pontosabban *Hille Ágoston* névéhez és működéséhez fűződik. Mivel azonban Schwarzenberg mindig valóságban is belesnyúlt e kényes ügy továbbvitelébe, és a bonyodalmak megoldása mégis csak reá várt, méltán nevezzük el az egész vizitációt az ő nevééről.

Hogy a magyar hercegprimás miért kéri föl a prágai érseket e vizitáció elvégzésére, nem találja meg elégséges okát abban, hogy *Villax Ferdinánd* zirci apát és a hercegprimás viszonya nem volt a legmelegebb. Lehet, hogy mindkettőnek tetszésével találkozott az ügy ilyen elintézése, de bizonyos, hogy bárminő nagy volt Villaxnak összeköttetése is az udvarnál Bécsben, az ő részéről érzett feszélyezettség nem lett volna olyan erő, mely még a vizitációt végző személy kiválasztására is hatással lett volna. Nem csalódunk, ha e személyváltozás okát abban a változásban keressük, melyen átment éppen az összmonarchia gondolatának diadala után a birodalom területén levő ciszterci monostorok szervezete ; Zirc ekkor már nem magában álló apátság. Amit a bencéseknel említettünk előbb, de amit azok még nem valósítottak meg, a birodalom területén levő monostorok jogi összekapcsolásából származó rendtartomány szervezését, azt a ciszterciek esetében a vizitáció már készen találta, vagy legalábbis annak a vizitátor által való kijelentése hiányzott csak.

Az összbirodalom területén levő ciszterci apátok, a raini, heiligenkreuzi, zwettli, wilheringi, osseki, zirci, lilienfeldi, stamsi, wienerneustadti apát és a hochenfurti perjel 1852 május 18-án bécsi közös értekezletükön IX. Pius pápához fölratot szerkesztenek, melyben arra kéri Őszentségét, hogy «ex omnibus monasteriis, si Sanctitati vestrae placuerit, una magna provincia Austriaca Cisterciensis erigatur...»

Az egyetlen magyar ciszterci apátság Zirc, így került — egyelőre még csak vótum formájában — az egységes provinciába egyesült ciszterci monostorok közé, még mielőtt a vizitáció megindult volna ; ebben kell látnunk végső okát annak, hogy Magyarország hercegprimása miért subdelegálta az egyetlen magyar monostor vizitációs

jogát Schwarzenberg számára, aki az osztrák monostoroknak vizitátora volt.

A vizitáció előkészítése még két irányban tovább folyt a látogatás megkezdése előtt ; az egyik szempont az összegyűlt ciszterci apátok ama elhatározásában nyert kifejezést, hogy legyen meg az egyetemes ciszterci renddel végre az összeköttetés. Hogy ez eddig nem volt meg, azt a pápához való feliratban elsősorban az állam eddigi túlkapásából, a korszellemből, mely a szerzetesfelfogással, annak megújításával már egy százada nemcsak hogy nem volt párhuzamos, hanem azt határozottan akadályozta, magyarázták. Most azonban, 1852-ben, dicsőségesen uralkodó I. Ferenc József császár az egyháznak ismét vissza akarja adni teljes szabadságát, és ezzel együtt annak a szerzetesekben való restaurációját is lehetővé teszi és óhajtja. Ezért az értekezleten arra kéri az egyesült apátok Őszentségét, hogy a megalakítandó osztrák provincia élére vikárius generálist és két asszisztentst választhasson majd a provinciális káptalan, akiket a generális apát megerősít, és adjon Őszentsége a régi jogszokásnak megfelelőleg a ciszterci rendnek is Protector Cardinalist. Ha e külső szervezet létrejön, rögtön összejön majd Heiligenkreuzban a provinciális káptalan, melyen az egységes ausztriai tartományok számára megbeszélnek és mint statutumot fel fogják terjeszteni határozataikat a noviciátusról, a teológiai tanításról és képzésről, a közös teológiai intézetről, a statutumok átdolgozásáról stb.

A másik szempont a lelkek előkészítése volt a vizitációra. Ezért írja elő Schwarzenberg vizitátor 1854 május végétől Szent Bernát ünnepének októráig bezárólag (aug. 28.) mint oratio imperatát, a Szentlélekhez szóló könyörgést a misékben ; ezért teszi kötelezővé július vagy augusztus havában az összes zirci cisztercieknek a lelkigyakorlatot, mely, ha egyszerre nem történhetik meg, legyen több lelkigyakorlat más-más időben, hogy ennek a kötelességnek mindenki megfelelhessen. Ezért kér minden szerzetháztól, sőt minden szerzetestől relációt írásban májustól júliusig, és ezért kívánja meg, hogy az előjárók kutassák ki a szerzetesfegyelem útjában álló akadályok okait, adjanak gondolatokat, terveket azok kiküszöbölésére ; egyúttal az 1780-as provinciális statutumok beküldését kéri ama pontok megjelölésével, melyekben azóta változás történt.

A zirci apátságához ekkor három gimnázium tanári kara tartozott : a pécsi, a fehérvári és egri. Az apát, mint már említettük, *Villax Ferdinánd*, nagy tekintéllyel kormányozza már 30. éve a magyarországi cisztercieket ; a pozsonyi diétának egyik közkedvelt alakja, az udvarnál, különösen Ferenc József anyjánál befolyásos egyén, aki 1848—

1849-ben a fegyveres fölkelésben résztvett ciszterciek felett maga kapta meg az ítélkező hatalmat ; most tölti be 70. esztendejét (szül. 1784-ben) ; igyekszik megtenni mindent, hogy egyrészt biztosítsa a reform sikerét, másrészt az igazi ciszterci szerzetesgondolattól *nagyon* messze elhajló életben felnőtt tanári generációnak *se* munkakedvét, *sem* a rendben való állhatatosságát meg ne ingassa. Mellette valóban jobbkezeként és mindig nagy bölcsességgel áll *Rezutsek Antal* zirci perjel, aki a sokszor távollevő, különösen Badenban magát gyógykezeltető apát helyett kényes kérdésekben is igen ügyesen intézte a ciszterci testvérek ügyeit.

Nem tagadható, hogy bizonyos nyugtalanság látszik meg az írásokban, melyekben a ciszterci testvéreket 1854 június 19-én a tájékoztató kérdésekre való feleletre, az egyes elszámolások módjának megtörténtére és a közös vagy külön, házankint tartandó lelkigyakorlat kérdésének döntésére felkérlik. A zirci apát nagyon lelkükre köti a testvéreknek azokat a rendelkezéseket, melyeket ő már 1851-ben kiadott az elmékedés elvégzésére, a lelkigyakorlatok pontos megtartására, a klauzurára és a magános kimenetelre vonatkozólag. A vizitátor tájékoztató kérdéseire adandó feleletet nem engedhette el egyetlen háznak sem, bármennyire is volt olyan fölfogás is, mely szerint csak a konventekben bírnak érvénnyel azok a kérdések, melyeket tájékozódás végett a jövőendő vizitátor föltett, a tanárokat azok nem érintik. Villax megkívánta a Prágában várt feleleteket és saját feleletével együtt 1854 június 26-án a postára adatta.

A megállapodás a magyar ciszterciek között az volt, hogy közösen összejönnek Zircen ; a házakban csak *egy* tag maradjon felügyelőként. Így eljöhethetnek Pécsről 5, Egerből 8 és Székesfehérvárról 11. Zircen lelkigyakorlatot tartanak, mely után a Rendre nézve fontos és szükséges újítások módozatait megbeszélik. Azért azt kéri az apát a vizitátortól, hogy jelezze néhány nappal előbb érkezése dátumát, hogy az időt be tudják osztani ; viszont éppen a nyári hónapokban a bécsi oktatásügyminiszter hat ciszterci tanárt fölhívatott külön kurzus elvégzésére Bécsbe, akik éppen a vizitáció várható időpontjában emiatt nem lehetnek otthon.

A vizitátor, illetőleg a convizitátor, *Hille Bertalan Ágoston* 1854 augusztus 11-én jelezte, hogy még e hóban, 31-én érkezik meg Zircre.

A fontos vizitáció lefolyásában egy előkészítő, egy előterjesztő mozzanatot és a hivatalos kihallgatást különböztethetjük meg. Az előkészítés a komoly lelkigyakorlat volt. Augusztus 26-ától kezdve 29-e estéig szigorú szilencium volt előírva. Reggel ½6-tól kezdve este 9-ig a kánoni és a Szűz Mária-officiumának elmondása, az elmékedő

pontok meghallgatása és az elmélkedés elvégzése, a magánmisék, az orgonás nagymisének meghallgatása, a lorettói litániának, majd az eucharisztikus litániának elrecitálása, a Veni Sanctenak és Miserere-nek közös elimádkozása, adoráció foglalták el teljesen az időt. Szentgyónás fejezte be az aktust és Te Deum. Az elmélkedő pontokat maga az apát olvasta föl.

Augusztus 30-án összejöttek mind, a Zircen tartózkodó ciszterciek, az oratóriumban reggel 9 órakor. A gyűlés természetyszerű elnöke a perjel; jegyzőt azonban választanak és ekkor szótöbbséggel megválasztják a székesfehérvári igazgatóházfőnököt, *Bula Teofil*.

Tanulmányunk keretében itt találkozunk az ő nevével először. Egyénisége egészen rendkívüli. Kemény, szigorú magával szemben, művelt, parancsolásra termett, határozott és bizonyos fokig hajlíthatatlan, sőt makacsságra hajló. Fényes ész; magánélete a legátlátszóbb és legnemesebb papi jellemvonásokat hordozza magán. Ő volt a nagy katolikus megmozdulás apostolának, Zichy Nándornak a nevelője; ő volt sokak szemében az eljövendő apát. A szótöbbséggel jegyzővé történt választása ilyen fontos cselekménynél már megadja ennek a gyűlésnek az értékét is. A testvérek kívánták, hogy az apát is legyen jelen a tanácskozáson, aki szívesen eleget tett kérésüknek.

A tanácskozásnak, amely tehát még nem történt a vizitátor jelenlétében, hiszen a vizitátor csak a rákövetkező napra jelentette érkezését, a magyar ciszterciek legkomolyabb törekvése volt saját konstitúciójuk megalkotása a múlt században.

A vizitátor levelében a szerzetesszellem feltámasztására és a rendi élet előmozdítására irányuló javaslatokat kért; e tanácskozás ezt célozta. Rendszeresen azonban és eléggé kimerítően csak a fehérvári rendháznak, illetőleg az ottani házfőnök-igazgatónak volt javaslata, mely fölér egy statutum-tervezettel. Ez foglalta el a nap legnagyobb részét.

Mivel ez rányomta bélyegét rendi életünkre, annak ellenére, hogy sohasem fogadták el, mint ahogy rögtön látni fogjuk, szükséges, hogy a nyomtatásban talán alig húsz lapot kitevő tervezetnek szellemét egy-két vonással megrögzítsük.

Nagy előnye, hogy rugalmas és elég általános; a rendi alkotmány alapvonalait ügyesen megérzi és fejlődésreképesen állítja össze. Az apáti abszolút jogot kitűnően korlátozza a tanácskérés köteleességével; a káptalan összetételében is a ciszterci rendtársak bizalmából szavazással megválasztott tagokkal a kissé demokratikusabb gondolkodást akarja érvényesíteni. A vagyon- és pénzkezelés tekintetében is megvan a teljes ellenőrzés és a közös vagyon pontos szemmeltartása

és leltározása. Nem tagadható, hogy Villax Ferdinánd apát kormányzási eljárásával nem mindenben egyezett meg e javaslatban megnyilatkozó szellem és volt benne valami az abszolutizmus korának szellemével való szembeszállás is.

Más elbírálás alá esik a tisztán szerzeteskötelességek teljesítésének körülírása és megalapozása. Az erről szóló fejezet a legrövidebb és leggyengébb. A szentmise elmondását, elméledést és a kánoni és Szűz Mária-officiumának elmondását természetesen előírja. Ehhez csatlakozik az évenkénti lelkigyakorlat; Zircen kívül azonban semmiféle közös ima, sem közös breviárium ezen elgondolás szerint nincsen; ott mindenki privátim végzi szerzetesi imádságát. Az engedelmesség — más szervezetnél is alapvető erény és kötelesség — erősen ki van hangsúlyozva; valamint természetesen a castitas is. A szegénység fogadalmának magyarázata azonban meglepő: A szegénységnek olyan felfogása, hogy minden birtoklásról valaki lemondjon, nem szükségképpen tartozik a szegénység fogadalmának fogalmához; nehezen is lehet elképzelni olyan személyt, akinek semmiféle birtoklási joga nem volna; ez a gondolat is azok közé tartozik, melyekről az Üdvözítő azt mondotta, hogy nem értik meg mindannyian. Ezt a fogalmat a középkor hozta meg abban az időben, mikor teljesen elzárva élhettek a világtól a szerzetesek; ma azonban a neveléssel foglalkozó szerzetes a világban él és abban köteles működni, úgy, hogy a középkori fogalom megvalósítása ma lehetetlen. Aki mégis az előbbi értelmezést akarná ma kötelezővé tenni, az állandó bűnalkalmat teremtené és elviselhetetlen terhet róna a szerzetesekre. Tehát csak a visszaélés megakadályozására kell magyarázni a szerzetesi szegénységet. Ha megtennők azt, amit a regula mond, hogy aki többre rászorul, annak több adassék, aki kevesebbre, annak adassék kevesebb, csak a belső békét veszélyeztetnők, mert emberek vagyunk, és az egyoldalú túlzó igényeknek is táplálékot adhatnánk ezzel. Azért egyforma anyagból egyformán adjon a szerzet mindenkinek szerzetesruhát, a többi szükségletét pedig fedezze úgy, hogy a káptalan által meghatározott összegben készpénzt kap a szerzetes kézhez, melylyel ő maga gondoskodik majd magáról. Hogy pedig a szeretet kötelességének is eleget tehessen szegény rokonaira való tekintetből, a Rend jövedelméből az idők szükséglete szerint arányosan és minden évben külön meghatározandó összeg is álljon rendelkezésére.

Ez a fölfogás jogi szempontból is erősen kifogás alá esik; és mégis ez volt az általánosabb. Sőt a Rend jövedelméből még a meghalt rendi testvérek hozzátartozóiról való gondoskodás is biztosított volt.

A napirend, vagy vallásgyakorlatok hiánya, a tökéletességre való törekvés belső útjainak, nehézségeinek, a szellemi, lelki, természet-

feletti dolgoknak alig érintése, az egyházjogra való hivatkozás hiánya : árnyoldala a javaslatnak. Míg a természetes emberi és testvéri szeretetnek szép megnyilatkozása legteljesebb elismerést érdemel, mikor a beteg testvérekről az öreg rendi testvérekről, a halottak eltemetéséről intézkedik, addig igazán ciszterci szellem, mely egy nagy Rend kilencszázéves multjában gyökereznek és abból táplálkoznak, e javaslatban, mely éppen e szellemhez való visszatérés miatt készült, föl nem fedezhető. De az öszinteség mindenesetre megemlítendő, amivel a zirci testvérek ekkor e javaslatuk bevezetésében maguk is tanúságot tesznek a rendi vérkeringéstől való hetvenéves kikapcsolódásukról: «Alulírottak a kilencszázéves rendi multat illetőleg a legnagyobb tájékozatlanságban vagyunk ; nem volt alkalmunk sem hallani, még kevésbbé olvasni bármit is, akár a nagykáptalani döntésekről, vagy az Egyház határozatairól, melyek a Rendet érintik . . »

1854 augusztus 31-én befejeződtek e tárgyalások. Ezen a napon, melyre ígérte Hille Bertalan püspök, konvizitátor a megérkezését, este 9 óráig várakoztak a testvérek, majd nyugalomra tértek. És a vizitátor 1/2 10-kor érkezett meg titkáranak és Bernhard Atanáz, ossegi apátnak kíséretében. Őket már csak az apát és a perjel fogadták.

A következő napon megkezdődött a hivatalos kihallgatás, a skrutinium.

Szeptember 1-én, 2-án és 3-án volt a vizitátornál az egyes rendtagok hivatalos látogatása, kihallgatása. Az első napon természetesen megvolt az ünnepélyes fogadtatás a templom kapujánál ; majd az ünnepélyes Veni Sancte és szentmise után az oratóriumban az első emeleten elhangzott az első beszéd — sajnos — német nyelven ; sajátosságos azonban, hogy akár, mert figyelmeztették a vizitátor-püspököt, akár mert észrevette ő maga is, a következő napok beszédeit már latinul mondotta, sőt az első beszédet is latinul osztotta ki a következő napokon.

Az apátság alig két éve épült át olyan szépnek és nagyarányúnak, mint aminőnek ma is látjuk. Az új szárnyban lakott két esztendeje Ferenc József, 1852-ben, mikor végiglátogatta monarchiáját és eközben meglátogatta Zircet is. Az új szárnynak 3. számú lakásán, ahol most az apáti hivatal működik, volt a vizitátor kihallgatása, mely minden zökkenő nélkül, simán folyt le. Épületes volt, hogy a vizitátor maga imádkozta el az Angelust a templomban, mikor együtt voltak adorációra. Megjegyzendő, hogy szeptember 1-én, még mielőtt megkezdődtek volna a kihallgatások, nyújtotta át Rezutsek Antal perjel és Bula Teofil azokat a pontokat, azt a statutumtervezetet, melyet alig egy napja beszéltek meg a magyar ciszterciek Zircen tartózkodó tagjai.

Mindenkit megnyert a vizitátor megértő szívével és kedves

modorával. Szeptember 4-én reggel egy közösen elmondott oratóriumi beszédével befejezte a hivatalos látogatást. Ebéd után, amikor a zirci apát német nyelven elbúcsúzott tőle, ő is búcsút vett a monostortól; a rákövetkező napon a zirci apát még megbeszélést folytatott az ottmaradt lelki fiaival és ezzel, sok jó reménnyel, befejezettnek látszott a régen előkészített és aggódva várt vizitatori látogatás.

Senki sem hitte volna, hogy ilyen előzmények után a vizitációt követő öt esztendő olyan súlyos viharfelhőket küld a magyar ciszterciek egére, éppen a vizitációval kapcsolatban.

Említettük, hogy a ciszterci monostorok törekvése találkozott a felsőbb intézkedő körök óhajával, hogy egy egységes osztrák provincia alakíttassék a birodalom területén levő ciszterci monostorokból és természetszerűleg ennek a provinciának konstitúciója is legyen egységes. Ez volt valójában a vizitátor végső célja is és a vizitációs eredményeket éppen olyan irányban igyekezett gyümölcsoztatni, hogy megfelelő újításokkal és szigorításokkal a magyar apátságot is közelebb hozza az eljövendő közös és egységes fegyelem jogi alapjához, a közös konstitúcióhoz.

Schwarzenberg bíborosérsek 1855 január 28-án érkező levele jelenti, hogy vizitatori minőségét újra három évre meghosszabbítja. Azok a feleletek, melyek hazánkból a tájékoztató kérdésekre elmentek írásban, még mielőtt a vizitáció megtörtént volna, meg a Zircen a konvizitátornak átadott magyar konstitúciótervezet elégséges anyagot adott, hogy a konvizitátor épúgy, mint maga a prágai érsek-vizitátor, az előadott tervezet nem egészen szerzetesi gondolatait megrostálják és azokra megjegyzésüket megírják a magyar cisztercieknek. Újítás volt a scheda substantiálisnak megkívánása. Ez egy rövid nyilatkozat, melynek értelmében a szerzetes mindenről, mit használatra kapott a Rendtől, lemond, azt a rendnek lélekben visszaadja és kijelenti, hogy neki igazából semmije sincsen. És ezt a formaságot 1856 márciusában Zircen már megtagadta egy rendtag. Ezenkívül többen csak nagynehezen akartak ennek a formaságnak eleget tenni és bizony kellett az apátnak Fehérvárra is, Egerbe is írnia, hogy az elmaradt aláírások megérkezzenek, melyekről neki számot kellett adnia a vizitátornak. Mivel többen arra hivatkoztak, hogy már a tájékoztató kérdésre adott feleletükben kijelentették, hogy mit nem tartanak szükséges újításnak, vagy olyan előírásnak, mely nincsen a regula szellemében, azért a prágai vizitátor még egyszer kéri az 1854-ben történt feleletek másolatának hozzá való küldését (1856 március 19., 20.; április 26—29.). Ezeknek tanulmányozása után 1856 szeptember 26-án küldött nyilatkozatával a hercegérsek-vizitátor a vizitáció eredményeként kimondja, hogy mindenkit egy-

formán érint a vizitáció előírása, nincsen kivétel és az általánosságban már 1854-ben megformulázott pontokat mindenkinek el kell fogadnia súlyos következmények terhé alatt.

Ezek voltak azok a híres, majdnem mondhatni, hírhedt Frigyes-pontok, melyekről már csak azért is kell néhány szót ejteni, mert legtöbbször éppen azok nem ismerik, akik azoknak túlzásairól meg vannak győződve.

Hét rövid fejezetben 9 lapon összefoglalólag kötelességeket ír elő, melyek a szerzetesélet alapjai: szól a fogadalmak tartalmáról, a karima kötelességéről, a főbb szerzeteserények gyakorlatáról, a Rend működésének helyeiről, idejéről, személyeiről és a noviciusokról.

Ami feltűnő és biztosan újítás volt e pontokban, az elsősorban az anyagiakat illette: lehetőleg mindent természetben kapjanak meg a szerzetesek a Rendtől; pénzt csak annyit kaphatnak, amennyit ők alamizsnára költenek; minden pénzt a perjelnél kell letétbe helyezni; abból 10 forinton alul csak a perjel engedélyével használhatnak el, azon felül csak külön apáti engedéllyel költhetnek el. És ez is érdekes: ha valaki lemond a napi bormennyiségéről, melyet elfogyaszthatna, ezt a mennyiséget pénzben megkaphatja. Mindenkinek évenként egyszer a már említett scheda substantiálist be kell szolgáltatnia az apátnak. A nem monostorban lakó szerzetesek ezenkívül még pontos elszámolásra vannak kötelezve. A napirendben meg van állapítva, hogy az officiumokat mind kórusban kell elimádkozni; ünnepnapokon énekes konventmiséről gondoskodik; a kórusmondással kapcsolatos liturgikus mozdulatokat, szertartásokat is megkívánja. Naponkint két elmélkedést legalább egy negyedórátig a kórus helyén kell elvégezni; hetenkint többször, lehetőleg mindennap kell misézni.

Étkezések alatt mindig legyen olvasmány; kántorbőjti napokon el kell olvasatni a Regulát, a statutumokat; a rendes bőjten felül rendi bőjt legyen minden szerdán; hetenkint kétszer legyen a bünvallomások helyett az előjárótól tartott buzdítás és esetleg a hibázóknak rendreutasítása; a culpát azonban, mely nagyon nehéz lenne a szerzeteseknek, nem írja elő. Ez viszont jellemző az idők szellemére.

Kimenni csak mindig más testvérrel szabad, még séta céljából is; a felüdítő sétáknak meg van határozva a napja és órája; utazás csak ritkán történjék, akkor is meghatározott célra és mindenkor az előjáró ajánló levelével. A klauzura ajtaja mindig zárva legyen; kulcsát éjszákára az előjáróhoz kell vinni. A gimnáziumokban is legyen közös élet: étkezés, ima, napirend. Az előjárókat az apát nevezi ki; háromévenként mindenki mondjon le önként hivataláról, hogy az apátnak lehessen

rendelkezésre módja; ez azonban nem annyit jelent, hogy tovább nem lehet előljáró, ha az apát úgy dönt.

Az apátnak is tanácsra van szüksége. Vigyázzanak és tartsák mindig rendben a Rend épületeit, vagyonát. Legyen minden rendes és tiszta; különösen a könyvtárra gondoljanak sokat a nem lelkigyakorlatokra szánt helyek közül; sokat dolgozzanak és különösen irodalommal foglalkozzanak azok, akik még idejükkel rendelkeznek a köteles foglalkozás felett; ha megtehetik, írjanak könyveket...

A munkás testvérek intézményét elevenítsék fel újra; a noviciátust előzze meg mindig egy év postulatio; utána pedig az új egyházi rendelkezéseket meg kell tartani a noviciátus után leteendő egyszerű fogadalmat illetőleg. Legjobb volna — e pontok értelmében —, ha az osztrák provincia, melyet az eljövendő káptalan van hivatva jogilag is megalkotni, bírna közös noviciátussal, vagy legalábbis közös teológiai intézettel.

Röviden ezek a Frigyes-pontok. De a szellem, mely megnyilatkozik bennük, mégis egészen más, mint velük összehasonlítva pl. a zirci pontok. Előnye volt e pontoknak az is, hogy nem voltak egészen merevek; megvolt bennük bizonyos határok között a hajlékony rendelkezés lehetősége. Hangja is sima, sohasem kegyetlen. De nem lehet tagadni, hogy gyengeségről is tanuságot tesznek. A rendelkezés mindent végső ponton függőben hagy és az eljövendő káptalan döntésében látja valójában az auktoritást, mellyel bírnia kellene. Gyengesége az is, hogy nyíltan kijelenti, hogy nem akar újat, csak a régít megerősíteni. De éppen ott, ahol a régi már nem volt semmiképen sem érvényben, ott, tudjuk nagyon jól, az ilyen kijelentés csak az ellenállás szellemét erősíti. Nem volt az sem szerencsés, hogy mindig a közös provinciát, a közös tartományt emlegette, ami az 1850-es éveknek szellemét tekintve nálunk, ahol több magyar ciszterci volt a fegyveres 48—49-es fölkelésben, éppen a közösség kiemelésével csak ellentmondást válthatott ki. Nem volt az sem magyar szempontból tapintatos, hogy rögtön büntetéseket is csatolt középkori kánonokból, melyeket biztosan nem érvényesítettek volna, s amelyek inkább fenyegetéseknek tűntek fel, mint buzdításnak: ily pl. a szegénység megszegése esetén még az egyházi temetéstől való megfosztást is idézi; valamint a karcert is felhossa a monostorokban, mint szükséges helyet, mely még Zircen is kijelöltetett.

A vizitátornak pontjait az apát október 9-én tudatja a rendi testvérekkel mindenütt; de nem kellett sokáig várnia az ellentmondásra: a fehérváriak közül kilencen, a nagytekintélyű Bula Teofil igazgatóval az élen, november 19-én kijelentik, hogy nem fogadják el a

Frigyes-pontokat és kényszerítő eszköz esetén inkább dimissiót, elbocsátást kérnek a Rendtől, semhogy azokat magukévá tegyék.

Nekünk már nagyon nehéz beleélnünk magunkat abba a lelkiállapotba, melyben ezek a legnagyobbbrészt kemény, kötelességteljesítő tudós, amellet erkölcsi életükben is kifogástalan férfiak oly határozottan és makacsul, minden fenyegetés, sőt börtönnel való ijesztgetés ellenére is a határozott nemet felelték nemcsak az idegen vizitátoroknak, hanem az őket nagyon is kérő apátjuknak. Nemcsak a szerzeteslelkület nélkül felnövekvő és különben szép műveltségű tanároknak a gesztusa ez, akiknek valami egészen különös paptanár ideáljuk volt, melyet nagyon szépen kirajzoltak maguknak és meg is éltek, hanem volt ebben valami kemény, csökönyös magyar *nem* is az abszolutizmus idején az idegen vizitátorral szemben és a mindenre elszánt és mindent kockázató magyar kuruckodásból is valami.

A levelezés megindult a bíbornok-vizitátor és a pontokat el nem fogadó testvérek között a zirci apát közvetítésével. Akár itthon, Zircen van az apát, akár Bécsben, mint például 1857 március 17-én, mikor a bíbornok feleletét utána küldik, vagy mikor június 16-án újra Badenbe megy fürdőre, mindenkor a Prágából jövő levelek először őhozzá mennek, viszont ő továbbítja a feleletet az érdekelteknek, akiknek válasza szintén először az ő kezébe kerül.

A fehérváriak kezdetben a konvizitátorral, Hille Bertalannal tárgyalnak; csak mikor a személyes megbeszélés vált föltétlenül szükségessé és annak elérésére ketten vállalkoznak, hogy Prágába elmennek magához Schwarzenberg kardinálishoz, miután ők már Schwarzenbergnek külön és saját kezéhez címezve írtak, akkor tűnt ki, hogy e leveleket a bíbornok nem kapta meg. A két kiküldött, *Hodoly Béla* és *Liebhardt Lukács* kihallgatása megtörtént. Ezekről nagy meglepetéssel hallja az érsek, hogy már azelőtt is megkeresték felvilágosító soraikkal. A levelek valahol elsikkadtak. «Ez a tény — így írja *Békefi Remig* apát — fordított a dolgon. Az érsek nyomban hívatta Villaxot, aki éppen Bécsben időzött. Tárgyalásukról mit sem tudunk; de az tény, hogy Villaxot másnap szélhűdés érte. Baden már nem használt, mint használt annyiszor éveken át. Testileg és szellemileg összetörve érkezett haza Zircre 1857 július 23-án.»

Az alá nem írók közül Liebhardt Lukács már június 10-én dimissiót kért, *Koller Károly* szintén. Lélektanilag ezt meg lehet nagyon érteni. Villax e kényes ügyben kezéhez kapott leveleket többször nem közölte a hivatalával és azokat magánál tartotta, viszont íratott több német levelet, melyek tartalmáról sem hivatala, sem más nem tudott. Ezeket a zirci plébánossal iratta, Stupka Ferdinánddal, aki viszont ez

év november 5-én kérte dimissióját a heiligenkreuzi osztrák apátságba. Ez azonban már Villax Ferdinánd apát halála után történt, aki 1857 szeptember 13-án nehéz körülmények között hagyta árván Rendjét.

A vizitátor munkaköre ezzel nagyon megnövekedett. Villax Ferdinánd apát halála előtt egy hónappal magyar ciszterciék vezetőférfiai összejönnek Zircen, látván azt, hogy apátjuk testben és lélekben teljesen összetört és kormányzásra képtelen. A magyar Rend kormányzását átvette az eddig is az apát oldalán nagy bölcsességgel munkálkodó Rezutsek Antal zirci perjel. Az ügynek ilyen elintézése csak a vizitátor beleegyezésével volt lehetséges. Ezért a zirci konvent kebeléből *Juhász Norbert* és *Winkler Engelbert* Prágába mennek a vizitátor felvilágosítására és a joghatóság ilyen szabályozására. Schwarzenberg bíbornok megértő és bölcs intézkedése ekkor világlik ki leginkább és jóakarata, valamint mindent megértő, és ezért kitűnően tárgyaló, ügyes intézkedése el is érte a lehető és elvárható legjobb gyümölcsöt. A vizitátor megerősíti Rezutsek Antalt kormányzóperjeli minőségében, mellette kéttagú tanácsot rendel ki, amelynek beleegyezése szükséges feltétele a rendi ügyek elintézésének; megbízza a veszprémi püspököt a haláleset után, hogy az apátválasztáson elnököljön nevében és kitűzi a választást 1858 március 4-ére.

Az apátválasztás az 1803-ban felvetődő gondolat alapján történt; három titkos szavazással megválasztott jelölt közül a király nevez ki egyet. A választás meglepetést hozott nem a magyar ciszterciék körében, hanem a vizitátor előtt: a magyar ciszterciék első helyen 26 szavazattal a Frigyes-pontok alá nem íróinak vezérét, *Bula Teofilt* jelölték; a második helyen Rezutsek Antal zirci perjelt 27 szavazattal, a harmadik helyen Simon Róbert előszállási kormányzót 22 szavazattal.

A királyhoz felterjesztett információ a jelöltekről tartalmazott egy kérdést: aláírta-e az illető a Frigyes-pontokat? És a felelet az első jelölnél negatív volt. Ez a választás nem nyert megerősítést; az első vétőt kapott; új választást írnak ki 1858 augusztus 17-ére.

És ekkor a ciszterci testvérek bizalma oly szépen megnyilatkozott a zirci perjel személye iránt, hogy Rezutsek Antal zirci perjel került ki e második választáson jelöltként a zirci apátságra, akinek apáttá való kinevezését ő maga ez év december 14-én tudta meg a veszprémi püspöktől. 1859 február 15-én megy az öt nappal ezelőtt benedikált apát Bécsbe a királyhoz, és ugyanazon a napon megtudja, hogy március végén meglesz a vizitátor által megígért provinciális káptalan is.

A vizitátornak 1855-ben három évre meghosszabbított vizitációs ideje lassan végére járt; a prágai követség óta másképpen ítélte meg már ő is a magyar ellenzéket; méginkább feltűnt neki, hogy az első

apátválasztáson éppen az ellenzék vezetőjét jelölték a magyar ciszterciek első helyen; és most márciusban megtudta, hogy az új zirci apát mellé a magyar ciszterciek újra *Bula Teofilt* választották meg a provinciális káptalanra képviselőjüként. Közben az összmönarchia gondolatán is kisebb-nagyobb rések, repedések keletkeztek.

A vizitátor elgondolása ezután szinte *belső* üggyé teszi az egyes apátságok falain belül a vizitációs eredményének végrehajtását; őt most a provinciális káptalan és a közös konstitúció érdekli. Ebben a szellemben fogadja a március 26-án induló és 29-én Prágába megérkező magyar küldöttség két tagját, *Rezutsek Antal* apátot és *Bula Teofil* fehérvári házfőnököt, igazgatót.

A többi apátok is együtt vannak már *Prágában*; tehát nem úgy, ahogy tervezték, Heiligenkreuzban. Ez az első különbség a hét év előtti elgondolás és a megvalósítás között; azután a közös provincia gondolata megvalósult ugyan, de nem úgy, ahogy többen elképzelték. A *magyar küldöttség* az egyházi egység ellen nem emelt kifogást, de *Bula Teofil* elgondolása az egész magyar ciszterci család gondolata volt: vagyonközösség és közös gazdálkodás, sőt közös munkakör semmiképen sem tartozik a közös provincia követelményeihez. Ez volt a második különbség. A rendi nagy világcsaládba való csatlakozást mindenki örömmel vette. A generális apát Rómában székel; a ciszterci vikárius-generális lesz a vizitátor: és ez a harmadik nagy különbség, mert ciszterci rendi lesz a ciszterci rend vizitátora, akinek megválasztották a reini apátot; melléje három asszisztens került a rendi ügyek intézésére hat évre: a heiligenkreuzi, a zwettli és hohenfurti apát.

És ami a legfontosabb: a Rendnek végre hosszú idő után meglesz majd az általános, generális káptalanja, mely mindent újra átnéz, átvizsgál és az terjeszti fel majd a provinciális káptalannak határozatát is approbálás után Őszentségének helybenhagyás végett.

A közös noviciátus gondolata megbukott; a közös teológia még az abszolutizmus legelső idejében a heiligenkreuzi próbálkozással be is fejeződött. Tíz magyar teológus ment ki oda; de négyen, arra hivatkozva, hogy nemzetiségi kérdés miatt őket ingerlik, elhagyták a Rendet, hatan az év végén kijelentették, hogy ha jövőre is Ausztriában kell hallgatniok a teológiát, akkor ők is távoznak. A rendi ifjúság, különösen az egri klerikátus olyan helyen volt, hogy lehetett remélni, hogy a rendi nevelés az ifjak lelkében hamarosan érezhetővé lesz: és ezért külön rendi küsszeminárium fölállítását nem tartották szerencsésnek, bár a vizitátor ezt sürgette. Az egyszerű fogadalom letétele noviciátus után rögtön, ami már római közvélemény volt, még sokáig nem valósult meg, ismételt római felszólítás után sem, ami azonban már nem

Schwarzenberg vizitátorsága idejére esett. A legnagyobb, legmeglepőbb azonban az volt, hogy Rezutsek Antal apát maga mellé veszi zirci perjelnek 1859-ben Bula Teofilt.

Elmúlt 10 esztendő. 1869-ben össze is jött a nagykáptalan Rómában. A tárgyalások már nagyon sötét, komor felhők és viharok jegyében történtek. Nem a Rend kebelében belül, hanem a pápai állam határain kívül és belül . . . És a generale káptalan elmúlt, de az egységes Olaszország megalkotásával járó nagy hullámzások a Szentszék figyelmét annyira lekötötték, hogy a káptalani pontoknak végső, ünnepélyes szentesítése elmaradt mind a mai napig.

Hetven év múlt el azóta ; a Schwarzenberg-féle konstitúció után pedig 85. És 1939-ben adja be a magyar ciszterci kongregáció Rómának approbálás végett az első magyar konstitúciót.

A TÖRTÉNELEM-, JOG- ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI OSZTÁLY FEOLVASÁSAIBÓL.

Báthory Endre bíbornok krakkói püspöksége.

Vitéz Kárpáthy-Kravjánszky Mór 1938 március 18-án tartott székfoglaló értekezése.

Báthory Endre bíbornok, mint nagybátyjának, *Báthory István* királynak követe, 1584 július 26-án indul haza Lengyelország felé Rómából (*Erländische Zeitschrift* 17. 582., Kolberg: Beiträge stb.). A bíbornok, mint a miechówi jeruzsálemi szentsírrend kanonokjainak kom mendatárius prépostja, ermlandi (Varmia) koadjutor is lett és 1585 május havában be is iktatják e méltóságába. (U. o. 584.) Felmerült István királyban az a gondolat is, hogy Erdély rekato lizálására Endrét majd erdélyi püspökké nevez teti ki (U. o. 582. Asch. Secr. Vat.; Polonia 21, 241^v.), amikor V. Sixtus pápa, aki nagyon megszerette az ifjú Báthory Endrét és csak a lengyel király sürgetésére engedte őt haza, 1585 nyarán megbízza Bolognetto lengyelországi nunciust, hogy vegye rá a királyt, hogy unokaöccsét utódlási joggal krakkói segéd-püspökké neveztesse ki. A király, bármennyire is viselkedett jóindulattal rokonával szemben, több kifogást hozott fel és igyekezett a döntést mindig halogatni, habár a nuncius kíváncsnak tartaná Báthory Endrét Krakkóban, mert mint már előbb is bebizonyította Miechówban, Krakkóban is a katolikus reform gondolatának a szolgálatát várná tőle. (U. o. 584.) A király ugyanis Endréből római kuriális bíbornokot szeretett volna csinálni (U. o. 584—585.), Oly gondolat, amely, ha a király tovább él, nagy diplomáciai segítséget jelentett volna Báthory István nagyszerű terveinek. Még ugyanezen év októberében kellett volna a kardinálisnak Rómába visszatérnie, de a pestisjárvány miatt csak 1586 tavaszán indulhatott útnak és június 2-án vonult kíséretével Rómába. (U. o. 586.)

Báthory Endre egész kuriális szereplésének egyszerre véget vet István király 1586 december 12-iki halála. Sokan írnak neki Rómába, maga Jan Zamoyski kancellár is sürgeti, siessen haza Lengyelországba, mert reménye lehet, hogy őt választják majd meg István király örökébe.

(W. Sobieski, *Szkice historyczne* 13. 1. j.) A bíbornok valóban kisebb kísérettel hazaindul. 1587 február 16-án Bécsben tűnik fel (H. H. St. Arch. Wien, *Polonica* 1587. Fasc. 20. 37^r) tele reménységgel, aminek alapja lenne: *gratitudo regi defuncto debita!* (U. o. fol. 15—17.) Nagyon gyöngé alap, erre a kardinális ugyan hiába épít! Hiszen alighogy behúnyta a nagy király örökre a szemét, oly magyarelles hangulat szállja meg a rendeket, hogy a távollévő bíbornok miechówi prépostságát is egyszerűen erőszakkal megtámadják. (U. o. II. 104^v.) Ugyanígy járnak a többi magyarok is. Az öreg Cromerus ermlandi püspök sem volt éppen meglepődve, hogy István király a maga atyafiát nevezte ki koadjutorának, olyan király kell neki a jövőben — mint mondotta —, aki a lengyeleket fogja pártfogolni, nem pedig a maga nemzetét! (U. o. II. fol. 7^r.) A poroszországi rendek egyenesen követelik, hogy Báthoryt fosszák meg az ermlandi segédpüspökségtől (U. o. II. 81^v—82^r.), az 1587-iki februári királyválasztást előkészítő gyűlésen pedig tudomására adják a bíbornoknak, hogy hagyja el az országot! (U. o. 2^v, újabb csomó.) Báthory Endre még márciusban is utazgat Lengyelországban, míg végre április elején eltűnik (U. o. 19^v—20^r) egyelőre a szintérről, hiszen mint trónjelöltnek nem szabad Lengyelország földjén tartózkodnia.

Nem célunk, hogy a Báthory István halála utáni interregnum történetét tárgyaljuk. Ebben döntő szerepe van Zamoyski kancellárnak, akinek trónjelöltje a bíbornok Báthory. A kancellár nem tudja a maga jelöltjét trónra emelni, hogy ne győzzön tehát a Habsburg-párt, trónra segíti a Vasa III. Zsigmondot és megmenti számára a koronát Miksa főherceggel szemben a Báthoryak és erdélyiek segítségével. Így Zsigmond le van kötelezve a kancellárnak és a Báthoryaknak, aminek eredménye, hogy *1588 január 11-én Báthory Endre bíbornok és Báthory Boldizsár lengyel indigénák lettek.* (Erml. Zeitschr. 17. 591.) Zamoyski politikája kezdetben III. Zsigmond trónjának a megerősítése volt. A veszedelem császári részről jöhetett, ezért a bendzini szigorú feltételekről, amiket a császár és testvérei kénytelenek voltak ratifikálni, egyedül Miksa «király» tagadta meg az aláírást. A kancellár ezentúl arra törekszik, hogy az egész Habsburg-házat zárják ki a trónpretensek közül egyszer és mindenkorra.

III. Zsigmond a kancellár kedvéért 1589 február 26-án Varsóból levelet intéz V. Sixtus pápához, amelyben kéri, hogy a «*mirifica virtutum morumque praestantia insignem*» Báthory bíbornokot nevezze ki a már öreg Myszkowski Péter krakkói püspök mellé utódlási joggal koadjutornak. A pápa április 22-ikével Rómából bele is egyezik a király kívánásába. (Theiner, *Vet. Mon. Pol. et Litv.* III. 94—95.) Míg ez a levél-

váltás lebonyolódott, meghal Cromer ermlandi püspök március 3-án és Báthory Endre lép most örökébe. A bíbornok tehát megyéspüspök lett, a krakkói segédpüspökség pedig Báthory számára elhalványul és kiemelkedik egy név, Radziwill György vilnai bíbornok neve. (Erml. Zeitschr. 17. 594—595.) Erről a Radziwillról elég annyit mondani, hogy már az 1576-iki interregnum óta és Báthory István halála után is egész családja mindig hűséges osztrák párti volt és amikor 1589 márciusában nagy pompával megjelenik a varsói országgyűlésen, mindenki neki adja már az elsőbbséget, amit csak kénytelen-kelletlen ismer el az ország primása, a gnyezdai érsek és hírlík, hogy a kancellár is meg akar vele békülni. És amikor így a varsói nuncius jelentése szerint előnyösen kiemelkedik Radziwill bíbornok, nyomban szóba kerül Báthory, akinek most el kell foglalnia Ermlandot, pedig éppen Erdélyben van, de rövidesen őt is várják Varsóban. (Adriano di Capua nuncius jelentése, Varsó, 1589 márc. 27.; Theiner, id. mű 132.)

Két hétre rá Báthory Endre valóban megjön április 12-én este az új lengyel fővárosba. A nuncius mindjárt felkeresi és a beszélgetést a jezsuiták Erdélyből való kiűzetésére fordítja. A bíbornoknak kevésbbé kellemes téma. Mentegeti magát: nem volt akkor ott, nem tehetett semmit az érdekükben. Jónak tartaná, ha a pápa Őszentsége írna az erdélyi fejedelemnek, nemsokára ő is visszamegy Erdélybe, akkor ő is majd meg akar tenni mindent. (Nunc. jel. Varsó, 1589 ápr. 13., Theiner, id. mű 133.) A nuncius mesteri módon állította szembe a két lengyelországi bíbornokot, Rómában is így értékelték kettőjüket. Igen örülnek neki, hogy Radziwill annyira tudott tekintélyre szert tenni a király, a szenátus előtt. Ebből Lengyelországnak, a katolikus vallásnak és a Szentszéknek lesz nagy haszna. A nuncius ne mulassza el figyelmeztetni és lelkesíteni Báthory kardinálist, hogy törekedjék ő is ilyen dicsőségre, amire nemcsak mint bíbornok, de Cromer halála után mint ermlandi püspök is köteles, hogy meg ne hazudtolja elődeinek, de különösen a derék István királynak erényeit és vallását. (Közli, Róma, 1589 ápr. 29-ről Kolberg, Erml. Zeitschr. 17. 594. 6. j.)

E varsói országgyűlés fordulópont III. Zsigmond és Zamoyski—Báthory viszonyában. Itt akarta volna a kancellár elérni az Osztrák-Ház törvényes kizárását a trónjelöltségből. Eredménytelenül. Sőt! Április 18-án befejeződik az országgyűlés, a király látogatást tett Krasznosztawban ellenfelénél, a fogságban levő Miksánál. Radziwill bíbornok és Zebrzydowski krakkói palatinus pedig fényes követséggel érkeznek meg június 24-én, Szent Iván napján Prágába. Az egyik az Osztrák-Ház embere, a másik Zamoyskié, hogy ratifikálják a bendzini szerződést. (Dispacci di Germania. Prága, 1589 jún. 27. stb., Archivio di

Stato, Venezia.) Július közepén a spanyol követ, Don Guillen de San Clemente is bejön Prágába; tárgyalni óhajt a kardinálissal, a palatinusszal azonban nem! (U. o. Prága, 1589 július 18. prima.) Miksa főherceget ezek után Zamoyskiék szabadon engedik, mert III. Zsigmond Rewalba utazik apjával, János svéd királlyal találkozni, aki már megegyezett II. Rudolf császárral, hogy Zsigmond visszatér atyja trónját elfoglalni Svédországba és a lengyel koronát átadja majd egy főhercegnek. Tudjuk, kevésen múlt, hogy Zsigmond Rewalból nem Svédországba távozott el véglegesen (Szujski, Dzieje Polski, III. 150—152.) és nem jár messze az igazságtól a prágai velencei követ, amidőn azt állítja, hogy bizonyára azért lett oly engedékeny Zamoyski, nehogy Miksa, a választott király, lengyel földön legyen akkor, amikor oly bizonytalan, hogy III. Zsigmond visszatér-e Rewalból az országba? Azért hamar áttétette őt a határon, ahol Miksa rögtön megtagadta a királyságról való lemondást! (Arch. di Stato, Venezia, Disp. Germ. Prága, 1589 szept. 5. prima; szept. 19. ultima.)

1590 elején Lublinban akartak országgyűlést tartani, de elhalasztották két hónapra Varsóba. III. Zsigmond továbbra is haza szeretne menni Svédországba, hogy el ne veszítse a biztos atyai trónt a bizonytalan lengyelért. (U. o. Prága, 1590 január 9.) Varsóban Zamoyski újra az Osztrák-Ház kizáratását akarja keresztülhajtani. Mivel ez a királypárti Karnkowski Szaniszló primás és Górka Szaniszló volt Miksa-párti és híveiknek ellenállásán megbukik, legalább Miksa kizáratását akarná keresztülvinni, ami ugyancsak nem sikerül neki. (Szujski id. h. 154.)

Míg ez a kancellárellenes irányzat, amely a varsói országgyűlésen határozott formát öltött, ki nem alakult, szeretne volna Zamoyski dülőre vinni a krakkói kérdést is, mert már észrevette, hogy oly irány kerekedett felül, amely Báthory bibornokot el akarja ütni a krakkói püspökségtől. Zamoyski családi otthonából, Zamosceből ír a nunciusnak, Annibale di Capua nápolyi érseknek, hogy írjon barátainak Rómába, különösen Montalto kardinálisnak, Báthory érdekében, hogy idejében lehessen segíteni, ha valaki ellene dolgoznék. (Theiner, id. h. 150., Zamosce, jan. 17. 1590.) A kancellár a királyt is meg tudta mozdíttani célja érdekében, aki február 26-án valóban ír Varsóból V. Sixtus pápához. (Theiner id. h. 161.) Rómában a dolog igen simán megy, úgy a pápa, mint a bibornoki kollégium beleegyeznek, amiről a pápa Zsigmond királyt március 22-iki brevéjével értesíti. (Erml. Zeitschr. 17. 595—596., Kolberg, Beiträge.)

A viszony azonban a király és Zamoyski között igen megromlott. A kancellár III. Zsigmond helyett Báthoryt akarná trónra emelni, ez a legfőbb urak és a szenátorok véleménye is. Báthory csendes ugyan,

de Erdélyben egy 15.000-nyi válogatott katonákból álló sereg áll rendelkezésére, amelyben törökök is szolgálnak. Ez a sereg a tervek szerint betörne Lengyelországba és egyesülve lengyel csapatokkal, megszerezné a trónt a bibornoknak. (H. H. St. Arch. Wien—Polonica 25 A., 1590 okt. 28. 3^{r-v}, okt. csomó.) Mivel Zsigmond hazakészül Svédországba, a kancellár megerősíti katonasággal a magyar és sziléziai határt, nehogy az osztrák főhercegek valamelyike felhasználja Zsigmond távozását és betörjön az országba. (U. o. 17^r varsói avizó. 1590 okt. 23.) A kancellár már valóságos diktátor, aki partiális nemesi gyűléseken lázit Zsigmond ellen, kimondják az interregnumot és majd vagy ő maga, vagy pedig valamelyik Báthory kerüljön a trónra. Az ermlandi bibornok-püspök egyúttal miechówi prépost nagy javadalmak birtokosa és csak akkolitus még, nem mutat hajlandóságot, hogy felszenteltesse magát, mert a koronára számít. Báthory Boldizsár és az erdélyi fejedelem pedig ami pénzt össze tudnak hozni Magyarországon, azt mind áthozzák Lengyelországba! Szó sem lehet arról, hogy osztrák főherceg lehessen király, oly féktelen agitáció dolgozott az országban a Habsburgok ellen a Jagiellók kihalása óta, amely agitáció teljesen meghódította az egyszerű népet. Zamoyski pedig valóban ért a politikához, akkor játssza ki a törököt és tatárt, amitől fél a nemesség, amikor az ő politikai érdekei ezt így kívánják! (U. o. 22^r—25^r, Wroclaw, 1590 okt. 17.)

Az udvari párt azonban nem engedi a királyt távozni az országból, sőt Károly grázi főherceg leányát, Anna főhercegnőt is eljegyezteti a királlyal, ami újabb kihívás Zamoyskival szemben.

Amikor a belpolitikai helyzet annyira élére van állítva, akkor hal meg 1591 április 5-én Piotr Myszkowski krakkói püspök. A legrosszabb időben Báthory Endrére nézve! Meghalt Báthory Grizeldisz is, Zamoyski felesége és a hagyaték miatt a család és a kancellár között eléggé kiélekedett a viszony. Zamoyski 1590 tavasza óta nem mozgatja a krakkói kérdést tovább, úgyhogy a Báthory-ellenes párt már emiatt is előnyhöz jutott. De még nagyobb csapás Endrére az, hogy 1590 augusztus 27-én meghalt az ő atyai jóakarója és barátja, aki kezdeményezte a krakkói dolgot, V. Sixtus pápa 69 éves korában, utódja pedig, VII. Orbán pápa, II. Fülöp és a spanyol monarchia régi barátja lett. (Pastor, Gesch. d. Päpste X. 514.) Ő még szeptember 27-én meghal és december 5-ig tartó konklavé után XIV. Gergely kapja meg a tiarát, aki milánói származású lévén, egyenesen II. Fülöp alattvalója volt és mint pápa buzgó, szent ember. (Pastor, id. mű 533.) Mindez magában véve iselegendő, hogy reménytelennek lássuk a helyzetet Báthoryra nézve, aki még csak nem is diakónus!

Szükséges, hogy e krakkói politika legfontosabb alakjával is megismerkedjünk, aki nem más, mint a pápai nuncius: *Annibale di Capua nápolyi érsek*. Vincenzo Duca di Termoli fia, tanulmányait Padoában és Paviában végezte és mint jogi doktor XIII. Gergely udvarába kerül, aki őt II. Rudolphhoz küldi, hogy üdvözlje trónralépése alkalmával, majd nuncius lett Velencében és megkapja a nápolyi érsekséget. V. Sixtus pápa Lengyelországba küldi, hogy Báthory István királyt segítse nagy terveiben, de Bécsben értesül a király haláláról, úgyhogy már csak a királyválasztásra jöhet. Ott barátkozik össze Radziwill litván bíbornokkal és a Miksa-párt vezetőembereivel. A választás nem egyhangú, a fegyverek győznek és habár a nuncius hivatalosan kénytelen III. Zsigmondot elismerni lengyel királynak, privát természetű leveleiben sohasem nevezi másnak, mint «a svéd»-nek. (A nuncius élettörténetét A. Przezdziecki, *Listy Annibala z Kapui*, művéből vettem; Varsó, 1852. 5—15.) Mint ilyen diplomatapapokhoz illik, legnagyobb ambíciója a bíbornoki kalap elérése, ehhez pedig magas protekció kellett. Így ír a császár is az ő érdekében a pápához, amikor a nuncius Lengyelországba megy. A pápa meg is ígéri, hogy kardinálissá teszi, ha arra Lengyelországban olyan lesz a helyzet, hogy megteheti. (Pastor, *Gesch. d. Päpste*, X. 173. 3. jegyz.) 1588 őszén II. Rudolf újra sürgeti a bíbornoki kalapot Rómában (Pastor, *id. h.* 175.), hogy a nuncius az ausztriai ház érdekeit annál hathatósabban támogassa. És ehhez a nunciushoz fordul 1590 január 17-én Zamoyski Báthory Endre érdekében! (Theiner, *id. mű* 160.) Ő ugyan még nem tesz direkte semmit Báthory bíbornok krakkói püspöksége ellen, hiszen Báthory V. Sixtus pápa szívébe van zárva, de ügyesen és következetesen aknázza őt alá. Varsóból 1590 március 7-én jelenti, hogy a lengyel protestánsok részleges gyűléseiken a többi között a következőt követelik: *Archiepiscopus coadjutorem ibi facere non potest dignitate Cardinalem*. (Theiner, *id. h.* 179—180.) Báthoryról is érthető, aki ermlandi koadjutor volt. Igaz, hogy a gneseni érsekségről volt e határozatban szó, de a leggazdagabb püspökség mégis a krakkói! Azután vegyük csak a már eddig is említett jelentéseit. Nem állítja-e szembe mindig Radziwillt és Báthoryt úgy, hogy az összehasonlítás Radziwill javára üt ki? Ime, ezek mind a Báthory útjára szórt narancshéjak, amiken el kell buknia!

Ez a Radziwill bíbornok pedig, amikor Prágában jár, hogy megnyitse az Osztrák-Háznak a bendzini pontok ratifikálását, láttuk, hogyan tárgyal bizalmasan Don Guillen de San Clemente spanyol követtel...

* * *

Meghalt a krakkói püspök. A nápolyi érsek rögtön, ahogy értesül Myszkowski haláláról, tehát mindjárt másnap, 1591 április 6-án, ír a prágai spanyol követnek Slaskówról, ahol éppen a halálhír érte. Értesíti, hogy tegnap megürült a krakkói püspökség. Báthory bibornok a kancellár segítségével mindent el fog majd követni, hogy birtokba vegye a püspökséget és érvényesítse azt a kinevezést, amelyet a *svéd* (a király) datálás nélkül aláírt, amely érvénybe lép rögtön, ha bekövetkezett a püspök halála. Ő, a nuncius, nem tud most szembaja miatt rögtön Krakkóba utazni, de azonnal elküldött valakit a svédhez (a királyhoz), hogy nagyon kérje Radziwill kardinális érdekében, mert ebből az Úristen szolgálatára és annyi lélek üdvösségére igen nagy haszon áramlanék. Mert Radziwill bíbornok igen okos ember és féket tudna állítani a kancellárnak! Ha pedig Báthory lenne a püspök, aki legbizalmasabb embere és közeli rokona, a kancellár nemcsak Krakkó, de az egész tartomány (Kis-Lengyelország) feltétlen ura lenne, mert a krakkói palatinus, a krakkói várnagy és kapitány mind Zamoyski emberei. A *svéd* nem hajlik Báthory felé, de nem tud mihez fogni ígérete miatt. A kancellár megtesz majd mindent, de mi is megpróbálunk minden lehetőt, hogy ne Báthory, de Radziwill kapja meg! Nagy szolgálat lenne Radziwill krakkói püspöksége az Osztrák-Háznak is, mert ő sokat tehetne alkalomadtán egy főherceg érdekében. A nuncius ír most Radziwillnak is, hogy keressen támogatást magának Rómában, nehogy a kancellár megelőzze és megszerezze a pápa hozzájárulását. Rómába majd elmennek a *svéd* levelei is, amiket majd ő, a nuncius is, igyekszik irányítani jó irányba. A nuncius hamar még más irányban is megteszi a szükségesnek vélt intézkedéseket, de nagyon kéri a spanyol követet, valamiképpen ne jusson idegen tudomására e dolog, hogy ő, a nuncius küldte a futárt őhozzá. (H. H. St. Archiv. Wien; Polonica 25 D., 25^{r-v}.)

Nem tudjuk nyomról-nyomra kísérni, mi minden történt az üresedésben levő püspöki szék körül. Báthory, bízva a maga igazságában, pápai, királyi írásbeli ígérekben és adományokban, elszámította magát. A nuncius ügyesebb volt, mert rögtön munkába állt és egy oly jelöltet pártfogolt, aki a király és a Habsburg-ház híve. Báthory nem bírja a versenyt a politikában. Elveszti a tájékozóképességét is. Április 28-ról ír Krakkóból egy levelet XIV. Gergely pápához. Elpanaszolja benne, hogy V. Sixtus pápa Aldobrandini bíbornok által az ő tudta nélkül azon fáradozott III. Zsigmond királynál, hogy ő legyen a krakkói koadjutor. El is érte nála, a király publikálta is a kinevezést Lengyelországban, Rómában, Erdélyben, sőt a többi szomszédos országban is. Az erre vonatkozó hivatalos iratokat a pápa és a király közt, íme,

mellékeli is. Megvan a király praesentációja is, amit magánál őriz. Most, hogy őszintén beszéljen, ambíciózus emberek megakadályozzák, hogy V. Sixtus szándéka érvényesüljön. Őszentsége jóformán gyermek-kora óta ismeri, ő is mindig tisztelettel volt vele szemben. Ermlandi püspök és miechówi prépost, ezek jövedelme távolról sem éri el a krakkói püspökségét. Nem arról van szó, hogy ő ezt a javadalmat megkapja (amit simoniával, mint mások teszik, megszerezhetett volna), de itt Sixtus pápa őrá való ki nem kényszerített véleményéről, a fejedelemek várakozásáról, István király érdemeiről, a Báthory-család becsületéről és jóhírnévről van szó. III. Zsigmond király most foglalkozik ugyan e kérdéssel, de amikor a bibornok látja, hogyan dolgoznak ellenfelei, folyamodni kénytelen, hogy fogadja Őszentsége oltalmába őt. Nagybátyja, István király halála óta minden támogatástól meg van fosztva, családsággal, simoniával ki akarják túrni abból, ami az övé. Kéri tehát Őszentségét, hogy pártfogolja őt a királynál. (Theiner id. h. 197.)

Amikor Báthory Endre így keresi a maga igazát, a nápolyi érsek-nuncius is Krakóból ír május elsejéről és pedig értesíti az ő spanyol követ barátját a dolgok állásáról. Amint Radziwill április 19-iki leveléből értesült, használt II. Rudolf császár és az ő — Don Guillen de San Clemente — közbelépése III. Zsigmondnál. Ő — a nuncius — is többször megfordult az udvarban és «a svéd» éppen most adta beleegyezését, hogy Tarnowski alkancellár legyen a gneseni érsek koadjutora. «A kancellárt nem érheti rosszabb hír ennél!» «A svéd» nyíltan támogatja az osztrák pártot. A nuncius mindezek fejében *kéri a császárt, hogy ő is támogassa őt a pápánál*. Együttal írja, hogy május 13—14-ike táján Prágában lesz. (H. H. St. Archiv. Wien—Polonica 25 B., 29^r—30^r.)

Annibale di Capua ígért időre valóban megérkezik Prágába Lengyelországból, mivel nunciusi megbízatása lejárt. A császári udvarban szívesen látott vendég. Innen tudjuk meg, hogy mi döntötte el Báthory Endre ügyét? III. Zsigmond Radziwillnak adta a krakkói püspökséget, *nehogy a sok várral rendelkező püspökség területileg is összeérjen Zamoyski birtokaival és Erdéllyel*. A kancellár állandóan trafikál a törökkel, ami a legnagyobb veszedelmet jelentené az udvari politikára. (Arch. di Stato, Venezia, Dispacci Germania, Prága, 1591 május 21. terza.) Valóban oly terület esett volna Zamoyski hatalmába, amely nagyobb lett volna a világháború előtti osztrák Galiciánál, hiszen Kis-Lengyelország és a rutén területek kerültek volna ki III. Zsigmond hatalmi szférájából. Zamoyskinak pedig nem lett volna nehéz keleti Felső-Magyarországon át Erdéllyel a közvetlen összeköttetést megcsinálni.

A nápolyi érsek Prágában még egy igen jellemző fordulatot beszél el III. Zsigmond és Zamoyski küzdelméből. A kancellár egyszer belelovagolt a királyi udvarba és amúgy csizmásan-sarkantyúsan a király elé állt és három lepecsételt levelet nyújtott át néki. A király átolvassa és összegyűrve Zamoyski szemeláttára kidobja a leveleket az ablakon. A kancellár meghajtja magát és vérig sértve szó nélkül távozik. A levelekben a Zamoyskinak tett királyi ígéretekről és a krakkói püspökségről volt szó. (Arch. di Stato, Venezia, Disp. Germ. Prága, 1591 június 4., június 25. seconda. A nápolyi érsek csak június 25-én távozott Prágából, tehát egy hónapnál hosszabb időt töltött a császári udvarban !) Hogy ez a jelenet némán és levelek segítségével ment végbe, mutatja, mily szenvedélyek fűtötték a feleket !

Nem használ már semmi ! A nuncius megelőzte Zamoyskiékat és mozgásba hozta, amint láttuk, a lengyel királyi udvaron kívül az ausztriai és a spanyol diplomáciai gépezetet Radziwill György bíbornok érdekében. Június 11-én már öt ajánlja XIV. Gergely pápa a királynak és augusztus 15-én megtörténik a pápa részéről is a kinevezés. (Theiner, id. h. 203—204.)

A kancellár vérig sértve ! *Si flectere Superos nequeo, Acheronta movebo !* Végző kétségbeesésében magyarországi előkelő hívei és barátai segítségével katonaságot fogad a király ellen. (H. H. St. Arch. Wien, Polonica 25 B., 31^r., 1591 május 14-iki avizó.) Amikor pedig figyelmeztetik, hogy az 1200 huszár tartása alkotmányellenes, az a válasza, hogy ő csak a királlyal hajlandó számolni ezekért ! (Arch. di Stato, Venezia ; Disp. Germ., Prága, 1591 szeptember 3. seconda.) Inkább azt mondhatta volna : *Ezekkel !*

Télen még féktelenebb az országban a lázítás. Zamoyski és Báthory Endre bíbornok a nemesség vezérei, akik tartománygyűléseken izgatják a nemességet : Meg kell akadályozni a király házasságát az osztrák főhercegnővel, meg kell szűkíteni a királyi hatalmat, hogy az teljesen a nemesség akaratának legyen alávetve ! Ha nem hajlandó, tegye le a koronát és térjen vissza, ahonnan jött ! A bíbornok már annyira megy III. Zsigmond elleni gyűlöletében, hogy szóbaáll Lelio Pacechi, Miska főherceg udvari emberével és formálisan tárgyal vele, hogy hajlandó Zsigmond király távozása esetén Miksa királyságát támogatni, sőt meg is nyeri az ő számára a kancellárt is ! Mert ha a svéd minden adományozólevél és pecsét ellenére nem tartja meg a szavát, ő sincsen többé néki lekötelve ! Isten segítségével talál ő magának urat, akinek hinni lehet ! (H. H. St. Arch. Wien, Polonica 25 B., sine data 1590-es csomóban 12^r—18^r alatt tévesen. Vesd össze : Arch. di St. Venezia, Disp. Germ. Prága, 1529 március 17. seconda.)

A bíbornok megalázva a rajta esett sérelemtől, levetette egyházi ruháját, a bíbornoki kalapot és palástot, nemes úrhoz méltóan karddal az oldalán jár-kel és hangoztatja, ha nem tartották alkalmasnak, hogy a krakkói egyházat kormányozza, le kellett tennie a bíbornokkalapot is! Mert ha méltó a bíborra, méltónak kell lennie a püspökségre is! Nem tudja elfelejteni, hogy a király hitszegő lett és hogy Róma anélkül, hogy meghallgatta volna, megfosztotta őt a püspök halála után, amikor már a király koadjutornak nevezte ki! (U. o., Prága, 1592 január 7. seconda.)

Forrong az egész ország. 1592 júniusában a jędrzejówi gyűlés, majd szeptemberben az *inkviziciós országgyűlés*, amelyen az egész nemesség összesen és egyenkint is oly vádakkal lép fel a királlyal szemben, hogy egy is elegendő lenne, hogy a *De non praestanda oboedientia* alapján megfosszák Zsigmondot a koronától! Soha nemzet királyával szemben így nem lépett fel! A király csak ünnepélyes vallomással, bánattal és javulási ígérettel tudta megmenteni trónját! (Erről írtam a Tanulmányok a zsarnokölés tanának történetéhez című munkámban, 129—132. old.)

Amikor a lengyel nemesség történetében az *inkviziciós országgyűlésről* van szó, láttuk, hogy az *utolsó lökést*, hogy a dolgok ennyire fejlődtek, *Báthory Endrének a krakkói püspökségtől való elütése adta*. Mivel itt a nagy Báthory István unokaöccséről, az erdélyi fejedelem és az egész Báthory-nemzetségről van szó, ezek a fejlemények természetesen hatással vannak a magyar és az erdélyi rendek politikájára is. Hogy ennek rögtön nem lett meg a következménye, csak a török háború kitörésén múltott. Az itt elvetett mag a Bocskay-felkelésnél hozott nálunk termést.

* * *

De térjünk vissza a krakkói püspökség kérdéséhez.

Amikor Báthory Endrét a püspökségből kisemmiszték és amikor ezt a kérdést országszerte, de még a lengyel határokon túl is szenvedélyes hangon tárgyalták, a Radziwill-pártiak, az udvari osztrák érzelműek szükségesnek látták, hogy önmagukat igazolják. Így született meg egy lengyel-közjogi dolgozat ismeretlen szerzőtől, amit bizonyára az udvari párt igyekezett széles körben elterjeszteni. A hatalmon levő, az erősebb próbálja a már megtörtént dolgot jogi formulákkal legalizálni.

A dolgozat felveti a kérdést, mire alapítják a *Báthory-pártiak* az ő bíbornokuk jogát a krakkói püspökségre? 1. Mert országgyűlési határozattal indigenátust kapott Báthory Endre és így alkalmas (capax) lett ily javadalomra. 2. Mert erre a javadalomra a király litterae expectantiarum-ot adott neki.

Ezt a két tételt igyekeznek az *ellenpártiak* jogi érvekkel megdönteni. Igaz az, hogy az 1588-iki krakkói koronázó országgyűlés *indigenatust* adott neki és *capacitást* minden egyházi javadalomra, a gnezdai primási székhely kivételével. «Mivel azonban Báthory bibornok, habár az ország *indigenátusát* megnyerte, még sincsen neki krakkói területen *terrigenátusa* és örökölt birtoka», tehát tételes törvények alapján a krakkói püspökségre nem pályázhatik. Ha tehát egy nemes embernek csak azon a területen szabad hivatal után törekednie, ahol birtoka van, annál kevésbé teheti ezt az idegen Báthory, akinek seholsem voltak örökös birtokai az országban. Mert ha ezt megtehetné, neki magának több szabadsága lenne, mint többi hazafiának együttvéve. Az nem számít, hogy krakkói területen van az ő miechówi prépostsága és hogy ermlandi püspök, mert Lengyelországban az egyházi javadalmak nem sorozhatók örökös javadalmaknak. Az ermlandi a lengyel püspökségek között a legszegényebb és a lengyelek leginkább az új indigénáknak szokták adományozni. Így kapta azt meg Hosius és Cromer is. Báthory Endre is csak István király érdemeire való tekintettel lett ermlandi püspök, a hívek és a káptalan egyáltalában nem szívesen fogadták.

Báthory kardinális *indigenátusa* még nem vert oly mély gyökeret, hogy ne lehessen azt könnyen kétségbevonni és megsemmisíteni. Hiszen oly időben szerezte azt meg, amikor a legnagyobb volt az ellentét a rendek között. Mondja a jogi vélemény.

Valóban, hiszen akkor koronáztak Krakkóban, az a párt pedig, amelyik e jogi érveket gyártja mostan, Miksa főherceg táborában volt!

Amire Báthory kardinális hívei hivatkoznak, hogy *expectativája* volt Krakkóra, az tételes törvénybe ütköző dolog. Az öreg Czernkowskinak is volt *expectativája* Gnesenre Zsigmond Ágost királytól és István király üttötte el tőle! Súlyosbítja a dolgot, hogy a bibornoknak ezt az *expectativát* a kancellár csellel csikarta ki a királytól, aki nem ismeri a lengyel jogot és törvényeket. Pedig éppen Zamoyskinak kellett volna mindenképen felvilágosítani és figyelmeztetni a királyt a betartásukra. A kancellár machinációi az egész ország gyanúját és ellenkezését ébresztették fel, nehogy hatalmuk növelésével a rendekre veszedelmesek legyenek. E dolgok is igen ártanak Báthorynak. Hozzá még lengyel törvények tiltják, hogy nem szabad külföldieknek a határhoz közel fekvő birtokot, várat, megerősített helyet adományozni. A krakkói püspökség legjobb várai (*praecipua castella*) majdnem mind a magyar határhoz közel fekszenek. Nem mondható egyáltalán, hogy ezekre a mostani időben szükség volna.

De még egy nem kevésbé erős érvet is fel lehet hozni, azt t. i.,

hogy Lengyelországban hosszú idők óta az a gyakorlat, hogy kisebb püspökségről lépcsőzetesen lehet gazdagabbra emelkedni. Ha pedig e rendet most megbontanák és Báthory kerülne Krakóra, aki az az összesek között a sorban legutolsó, megelőzné az idősebbeket, akiknek jogos reményük lehet arra, hogy elérjék azt a püspökséget, amely rangban rögtön a primási szék után következik. Ez nem kis elégedetlenséget és irigységet keltene. Itt nemcsak a főpapok, de a világi urak is ellene állnának, mert ezek is nem kis anyagi előnyhöz jutnak azáltal, ha rokonaik nyernek el egy-egy ilyen javadalmat. Nagyon ügyelnek tehát, nehogy idegen kerüljön egyházi méltóságba; hiszen a nagycsaládú nemes ember birtoka igen megoszlik és egy-egy egyházi javadalom javítja meg a család helyzetét.

Báthorynak pedig még azért sem lehetett reménysége, hiszen nem régen hozták azt a törvényt, hogy a király csak országgyűlésen osztogathat méltóságokat és hivatalokat oly alkalmas személyeknek, akiknek azon a területen indigenátusuk és földbirtokaik vannak. (H. H. St. Arch. Wien, Polonica 26, 16^r—20^r.)

Igy érvel a jogász Báthory Endre bíbornok ellen, amikor Radziwill György már krakkói érsek. Valóban pedig azt kell mondanunk, hogy nem a jog, de a politika döntötte el ezt a kérdést. Báthory Endre lelkületében mély nyomot vésett ez a mellőztetés, ami majdnem az Egyháztól való elszakadásra vezette. Megingett benne a bizalom a nunciusok és a római kúria iránt és csinálja Zamoyskival együtt a maga külön politikáját Lengyelországban, Erdélyben és a törökkel, amely politika nem a III. Zsigmondé, nem a II. Rudolfé, nem a Bocskayé, de legkevésbé pápai politika! A Báthoryak egyik legérdekesebb alakja a bíbornok; tragikus bukásának a kulcsát is a krakkói eset adja.

És vajjon Annibale di Capua elérte-e a szíve vágját, hogy bíbornok lehessen? Dehogy! II. Rudolf császár 1591-ben, januárban írt érdekében Rómába, majd amikor a nuncius Varsóban oly hevesen dolgozik Báthory ellen, tehát áprilisban, majd még május 10-én. Hiába! Ő is úgy járt, mint Báthory Endre V. Sixtus halálával: meghalt XIV. Gergely és nem lett bíbornok a nápolyi érsekből! (Pastor. id. h. 551. 6. jegyz.; meghal 1595 szeptember 2-án: Al. Przezdziecki id. mű 14.)

A NYELVTUDOMÁNYI ÉS SZÉPIRODALMI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Krónikás ének Szent István királyról.

Irta: *Sziklay János* rendes tag. Elszavalta 1938 április 29-én.

Századok multán újra kitárul
Eltemetett romvárpalotád,
Megszabadítva síri homálybul,
Ős falain napfény hatol át.
És eleven lesz most az üres hely,
Fénnyel övezve ott aki áll,
— Gyöngye szemem nem bírja talán el —
Te vagy az nagy, szent magyar király.

Mily ragyogás, ah, mennyi pazar fény
Tűnt el enyészve házad után!
Dicső trónod egykori termén,
Nemzeti gyászunk bús tanuján
Most keseregve szállhat a lélek;
Büszke hazánk is romban így áll.
Néztek-e ránk, kik halva is élnek?
Látod-e, dicső magyar király?

Vissza ha lelked tér palotádba,
S át a Dunán száll tekinteted,
Hol gyülekezve harcra feláll,
Vívni keresztért hős sereged:
Nagy diadalmad bére mivé lett?
Ott a fajodra vár a halál,
Zsarnok uralmé ott ma az élet,
Téged is üldöz, dicső király.¹

¹ Szent István évében 1938 novemberben ismét magyar zászló lenghetett
Esztergommal szemben.

Széttöretésnek szörnyű csapása
 Sokszor is irtá itt a magyart ;
 Hány idegen faj sírt neki ása,
 Mind, ki holttestén élni akart !
 Földje, családja, nyelve enyész már ...
 Árva reménye s jajja kiált,
 Mint a hajótört, ki csak eget vár :
 Hol vagy, ó hol vagy István király?

Mert vezető kéz élete útján,
 Bölcsé s az atyja, mind te valál.
 S ezt ha feledte : jobb sora multán
 Prédaleső raj rája leszállt,
 Rab lesz a lelke, nyomor a léte,
 Rontja szívét a léha viszály,
 Tört a fivér fen már a fivérre,
 Mert vele nem vagy, te szent király.

Népedet egykor isteni végzet
 Hozta e földre, isteni cél
 Tett a fejévé, mint csoda, téged, —
 Vallja saját szód. És amíg él
 Hit meg igazság lelke magyarban,
 Érte vitézül harcra kiáll,
 Tudja, fölötté szent kezéd ott van,
 S megszabadítja, te hős király.

Isteni végzet tűzte utunk ki,
 Csüggetegen hát mitse tegyünk?
 Gyöngé szívünkben vajj' kialudni
 Szabad-e most, mi régi hitünk?
 Szent koronádnak fénye világol,
 Vak ma is már, ki ellenünk áll ;
 Eltűn a fojtó köd a hazáról,
 Légy te velünk csak, nagy, szent király !

Ó, erejét hadd adja a lelked
 Régi honod vert népeinek ;

És ha találsz is tévelyedettet,
Már az Úr azt nem bünteti meg.
Mint szabadító hintsd vigaszod ma
Ős birodalmad rabjainál,
Hozd a napot fel újra e honra :
Jöjj el, oh jöjj el István király !

Hulló lombok.

Bartha József r. tag 1938. évi február 4-én bemutatott költeményei.

Ez a kis verses kötet a véletlennek köszöni létrejöttét. Egyik régi tanítványom, Boér Géza r. kat. lelkész, 1937 májusában meglátogatott, hogy 25 éves érettségi találkozásjukra meghívjon. Íróasztalomnál talált irataim rendezése közben. Kérdésére, hogy mit csinálok, azt válaszoltam: «Aki már *hetven-kedik*, annak rendbe kell szedni a holmijait, hogyha majd kiszólitják ez árnyékvilágból, ne maradjon utána rendtelenség. Ezek íróasztalom fiókjának szánt korábbi és újabb versikék». Régi bizalmas viszonyunknál fogva néhányat elolvasott a versek közül s azt mondta: ezeket pedig ki fogjuk adni!

Igy jelent meg e 8 ½ íves kis kötet azzal a céllal, hogyha a nyomdaköltség után megfelelő összeg fennmarad, ebből tanítványaim a budapesti II. ker. kir. egyetemi kat. főgimnáziumban ösztöndíjat fognak létesíteni.

A kötet vallásos, hazafias, szerelmi, megemlékező és csipkelődő költeményeket és műfordításokat tartalmaz a következő csoportcímek alatt: 1. *Hiszek egy Istenben*, 2. *Hiszek egy hazában*, 3. *Rózsaszirmok*, 4. *Régi emlékek szárnyán*, 5. *Tüskék*, 6. *Idegenben*. Ezekből mutatok be itt néhányat.

I. Hiszek egy Istenben.

Hiszek Istenben.

Kertemben a tavasz nyíló virága
Bájos mosollyal integet felém,
És szerte szállong édes illatárja
A röpke szellő gyors lehelletén.
S ha kérdezem: vajjon honnan jövel,
Picinyke bimbó, árva kis levél?
Nincs szó reá, mely mondaná;
De szívem a feleletet megadja:
Te alkotád, oh mindeneknek atyja!

Ha rontva-bontva zeng az ég viharja,
 S miként a délceg nyárfa levele,
 — Midőn a szél morajja megzavarja —
 Inogva reng e sáros föld-teke ;
 Ha gyöngye szellő lágy sohajja kel
 S enyeg a rét virága kelyhivel :
 Szellő-sohaj, vihar-moraj —
 Minden körülmény léteket mutatja,
 Oh mindeneknek atyja !

A végtelen nagy űr ezer világát
 Egy szód hozá e létre semmiből,
 De ha szemed ráontja szent haragját,
 Mint gyöngye porszem, semmiségbe dől.
 Világot alkot egy pillantatod
 S egy szóddal ismét porba ronthatod !
 A végtelen lényegyetem
 Nagy és örök hatalmat mutatja,
 Oh mindeneknek atyja !

Elhintéd a nagy mérhetetlen égen
 A csillagoknak milliárdjait,
 S élükre tetted a napot, hogy égjen
 S vezesse bolygók s holdak útjait.
 Te szabta a törvényeket nekik,
 Melyek szerint futásuk végeznek ;
 S a rengeteg csillagsereg
 Csak bölcseséged egy kis fényt adja,
 Oh mindeneknek atyja !

Nincs lény, ki a te titkaidba lásson,
 S trónod körül az angyali sereg
 Csak lelkesül a sok nagy alkotáson,
 De titkaidra nézni is remeg.
 Imádva dobban a szeráf-kebel
 S szent lánggra gyúlva égi dalra kel
 S az égi dal szent hangival
 Az űr visszhangja nevedet riadja,
 Oh mindeneknek atyja !

Ám a kevély, a gőgös emberelme
 Nagy-vakmerőn törvényeidbe néz
 S titkos határait sehol se lelve,
 Nagy műveidben megtagadni kész.
 Oh én tudom törvényed útjait,
 Amint tanítja józan ész s a hit;
 S ha néha elmém kétely megzavarja,
 Nyugtasd te meg a lelkemet,
 Oh mindeneknek halhatatlan atyja!
 1892.

A szent Jobbhoz.

1.

Esdeklés.

Drága szent ereklyénk,	Bent inség és nyomor
Dicsőséges jobbkéz,	Pusztítja népedet,
Feléd minden magyar	S kívülről mindenütt
Sóhajtva, sírva néz.	Ellenség fenyeget.

Harcba kellett mennünk,	Oh de mi magunk is
Hítt a kötelesség:	Nagy-sokat vétkeztünk:
Szomszédi hűségben	A gonosznak hódolt
Hogy csorba ne essék.	Egész lelkünk, testünk.

S míg mi idegenben	Önzés, viszály és más
Másokért küzdöttünk,	Bűnök tengerárja
Éh-sakálok tépték	Borított gyászéjjelt
Széjjel ősi földünk.	E szegény hazára.

Dicsőséges jobbkéz,
 Töröld le sok vétünk
 S a nagy éjtszakában
 Mutass utat nekünk!
 1919.

2.

Fohászkodás.

Ökölbe szorítva	E kéz, ha ellenség
Maradt ránk e szent kéz.	Támadta meg e hont,
Rá, magyar, ne sírva,	Nemcsak imára nyílt,
Ne is sóhajtva nézz!	Bátran kardot is vont.

Azért, ha ellenség
A honra vihart hoz,
Te is, magyar népem,
Nyúlj az ősi kardhoz!

Ne törd, hogy hazádat
Idegen tiporja,
Régi vitézséggel
Te tapodd őt porba!

S hősi harcon majd ha
Felharsan a *hajrá*,
Nyilj meg, oh szent jobbkéz,
S áldásodat add rá!
1921.

Fohász.

Az anyák ünnepén.

Egek legszebb rózsatője,
Drága édes Szűzanyánk,
Csillagfényes trónusodból
Kegyes szemmel nézz reánk!
Minden jónak, minden szépnek pártfogója,
Erős kezed az anyákat védje, óvja!

Te dajkáltad a kis Jézust
Gyermeksége hajnalán,
S boldogságod derűjétől
Nyílt mosoly az ajakán.
Add, hogy minden édesanya homlokára
Derűt hintsen az anyaság glóriája.

Szent fiadért a Golgotán
Hét fájdalom töre ért,
S hős lélekkel elviselted
Az ember jövőjeért.
Adj erőt: az anyák lelkét meg ne törje
Fájdalmak és szenvedések gyilkos örve.

Isten téged, Jézus anyját,
Égbe vitt föl, — s odafenn,
Tiszta lelked sugarától
Ragyogóbbá lett a menny:
Add, hogy a nő anyasága szent tűzében
Tisztuljon meg ez a világ erkölcsében!

Add, hogy a nő ne imádjon
 Hiú pompát, piperét ;
 Lelke díszként az erkölcsnek
 Lángsugarit hintse szét ;
 S hírben, fényben bármily magas polcra hágott,
 Ott is várja s szeresse az anyaságot.

Add, hogy a mi egünkről is
 Elmúlják már a ború
 S magyar anyák áldott ölen
 Nőjön sok oly hős fiú,
 Kiknek börtön lesz e mai csonka ország
 S régi dicső szép hazánkat visszahozzák.

II. Hiszek egy hazában.

Gazdagságunk.

Hej magyarom, mennyi kincs neked a részed,
 Amivel megáldott az anya-természet !
 S amiért sok más nép fáradt, küzdött, vérzett,
 Neked önként ontja földed a sok ércet.

Hegyeidből dúsan ömlik a szén, a vas,
 Hogy belőle kardot s ekét kovácsolhass.
 Borod is, búzád is oly gazdagon terem,
 Hogy el-kiszállítjuk túl messzi tengeren.

Szellemi kincset is nyujthatsz régít, újat, —
 Annyit, hogy belőlük külföldre is juthat ;
 Atdál a világnak nagy embert, — nem egyet,
 Amiért sok nagy nép méltán irigyelhet.

De nálad pazarlóbb sincs a népek között,
 Ennyi könnyelműség egybe se költözött :
 Napnyugatra járunk imádni a napot
 S majmoljuk, amit ott a divat felkapott.

Idegen limlomért fellángol a vérünk
 S megbecsülni egymást soha rá nem érünk,
 Nagyjainkat rágjuk s kicsinyítjük bőszen, —
 Hiába, itt van mit pazarolni bőven !

1908.

A magyarokhoz.

Ezeréves történetünk
Évlapjait forgatgatom:
Megálltad a helyed népem
Száz viharban, száz veszélyben,
Napkeleten, napnyugaton.

Nemes eszmék hevítették
Szíved-, lelked- és elmédet:
Hogyha hozzád folyamodtak
Üldözöttek, elhagyottak, —
Befogadtad s meg is védted.

Véred ontád a hazáért, —
S idegenek jóvoltáért
Órjásokkal vívtál harcot.
S mikor ez már elviharzott,
Más szedte le mind a babért.

Most is e nagy világrenzés
Veszedelmes örvényébe
Másért dobtad be a kardod,
S roskadásig ki is tartod, —
De milyen lesz majd a vége?!

Míg te harcolsz idegenben,
Addig itthon álpróféták
A tudatlan nagy tömegnek
Hamis ígét hirdetgetnek
S fiadat elámítják.

S kiket szárnyad alá vettél:
Gonoszlelkű, hűtlen népség,
Mind azon van, hogy e hazát,
Mely nekik is védelmet ad,
Szétszaggassák, összetépjék.

Én nemzetem, gondolj immár
Jómagaddal s tenvéreddel; —
S akik egykor Európán
Úgy zúgtak át, mint bős orkán:
Őseidet ne feledd el!
1917.

1918 novemberben.

Novemberi ködös éjjel
Rémek járnak,
— Sötét árnyak —
Az országban szerteszéjjel.
Itt-amott a sűrű ködbe'
Tüzesszemű ércokcsisor,
Melyet a gőz mérge sodor,
Zúg, zakatol dübörögve.
Egy ide, más oda nyargal
Sötétarcú zord csapattal:
Katonákkal, kik megúnták
Harcúterén a véres munkát,

S hazajöttek számonkérni,
Ami övéikkel történt:
Vélt vagy való bajt fölmérni
S bűnösökön látni törvényt.
S e vad népség,
Mely előtt az emberélet
Csak csekélység,
Az országban szerteszéled.
Novemberi ködös éjjel
Rémek járnak,
— Sötét árnyak —
Az országban szerteszéjjel.

Dobban a láb, ajtó zörren,
 A kilincsen ököl csattog,
 Puska dördül, ablak csörren
 S tört üvegje szertepattog;
 Jajkiáltás, nösikoltás,
 Halálhörgés, káromkodás...
 Minden bünt, mit kitalálhat,
 Elkövet az emberállat.

Isten, ki az égben lakol,
 Ébren vagy-e, vagy aluszol?! —
 Vagy elfordult tőlünk orcád
 S jajszónk ezért nem jut hozzád?!
 Novemberi ködös éjjel
 Rémek járnak,
 — Sötét árnyak —
 Az országban szerteséjjel.¹

1938 novemberben.

Novemberi csöndes éjjel
 Húsz év után
 Hadak nyomán
 Oszlik a köd szerteséjjel.
 Trianoni határon túl
 Hivogató harang kondul.
 Ahol eddig cseh parancsolt
 S minden magyar üzött vad volt;
 Ahol két évtized óta
 Tilos volt a magyar nóta:
 Most honvédek lába dobban
 S diadalmas lábnyomukban
 Föl a hegynek, le a völgynek
 Ágyúk, tankok dübörögnek.
 S mint vadorzó
 A sötét éj leple alatt:
 A cseh rabló
 Zsákmányolva megy, fut, szalad.

Novemberi csöndes éjjel
 Húsz év után
 Hadak nyomán
 Oszlik a köd szerteséjjel.

Tolong a föld kinzott népe
 Honvédeink közelébe,
 Virágesőt hullat rájuk
 — Ez borítja el ruhájuk' —
 És fogadja lelkeséggel,
 Égig ható éljenzéssel,
 Simogatva, becézgetve,
 Testvérekként ölelgetve,
 Majd zokogva, majd nevetve,
 Kinek amint hozza kedve.
 A nép szíve égő katlan
 És öröme mondhatatlan,
 Mert amire rabként vágyott:
 Hoztak neki szabadságot.

Trianoni átkos határ,
 Bilincseid pattognak már!
 Novemberi csöndes éjjel
 Húsz év után
 Hadak nyomán
 Hajnalodik szerteséjjel.

Pünkösdi ének.

Oh ég Ura, lángnyelvet adj nekem,
 Hogy mennydörgésként zengjen énekem
 S fölverjen minden álmos, bús magyart,
 Kit tespedésnek nyúge fogva tart.

¹ Legyen szabad itt közölnünk e költemény megfelelő mását. Ez a Felvidék egy részének 1938 novemberében bekövetkezett visszacsatolása idején keletkezett s a *Cel* 1938 novemberi számában jelent meg.

Oh ég Ura, lángnyelvet adj nekem,
 Hogy mint a villám sujtson énekem
 S hazámnak minden fondor ellenét
 Porig alázva szórja szerteszét.

Legyen énekem, miként te ostorod,
 Amellyel a vihart korbácsolod,
 S honunkból űzze ki a sok kufárt,
 Kiknek gazsága égre felkiált.

Legyen énekem, mint a zúgó vihar,
 Mely tölgyeket dönt bős villámival,
 És sujtsa le a sok galád vezért,
 Kik adnak-vesznek önnön hasznukért ;

S mely lelki tisztulást áraszt reánk,
 Eméssze meg őket a pünkösdi láng ;
 Te föld, ne vedd be megholt testüket,
 S te ég, lelkük kínjára légy süket !

De mégse ! . . . Mást adj, édes Istenem :
 Legyen szelíd, langy eső énekem,
 S hajtsa ki tőle e kopár ugar
 És boldogulást leljen itt
 Minden honáért lángoló magyar.
 1924.

III. Rózsaszírmok.

Az a mosoly . . .

Jegyesemnek.

Az a mosoly, mellyel ajkad
 Legelőször nyílt felém,
 Rózsabimbó nyílása volt
 Piros hajnal jövetén.

S mégis olyan beteg vagyok,
 Fáj, sajog a kebelem,
 Mikor éber álmaimban
 Angyalarcod megjelen.

Lelkem örült, mint a virág,
 Hogyha tavasz jöttivel
 A mosolygó nap sugára
 Új életre kelti fel.

Árva szívem lángra gyújtá
 Az a röpke kis mosoly,
 S amióta láttam arcod,
 Nyugodalmam nincs sehol.

Szeretem . . .

Szeretem szép szemed,	Szeretem igéző
Bogárszínű hajad,	Bűvös pillantásod,
Rózsapiros arcod,	Szeretem édesen
Nótás kis ajakad.	Csengő kacagásod.

Szeretem hó-vállad,
Alabástrom-kebled,
Szeretem, imádom
Gyönyörű szép lelked.

Alszik.

Alszik az én szép galambom,	Míg aluszik, ne legyen zaj,
Alig piheg keble,	Madárdal se zengjen,
Rózsaszárnyas angyaloknál	Pihenjen el a természet,
Odajár a lelke.	A szellő se lengjen.

Aludj, álmodj, én kedvesem,
Itt vagyok melletted,
Imádkozom, míg a mennyben
Odajár a lelked.

Erdő mélyén.

Lombos erdő mélyén	Még szellő se lebben,
Elmerengve járok.	De ott fönn egy gallyon
Néma csend. Hallgatnak	Árva kis fülmile
Füvek, fák, virágok.	Bús panaszát hallom.

Tán nem is fülmile,
Aki ott fönn dalol:
Bánatos szép lelked
Sóhajt itt valahol!

Szépséged.

Nem írok több verset hozzád:	Fönn a napot szégyenében
Hiszen itt van rózsás orcád;	El-elföldi
Itt van szőke hajad selyme,	A borulat.
Mintha fényes napsugárból	Itt van ajkad mosolygása:
S ragyogásból	Rózsabimbó hasadása
Most feselne.	S bíboráról szedni mézet
Itt van szemed csillogása:	A világon minden versnél
Szép lelkednek tükre, mása;	Ez ragyogóbb,
Melynek hogyha lángja gyullad,	Szebb költészet!

Elérhetetlen.

Mikor künn az erdőn, mezőn bolyongok,
Szép nevedet susogják a falombok,
S ha kínomtól futva járom az utcát,
Akármerre néz a szemem, téged lát.

Ha szobámban elmerengek csöndesen,
Édes arcod nekem ott is megjelen ;
S ha szerelmem hozzád dalba leirom,
Angyalarcod ott ragyog a papíron.

Bús fejemet álomra ha lehajtom,
Akkor is én a nevedet sóhajtom,
Megölelem könnytől ázott vánkosom
S éjjel is csak tefelőled álmodom.

S ha felkelek az új napnak reggelén,
Rózsafényben angyalarcod jön elém ;
Ébren, alva, mindenütt te vagy velem,
Mégis olyan elérhetlen vagy nekem.

Levélhulláskor.

Őszi tájra, tar mezőre fúj a szél,
Sárgul a lomb, daru, fecske útra kél ;
Fut az idő s nem gyógyítja bánatom :
Azt a hűtlen barna leányt
Mindhalálíg siratom.

Vándormadár, hogyha utad arra visz,
Vidd el búmat, ahol lakik, oda is.
S amikor majd átröpülsz a ház felett,
Mondd neki, hogy most is áldja,
Kit csalárdul elfeledt.

Eszemadta bogárszemű kislánya,
De sokat is sóhajtozom utána !
Addig-addig sóhajtok és epedek,
Amíg én is, hulló lombok,
Elhervadok veletek.

IV. Régi emlékek szárnyán.

Kisleányom sírjánál.

1.

Ha utam azelőtt temetőbe vettem,
 Halotti csöndjétől megriadt a lelkem;
 Fáinak zúgásán,
 Lombja susogásán
 Az örök elmúlás szózata suhant át
 S borzadózva néztem a sírok zord hantját.

De mióta itt vagy te is, kicsi szentem,
 A temető csöndje nem riaszt el engem;
 Fáinak zúgásán,
 Lombja susogásán
 Mintha felém édes békeszózat szállna:
 Nem örök, nem örök a halottak álma!

Kedves nekem immár a halottak honja:
 A te kicsiny sírod szívem ide vonja
 S fáinak zúgásán,
 Lombja susogásán
 Hitem, bizodalmam újonnan föléled,
 Hogy a síron túl majd találkozom véled!
 1904.

2.

Sírod mellett álldogáltam
 S egy pici madárka
 Odaszállott csicseregve
 A te keresztfádra.

Majd hirtelen tovaröppent.
 Sóvárogva néztem,
 Míg odafönn a kék egen
 Tovatűnt egészen.

S dalolgatott. — Mintha most is
 Hallanám még a dalt! —
 Megremegett tőle szívem
 S mégis megvigasztalt.
 1904.

S eltűnődöm: mi lehetett? —
 Nem volt ez madárka,
 Hanem a te jó kis lelked
 Tovalebbent árnya.

Eger völgyén.

Isten veled, bérckoszorús szép völgy!
Érted foly e sűrű könnyözön.
Most érzem, mily drága vagy nékem,
Hogy öledről messze költözöm.

Elvisz a sors haragos szeszélye,
Hol fagyos a fényes napsugár,
Nem ilyen lágy a lomb susogása
S nem dalol ily szépen a madár.

Isten áldjon, kiskorom dajkája!
Úgy szerettél, mint édesanyám;
Ligetidnek enyhe susogását
Mintha folyton újra hallanám.

Most is látom az öreg diófát,
Ott a pad is a tövébe' lent,
Hol a csöndes alkonyóra jöttén
A szépszemű lányka megjelent.

Ide vontam égő keblemre,
Játszadoztam hollófürtivel,
S ha megúntam szép szemébe nézni,
Hallgatám, kis szíve mit művel.

Vén diófa, te voltál tanuja,
Hogy utólszor csüggttem ajkain
S leszakadni az édes ajkáról
Te láthattad, mi nagy volt a kín!

Lombosodjál vén diófa ága,
Hogyha néha kimegy majd alád:
Elsusoghasd, mit oda visz a szél, —
Szerelmese bánatos dalát.

Folyj vidáman, Eger kis patakja,
Hogyha olykor partjaidra lép,
Habjaidban ne bús arcot lásson,
Legyen víg a tükröd-adta kép.

Homályba tűnsz. Csak bércidre vet még
 A nyugvó nap egy-egy sugarat.
 Isten veled tán örökre, szép völgy!
 Elmegyek, de szívem itt maradt.

Az egri főutcán.

Húsz év után.

Az utcát, mint húsz év előtt,	Bogár szemét rám vetette,
Most is végigjártam	Mosolyogva nézett:
S egy virágos ablak alatt	Messze multból lenyűgöző
Merengve megálltam.	Bűbajos ígézet!
Most is ott ült virágok közt	Felállt, elment — s én tünődve
Könyvvvel a kezében,	Néztem el utána;
Tizenöt év tavasza nyílt	Nem ő volt: csak hasonló szép
Arca derűjében.	Iskolás kislánya.

Látogatás.

Kis falumnak lombos, erdős tája, —
 Alig-alig ismerek reája;
 Mióta én elszakadtam innen,
 Megváltozott, megújult itt minden.

Eltűnt sok-sok szalmás házikója,
 Lakói is elfogytak alóla;
 Cserépfödte nagyablakos házak
 Itt is, ott is gőgösen pompáznak.

Merre járok: öreg, ifjú, gyermek
 Köszöntenek, bár nem is ismernek;
 Hogy ismernék, aki ifjan ment el,
 S visszatért most őszbeborult fejjel!

Eljutok a felvégben odáig,
 Hol egy rozzant kis házikó látszik;
 E kis ház az, ahol én születtem
 S anyám dúdolt bölcsődalt felettem.

Áll még, de a teteje már ferde,
 Nem csoda, hisz sok vihar megverte;
 Elhagyatott, üres a tájéka,
 Tört ablakán szél sövölt be néha.

Vén kereszt áll ott a faluvégén,
Most is olyan kopott, mint volt régen;
Öreg pléh rajt' Krisztus képmása,
Zörög, csattog, mikor a szél rázza.

Megtekintem a kis temetőt is,
Halottam van nekem ott kettő is:
Apám, anyám. Két sirjuk behorpadt,
Keresztjük is régesrég elkorhadt.

Az egyiken akác áll keményen,
Ily kemény volt apám is élteben;
A másikon sok rózsza virágzik,
Róluk anyám szép lelke sugárzik.

Alkonyodik. A falura csend ül.
Az estharang búcsúzóra csendül.
Nekem is már tova kéne mennem,
De ez a két behorpadt sír
Visszahúzza lelkem.

1928.

Erdőben.

Forró délután van, a nyári nap éget,
Ellene hűs erdőnk nyujt csak menedéket;
Benne össze-vissza imbolygó nagy árnyak,
Mint ahol éjenként kísértetek járnak.

Csend van. Az erdőnek egy lombja se rezdül,
Napsugár is alig hat rajta keresztül;
Egyedül ballagok a keskeny ösvényen,
Fönt sűrű lombsátor borul rám sötétén.

Közelben hallik egy csermely csobogása,
Amint ősidőktől fogva medrét ássa;
Nagyszemű őzike issza üde habját
S a sűrűbe illan, ahogy engem meglát.

Lompos sunyi róka újabb zsákmányra les;
Megugrott előle egy vén tapsifüles;
A fürge kis mókus fáról megréfalja:
Tört mogyoró héját hullatja le rája.

Itt harkály kopácsol, ott rigó fütttyentget,
Majd gerlekacagás töri meg a csendet,
Szerelmes vadgalamb bűg a fák ágbogán
S lenn sűrű bokorban sir a kis csalogány.

Ballagok a keskeny ösvényen előre
S feljutok lassanként egy nagy dombtetőre ;
Óriási fák nyúlnak itt szinte az égig,
Lombjaik közt az ég acélszíne kéklík.

De leszáll már a nap s besüt egyik résen,
Halvány fénybe vonja a dombot egészen,
Beköszönt az alkony, közeleg az este,
Bokrot, füvet immár a harmat megeste.

Ide száll a völgyből kis falum harangja,
Amint hívő szívek estimáját kongja ;
Rá itt fönn az erdőn hajlong a sok árnyék :
Mintha csak egy templom belsejében járnék !
1933.

Tölgyfám alatt.

Hej ! lombos szép tölgyfám, te nem öregedtél !
Pedig ötvenszer szállt el fölötted nyár s tél,
Mióta — jövőmért gondokba merülten —
Utólszor enyhadó árnyékodban ültem.

Sugár derekadat vihar sokat rázta
S lombkoronás fődét szélvész megtépázta ;
És te mégis állasz délcegen és bátran,
Legdelibb fa vagy te ma is a határban !

Tőled tanultam én magamban megállni,
Viharral és vésszel bátran szembeszállni ;
S ha nagyok haragja villámlott felettem,
Igazamban bízván, még csak föl se vettem.

Az élet útjain becsülettel jártam,
Kísértések közt is megálltam szilárdan ;
S hogy az élet mégis mostoha volt hozzám,
Soha panaszszóra nem nyitottam a szám.

Egykedvűen néztem : hogy törtet előre
S jut polcra hízelgő, léha, balga, dőre.
Az ily törtetőket szívből megvettem
S megútált körükből hozzád menekedtem.

Itt fekszem alattad, daliás szép tölgyfám,
Díszes lombkoronád árnyékot terít rám ;
Egy kis gerlepár bűg felettem a gallyon
S az élet zsivaját
Sűrű ködfátylon át
Nagy-messziről halkán, félálomban hallom.
1935.

A MENNYISÉGTANI, ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNYI OSZTÁLY FELOLVASÁSAIBÓL.

Szent István-korabeli építőkövek a Dunántúlon.¹

A IV. osztály 1938 február 18-i ülésén székfoglaló gyanánt előadta Papp Ferenc r. tag.

A IV. mellékleten az 1. és 2. ábrával.

A XI. század *Szent István kora* most az emlékezés felemelő időszaka. Szempontok szerint különböző lehet a felidézett mult képe; legyen szabad e helyen a Szent István korabeli építkezés termésköveit szemügyre venni, figyelembe véve mindenkor nemcsak a köveket, hanem azok állapotát, a megmunkálás módját; miután a rendelkezésre álló anyag Veszprém, Zalavár, Pécs, Mánfa, Székesfehérvár, Pilisszentkereszt és Esztergom műemlékeiből való, így a Dunántúl emlékeiről lesz szó. E korszak történelmi szempontból nem a távoli mult. A nyugati államokban sok helyen sértetlen épségben állanak a XI. század, illetve előbbi korok emlékei: az aacheni székesegyház, a clermont-ferandi Notre Dame, a mainzi Szent Márton- és Szent István-székesegyház, a velencei San Lorenzo, a párisi St. Germain des Pres, a trieri dóm, a speieri dóm, a római Laterán-templom, nálunk azonban — jöllehet a XI. században templomok, helységek sora épült — alig 30 emberöltő után a legtöbb ismeretlen és csak a közelmultban megindult rendszeres kutatómunka derített fényt e feledésbe menő emlékekre.

Amilyen elsőrendű érdek és teljesítmény műemlékek feltárása, helyreállítása, annyira jelentéktelennek látszik ezek kőanyagának meghatározása, mégis vállalkoztam rá, mert talán ezek az adatok alkalmasak egyéb következtetésekre is.

Áttekintve a Dunántúl Szent István korabeli építészeti maradványainak kőanyagát, mint általános jelenséget lehet megállapítani,

¹ Az értekezés egész terjedelmében a *«Technika»* c. folyóirat 1939. évi 10. füzetében jelent meg: *«Szent István korabeli építőkövek a Dunántúlról»* címen.

hogy azok főleg hazai, pontosabban helybeli terméskövek és csak kivételesen, a díszítésre alkalmazottak között találni külföldit. Szembetűnő továbbá, hogy ezek a közetek — jóllehet több helyen kedvezőtlen körülmények között akadtak reájuk — teljesen épek, a mállás legcsekélyebb nyomai sem ismerhetők fel rajtuk.

A felhasználás módja, amennyire az emlékek ezt tanúsítják, a legtöbb helyen elég avatott kezek munkájára, azok teljes megmunkálására vall.

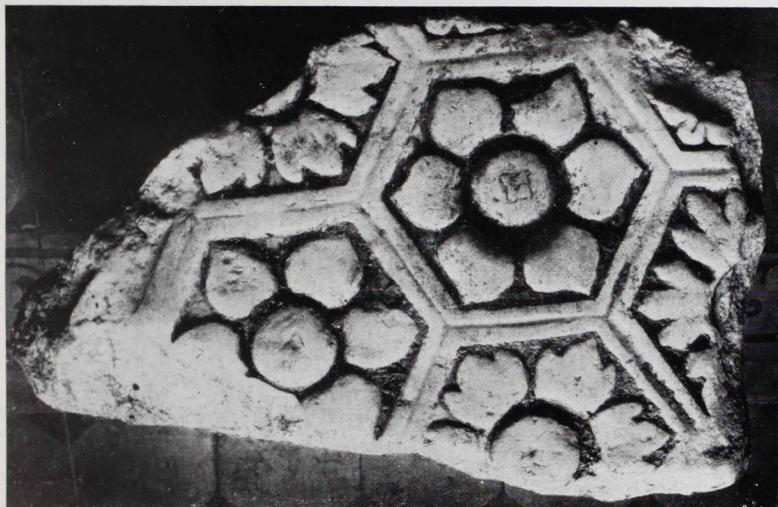
Mésztafa (travertinó), durva mészkő, tömött mészkő, dolomit, márvány, alabástrom, homokkő, andezittufa, andezit, gránitaplit, hidrokvarcit és gránit az építkezésre, szobrászatra felhasznált terméskövek anyaga.

A veszprémi múzeum, mely mintája lehet minden vidéki gyűjteménynek, előcsarnokában, a *veszprémi régi székesegyházból* való; oszlopfej, kapuszél, ajtófél: travertinó, csupán egy ajtószegély durva mészkő. A *jásdi bencés apátság* oszlopfejei mésztufából valók. Bár későbbi korból, a XII. századból való a *városlódi oszlopfej*, azt is mésztufából faragták.

Szent István kora utáni időkből való, de még Árpádházkori a Szent Mihály-templom. Romjai közt dolomit, mészkő, vörös homokkő és vörös, tömött mészkő ismerhető fel.

Megjegyzendő, hogy *Rómer Flóris* 1881-ben Zalavárt felkeresve a régi apátsági templomot, a romok közt egy szerpentin oszloptörzstörödéket talált. A zalavári apátság romjaiból legutóbb Dercsényi Dezső hozott mintákat: mindkét darab durvaszemű márványnak bizonyult, szövete: mészpát kristályok, alakja az alpesi márványokéhoz hasonló, a legvalószínűbb, hogy Salzburg vidékére való. Az oszlopfejek jelenleg Zalaapátiban vannak. A megmaradt rész ép, a mállás, fagy legcsekélyebb jele sem észlelhető rajta. (IV. melléklet 1. ábra.)

Az első építészeti emlékek másik vidéke, hol azok megmaradtak, Pécs és tőle északra mintegy 12 km-re *Mánfa*. Gosztonyi Gyula hívta fel a figyelmet a mánfai templomra, az ő gondos gyűjtéséből való a műegyetem ásványtani intézetének könyvtárában levő I. sz. mintadarab felső mediterrán budafai homokkő. A kőzet kevésbé megmunkált, az elmúlt idő ellenére sem mállott. A II. sz. mintadarab budafai homokkő; nem munkálták meg, különösebb elváltozás sem a felületen, sem pedig a törés helyén nem észlelhető. A III. sz. minta a most kibontott déli kapu keretéből való környékbeli lithotamniumos durva mészkő. A IV. sz. minta édesvízi mészkő. A B. sz. minta a torony ikerablakainak oszloppilléreiből, illetve azok gyámköveiből való lithotamniumos mészkő. A szenteltvíztartót és a keresztelőmedencét permi vörös

1. ábra. Márvány oszlopfej a Zalavári Apátság romjaiból, Salzburg-vidéki márványból faragva.

2. ábra. Szent István király koporsója Székesfehérváron. A koporsót a budai Gellérthegy 220 m. pontján feltárt kőfejtő hófehér mésztufájából faragták ki.
A Műemlékek Országos Bizottságának felvétele.

homokkőből faragták. A mánfai templom építőkövei odavaló terméskövek, megtartásuk kifogástalan.

Pécs megmaradt régi települési emlékeinek anyaga legnagyobb-részt terméskő. A Székesegyház kőgyűjteményének (lapidáriumának) anyaga mészkő. Cerithiumos durva mészkő és mésztufa; ez utóbbi azonban kevésbé gyakori. A mészkövek nem mállottak, változatlanok.

Pilisszentkereshti párkánytöredék anyagának eldöntése végett megtekintettem a Nemzeti Múzeum Történelmi Osztályában elhelyezett pilisszentkereshti párkányrészletet: kétségtelen, hogy mésztufa az anyaga, épígy a veszprémi régi székesegyház oszlopfejei is mésztufából valók. E mésztufa mindkét helyen színárnyalata, szövete alapján Dunaalmásról, vagy annak közeléből való bányák egyikéből származik. A pilisszentkereshti és veszprémi oszlopfejek anyaga tehát megegyező. A pilisszentkereshti kőzet megtartási állapota teljesen kifogástalan: mállás, fagyhatás jelei egyáltalában nem ismerhetők fel; a kőzet változatlanul üde.

Esztergom. A Műemlékek Orsz. Bizottságának Lux Kálmán műegyetemi tanár irányító, tervszerű kutatómunkája folytán a bazilika mellett, a Várhegyen XI. század eltemetett és ezért épségben maradt építészeti emlékei kerültek a napfényre. Különbséget kell itt tennünk az épület, falak és a szobrászatra, díszítésre felhasznált kőzetek között. A Szent István-fal eocénkori homokkőhasábokból épült. E hasábok homloklapjainak mérete: 0.43×0.16 m; 0.33×0.18 m, 0.40×0.24 m. Messziről a sötétszínű homokkőfal komor hatású lehetett. A régi székesegyház belsejében viszont valószínűleg a világosabb szín hatott felemelően. Legalább is az az oszlopfejtöredék, amely világossárga, Dunaalmás-környékbéli mésztufából készült, erre enged következtetni.

A «MOB» másik fontos kutatási területe *Székesfehérvár*. A székesfehérvári bazilika és az erődítésfal terméskövei között sokféle kőzetet találunk. A helybeli hazai és a távoli külföld kőzetei találkoznak itt. A bazilika falát mésztufából és durva mészkőből építették. Méreteik, kidolgozásuk olyan, mint a hasáb (quader) kőzetei, átlag $1.16 \times 0.46 \times 0.30$ m, $0.82 \times 0.60 \times 0.30$ m. Érdekes, hogy durva mészkövet inkább külső részekben, továbbá kapuszegélynek alkalmaztak. A padló kőlapjait, a koporsókat mésztufából faragták, a belső fal hasábkövei is ebből valók. Tüzetesebben megtekintve kétségtelen, hogy ezt a mésztufát a Gellérthegyen (jelenlegi 220 ϕ -nál) művelt kőfejtőből szállították oda. Ez a hófehér mésztufa a templom áhítatot keltő hangulatát nagymértékben fokozhatta, a fehér szín uralkodott a templomban. Az elég gyakori fehér márványtöredékdarabok valószínűleg az egykori oltárok roncsai, az Alpokból való márványok. Szent István koporsójának

közete — mint azt már *Schafarzik Ferenc* is közölte — mésztufa (2. ábra). A Szent István-sírkápolnában a fal közete durva mészkő, az oszlopokat mésztufából faragták. A Rózsa-liget közete durva mészkő, de akad itt — valószínűleg a padlózatból — piszkei vörös mészkő is. A Caritas helyén leomlott fal anyaga főleg durva mészkő, az egyik oszloptörredék rózsaszín árnyalatú fehér mésztufából készült. A Mátyás-kápolna falában $2.3 \times 0.40 \times 0.3$ m méretű hatalmas mésztufatömbök is láthatók, ugyanitt a falban elég gyakori a hézagok kitöltésére használt sárga, a Donáti-kápolna kőfejtőjéből való gránitaplit is.

Jóllehet a mésztufa és durva mészkő a leggyakoribb, mégis kisebb oszlopokat, padlólapokat készítettek piszkei vörös mészkőből is. A fehér alabástromdarab a feltárt oltárt díszítő szobor, illetve faragvány töredéke.

Meg kell még jegyezni, hogy az északkeleti első pillér falában hatalmas permi vörös homokkő is felismerhető, $0.80 \times 0.60 \times 0.25$ m méretben.

Az egykori erődítés falai közvetlen a bazilika mellett láthatók. Kőanyaguk legkevésbé sem egységes. Durva mészkő, biotit-gránit, gránitaplit, hidro-kvarcit, travertinó és permi homokkő ismerhetők fel mind a Bazilika-tér 3. sz. ház előtti elkerített részen, mind pedig az újonnan felépített bástyakapunak a püspökkert folytatásában levő falban. Érdekes a ciklopszkövek mérete: $1.0 \times 1.05 \times 0.50$ m, $0.59 \times 0.47 \times 0.44$ m nagyságú tömbök gyakoriak!

Népek régmúlt műveltségének, művészetének fejlettségéről még a könyveknél, vázlatoknál is hívebben tanuskodnak a terméskövek. A feljegyzések, vásznak aránylag könnyen elkallódnak, tönkremennek, de egy kőben megörökített gondolat, terv az legtovább megmarad.

Szent István államalkotó készségére az is egy adat, hogy vajjon milyen módon alkalmazták a termésköveket. A megfigyelésekből kitűnik, hogy elsősorban hazai kőzetekkel építettek és csak ahol megfelelőt nem találtak, oda került külföldi kőzet.

* * *

Összefoglalva a megfigyelteket, megállapíthatjuk, hogy Szent István korában előszeretettel építettek terméskövekből, ismerték és megmunkálták mindazokat a kőzeteket, amelyeket napjainkban mi is alkalmazunk, a belső hatást kedvezően fokozta a terméskövek szépsége. A kőzeteket felülvizsgálva, még a puhább kőzetek is frissek, üdék, úgy látszik az egykori művészek megéreztek, hogy a könnyebben alakítható anyag mulandó és éppen ezért előszeretettel örökítették meg elgondolásaikat a legmaradandóbb anyagban, a kőzetekben.

A mellékvese és a mozgás.

Deseő Dezső dr. rendes tag 1938. évi február hó 18-án tartott székfoglaló értekezésének kivonata.

Az Addison-kór jellegzetes tüneteinek egyike az izomgyengeség, amely végül olyan fokot érhet el, hogy a betegnek jártányi ereje sem marad. Az Addison-kór a mellékvese lassú pusztulásának következménye és már 1892-ben kísérletileg bebizonyították, hogy ennek közvetlen folyománya az izomfáradékonyság is. Az olyan házinyulaknak izmai ugyanis, amelyeknek mellékveséit a kísérlet előtt eltávolították, sokkal hamarabb kifáradtak. Abban az időben a kéreg- és velőállomány jelentőségét még nem határolták el. Pár évvel később a mellékvesének velőállománya teljesen lekötötte az érdeklődést, vérnyomásfokozó sajátságának felismerése, illetőleg az adrenalin elkülönítése folytán s csakhamar megállapították, hogy az adrenalin nemcsak a hidegvérű, hanem bizonyos körülmények között (bódítás, nyúltelőlátvány) a melegvérű állatok izmainak tevékenységére is fokozólag hat.

A testi erő kifejtéssel kapcsolatosan különösen *Cannon B. Walter*, a Harvard-egyetem élettantanára foglalkozott behatóan a mellékvese velőállományának szerepével és erre vonatkozó megállapításait nagyobb munkában ismertette (1915). A természetes vérellátásban meg nem zavart izmon kimutatta, hogy az adrenalin a működő izomban fokozza a véráramlást és ekként a szövettáplálkozás megjavításával hátráltatja a kifáradást. A megerőltető izomtevékenység idején fokozott adrenalin-szükségletet a mellékvese velőállománya élénkebb termeléssel fedezi, ami idegrendszeri izgalom hatására jön létre. Lelki felindulás, harag, fájdalom fokozólag hat az adrenalin-elválasztásra; példának többek közt a csatazajt és a kürtök rivalgását említi. Mindez nagyon valószínű. A régi rómaiak és germánok hangszereik megszólaltatása közben támadtak ellenségeikre és még az e századbeli hadak dobosainak és kürtöseinek sem volt csupán az a feladatuk, hogy a menetelés ütemét megszabják. Minthogy ez minden hadseregben így volt, feltűnő, ahogy munkájában (228. o.) mirőlunk megemlékezik: «There is a tradition, that the Hungarian troops are the worst in Europe, until

their bands begin to play, — than they are the best». (A hagyomány szerint egész Európában a magyar seregek a legrosszabbak, de amint megszólalnak zenekaraik, a legjobbakká válnak.)

A mellékvesének a testmozgásban való szerepére utal az a régebbi megállapítás (1907) is, amely szerint a szív bal kamrájának megerősödéséhez gyakran társul a mellékveséknek megnagyobbodása. Ha ezt kiegészítjük azzal, hogy a mellékvese kéregállományából újabban nyert cortin a túlélő izom fáradását hátráltatja, akkor kétségtelen, hogy e szervnek mind velő-, mind kéregállománya bekapcsolódik az izomtevékenységbe. A mellékvesének megnagyobbodása ilyen körülmények között azonban mégis feltűnő, mert mint mirigy a fokozott feladatoknak élénkebb tevékenységgel is megfelelhethetne. Már pedig a mellékvese megnagyobbodása általános jelenség. Így pl. feltűnően eltért a férfiak mellékveséjének súlya a szerint, hogy katonákét, vagy civilekét vizsgálták-e. Az előbbieké 14 g-ot, az utóbbiaké 10-6 g-ot nyomott. Ennek nyilván a megerőltető testmozgás az oka. Ugyanilyen értelmű összefüggés állapítható meg, ha egyforma korú, vadonélő és háziállatok mellékveséinek súlyát hasonlíjuk össze; az előbbieknak szíve és mellékveséje nagyobb. De nemcsak a mozgás, hanem még sok egyéb tényező is hatással van a kísérleti állatok mellékveséinek nagyságára, így pl. a B-vitamin hiánya, a hasnyálmirigy kivetetőcsövének lekötése, cholesterin vagy thyroxin-befecskendezés stb.

A mellékvese nagyságának változására egy állatorvosdoktori értekezés terelte figyelmemet, amely többek között a hím mezei nyúl és a kb. ugyanolyan korú hím házinyúl mellékveséje között feltűnő súlykülönbségről tesz említést. Ez az észlelet volt megindítója azoknak a kísérleteknek, amelyekben fehér patkányok mellékveséinek súlygyarapodását mozgással kapcsolatban vizsgáltuk. A kísérleteket Székely Antal dr. és Fodor Lajos dr. urakkal együtt végeztem.

Az első kísérletekben is tekintettel voltunk arra, hogy az állatok takarmánya B-vitamint bőségesen tartalmazzon, mert e vitamin hiányának korai tünete a mellékvesék megnagyobbodása. E kísérletek végén kisérték mellékvesemagnagyobbodást észleltünk, a rendszeresen végeztetett mozgás hatásakép.

A megnagyobbodás okának elbírálásában méltányolnunk kellett azt a felfogást, amely szerint megerőltető testmozgás nyomán kialakuló mellékvesemagnagyobbodás a B-vitaminhiánynak következménye. Ismeretes ugyanis, hogy B-vitamintartalom tekintetében egyébként kielégítő takarmány az állatok életkörülményeinek megváltozásával elégtelenné válhat. Főleg a szénhidrátforgalom felfokozódásának van ebben nagy jelentősége. Így pl. nagyobb mennyiségű cukor hozzákeve-

rése után, az addig megfelelő takarmány etetésekor a kísérleti állatokon a B-vitamin hiányának tünetei alakultak ki.

Az a feltevés tehát, hogy a mozgásokozta mellékvesemegnagyobbodás a B-vitaminhiánynak egyik megnyilatkozása, indokolt, bár a vadonélő állatok mellékveséjére aligha lehet hatással. Éppen ezért olyan támpontokat kerestünk kísérleteinkben, amelyek a B-vitamin jelentőségének eldöntésében segítségünkre lehettek.

A kísérleteket lehetőleg megegyező súlyú him, fehér patkányokon végeztük, amelyeknek egyik csoportja ellenőrzésül szolgált, három csoportját pedig, több héten át, naponként két, kétszer két, illetőleg háromszor két óráig kényszerítettük jártatógépből élénkebb mozgásra. Az állatokat megölve, a mellékvesék súlyát, ascorbinsavtartalmát, továbbá a vér, máj és az egyes izmok tejsavtartalmát, végül a máj és egyes izmok glikogéntartalmát megállapítottuk. A kísérleti eredményeknek egyes középértékeit, ezeknek közepes hibáit (zárójelben) a táblázat I—IV. sora tartalmazza. A nyugalomban élő állatokhoz képest a jártatott állatok mellékveséi megnagyobbodtak, mégpedig a jártatás napi tartamával fokozódó mértékben. A mozgással az állatokra rákényszerített megerőltetéstől az ascorbinsav-meghatározások eredménye tájékoztatott. S minthogy a mellékveséknek megnagyobbodása az I. és a IV. csoport összehasonlításakor 20%-nak felelt meg, tehát számottevő, ezért indokoltnak látszott létrejöttében a B-vitaminhiány lehetőségét mérlegelni.

Összefoglaló táblázat 60 kísérlet eredménye alapján.

Csoport	Testsúly a kísérlet kezdetén g	Súly- gyarapo- dás ‰	Mellékvesék súlya		Máj glikogén- tartalma szárazanyag ‰
			mg	testsúlyhoz viszonyítva ‰	
I.	108.3	107.8	32.5 (± 2.3)	0.144 (± 0.009)	22.0 (± 0.7)
II.	118.8	98.3	37.4 (± 2.6)	0.159 (± 0.008)	24.6 (± 2.8)
III.	114.3	99.8	37.9 (± 0.9)	0.168 (± 0.008)	25.8 (± 2.2)
IV.	119.3	99.2	39.0 (± 0.9)	0.165 (± 0.005)	27.2 (± 1.8)
V.	113.3	81.9	27.9 (± 2.1)	0.137 (± 0.011)	25.2 (± 2.6)
VI.	127.5	70.8	29.5 (± 0.8)	0.147 (± 0.006)	27.8 (± 0.6)
VII.	116.3	74.5	24.2 (± 2.2)	0.119 (± 0.011)	28.7 (± 2.8)
VIII.	100.7	96.8	24.9 (± 2.0)	0.127 (± 0.004)	32.7 (± 1.4)
IX.	99.3	10.7	26.2 (± 1.9)	0.276 (± 0.035)	34.9 (± 1.3)
X.	98.8	14.5	33.7 (± 0.7)	0.307 (± 0.027)	30.8 (± 0.7)
XI.	97.3	—8.3	25.5 (± 1.2)	0.311 (± 0.059)	28.8 (± 0.7)
XII.	89.7	9.1	30.0 (± 2.0)	0.300 (± 0.032)	29.9 (± 0.2)

Miként a mellékvese súlya módosult a jártatás alkalmával, azonkép a máj glikogéntartalma is megnövekedett. Ezzel párhuzamban megállapítható volt, hogy a vér, valamint a vizsgált izmok nagyobb mennyiségű tejsavat tartalmaztak. E kísérleti eredmények egyrészt a fokozott szénhidrátelhasználást, másrészt az élénkülő glikogéntermelést bizonyítják. Mindez a mellékvese fokozódó súlygyarapodásával összefüggésbe hozható, annálisinkább, mert kétségtelen, hogy a mellékvese kéregállományának tevékenysége a szénhidrátforgalomba kapcsolódik be.

A futtatott állatok májának nagyobb glikogéntartalma, továbbá a vérben és izomzatban talált nagyobb tejsavmennyiség sem meg nem erősíti, sem meg nem dönti a B-vitamin hiányának lehetőségét, mert nem ismereteseek azok a változások, amelyek ugyanilyen körülmények között B-vitamin jelenlétében bekövetkeznek. Ennek felderítése végett további kísérleteket végeztünk, amelyekhez szintén him, fehér patkányokat használtunk. Ezeknek egyik csoportja ellenőrzésül szolgált, három csoport pedig naponként kétszer két órát jártatógépjben töltött. A takarmány ugyanolyan volt, csupán két jártatott csoport kapott külön élesztőt, mégpedig a VIII. csoport kétszer annyit, mint a VII. A kísérleti eredményekben feltűnő, hogy az élesztő nélkül tartott és jártatott állatok mellékveséje megnagyobbodott, az élesztővel etetetteké pedig súlyában inkább csökkent. Az állatok májának glikogéntartalma gyarapodott. Bár a jártatott csoportok mozgásteljesítménye megegyezett egymással, májuk glikogéntartalmában mégis különbség volt, amely a takarmányba tett élesztő mennyiségéhez igazodott.

Ezeket a kísérleti eredményeket összehasonlítva az előbbiekkal, megállapítható, hogy bár a mellékvesének megnagyobbodása és a májnak glikogénfelhalmozása között párhuzam van, ez utóbbi azonban az élesztő bőséges etetésével is elérhető a nélkül, hogy a mellékvesék súlya gyarapodnék. Ez utóbbi esetben B-vitaminelégtelenség nem foroghatott fenn s a megerőltető rendszeres mozgás ellenére a szénhidrátok forgalma nagyjában ugyanúgy ment végbe, mint az előbbi kísérletben. Ennek nyilvánvaló oka az, hogy aminek termelésével a mellékvese megnagyobbodása közben a szénhidrátok átalakításához hozzájárult, az most az élesztőből pótlódott. Nyilván ezért nem nagyobbodott meg a mellékvese, hanem átlagos súlyában inkább megfogyatkozott. Az élesztőetetés ilyen hatása azonban nem bizonyítja, hogy az előbbi kísérletben az egyébként helyes összetételű takarmány B-vitamin-tartalmában elégtelenné vált volna a megerőltető testmozgás közben.

Ma már tudjuk, hogy az élesztő szinte csodálatos tárháza különféle egyéb vegyületeknek és a B-vitamincsoport egymagában nem

pótolhatja az eltávolított mellékvesét. Lehetséges, hogy nem egy, hanem többféle anyag is szerepel abban a folyamatban, amely rendszeres mozgásban mellékvesemegnagyobbodást és a májban glikogénfelhalmozódást eredményez.

Ebben az irányban tájékoztató kísérleteket szintén him fehér patkányokon végeztünk. Az állatokat B-vitaminszegény takarmányon tartottuk. Az első csoport ellenőrzésül szolgált, a többi három, pár héten át, naponként kétszer két órát futott. A jártatott csoportok közül kettő élesztőkivonatot, illetőleg kivont élesztőt kapott. A IX—XII. sorban feltüntetett középértékek alapján csakugyan megállapítható, hogy a jártatott állatok mellékveséje súlyosabb lett, csupán azoké nem változott, amelyek élesztőkivonatot kaptak. Az élesztőkivonatot lipoidoldószerrel (aether) állítottuk elő, tehát B-vitamint nem tartalmazhatott. Feltűnő azonban a máj glikogéntartalmának viselkedése. Az ellenőrzésül használt csoport májának glikogéntartalma bizonyult legmagasabbnak, legalacsonyabb pedig az aetheres kivonattal tartott állatoké volt. Az eltérésekből jelen esetben arra lehet következtetni, hogy a mellékvesemegnagyobbodás, amely testmozgásra bekövetkezik, hátráltatja a májbeli glikogén felhasználódását, azaz ugyanolyan értelemben hat, mint az I—IV. kísérleti sorozatok alapján megállapítottuk. E tájékoztató vizsgálatok után e kérdéssel továbbra is foglalkoznunk kell, ami annál inkább indokolt, mert a XI. csoportba tartozó állatok fejlődésükben nagyon visszamaradtak és elhullásuk veszélye miatt a kísérleteket az eredeti tervtől eltérően, korábban be kellett fejezni.

Az eddigi kísérleti eredmények alapján megállapítható, hogy a mellékvesemegnagyobbodás, amely megerőltető testmozgás közben kialakul, nem a B-vitaminhiány következménye, hanem valamilyen zsírban oldható anyagnak hiányára vonatkoztatható. Ha ezt pótoljuk, akkor a megnagyobbodás nem jön létre. A zsírban oldható anyag sajátságai egyelőre ismeretlenek, lehetséges, hogy a cortinnal van közeli rokonságban.

Az átöröklés¹

Szabó Zoltán r. tag 1938 április 8-án tartott előadása.

Tekintetes Szent István Akadémia!

Szívesen teszek eleget a Szent István Akadémia IV. osztálya Tekintetes Elnöksége felszólításának, hogy most megjelent örökléstudományi könyvemet mutassam be.

Mindenekelőtt indokolnom kell azt, hogy mily okok vezettek a mű megírására. Elsősorban is a legnyomósabb ok az volt, hogy habár a magyar természettudományos irodalomban az örökléstudományi irány meglehetősen gazdagon van képviselve, még sincs oly mű, amely a tudományosabb igényeknek is megfelelne. Az eddig megjelent művek (Marosi, Leidenfrost, Punnet, Greguss, Körösi stb.) ismeretterjesztő, népszerűsítő irányúak, tehát jeles tulajdonságaik mellett szükségképpen felszínesek. Tudományosabbak az alkalmazott irányú állattenyésztési (Wellmann, Schandl) és növénynevelési (Grábner) könyvek, de ezek ismét szükségképpen egyoldalúak, vagy igen rövidreszabott fejezettel elégitik ki az olvasót, mint pl. az emberre vonatkozó könyvek (Az emberi test, *Somogyi*), vagy biológiai művek (Huzella T.).

Mindezektől munkám eltér, mert célul tűzte ki az örökléstudomány teljes egészéről oly mértékű áttekintést és összefoglalást nyújtani, amely nemcsak a művelt közönség tájékozódó vágyát, hanem a biológus szakember igényeit is kielégíti, az utóbbiakét legalább annyiban, hogy feleslegessé teszi a külföldi szakkönyvek használatát. Ez azonban nem jelenti azt, hogy könyvemben szolgai módon követtem valamely külföldi, pl. német könyv beosztását, gondolatmenetét, hanem igyekeztem az anyagot saját elgondolásom szerint rendezni, annak ellenére, hogy a kitűnő külföldi művek (Baur, Goldschmidt, Haecker, Plate, Johannsen stb.) jó tulajdonságait hasznosítani sem mulasztottam el. Ez utóbbi egyáltalában nem akadályozott meg abban, hogy teljesen függetlenítsem magam az anyag beosztásában, főképen pedig abban, hogy

¹ Az átöröklés. Az általános örökléstudomány elemei, figyelemmel a gazdasági és orvosi vonatkozásokra. Hat táblával és 256 szövegek közötti képpel. Kir. Magy. Természettud. Társulat kiadása. 1938. — Ára 20 P.

ne érvényesítsem művemben az egész vonalon a kromoszóma és géntan minden eredményét, vagyis másszóval, igyekeztem minden örökléslenséget e tanok szemüvegén keresztül elbírálni. Emiatt meglehetősen sok eredetiség is került a jelenségek felfogásába és feldolgozásába.

Könyvemet történelmi bevezetéssel kezdem, amelyről elmondhatom, hogy ily terjedelemben és összeállításban egyetlen külföldi műben sem található meg, pedig olyannyira tanulságos, hogy szinte magában foglalja az öröklődés gondolatának egész fejlődésmenetét és mai kibontakozásának okadatolását. Az I. fejezetet a változékonyság és öröklékenység fogalmainak és jelenségeinek részletes ismertetése foglalja le, amely egyúttal az alapfogalmak (gén, genotípus, paratípus, fenotípus, konstitúció, modifikáció, mutáció, kombináció) tisztázását, sok példán és képen ezek megvilágítását tartalmazza. E fejezetben fejtem ki részletesen (6. §) az *alkat* összehasonlító elemzését, amelyet, mint eredeti kompozíciót, külföldi folyóiratban is közöltem. Az I. fejezethez biometriai elemi ismereteket is csatolok függelék gyanánt, főképen az alkalmazott irányú kutatók használatára, lényegében Johannsen, Jost és Weber műveinek felhasználása alapján.

A II. fejezet a keresztezés eredményeképen jelentkező kombinációs öröklés alapjelenségeit, az egyszerű «Mendelismust» tárgyalja a növényi és állati példák részletes elemzésével, lehetőség szerint vázlatos, áttekinthető képek felhasználásával. Erre szükségképen következik a sejttani rész, amely a sejtet mint az öröklődés anyagának székhelyét boncolja és a kromoszómatan tételeit kifejtendő, a sejtosztódás és a sejtegyesülés jelenségeit tárgyalja kellő részletességgel. A kromoszómák szerkezetének és kinetikájának beható tárgyalása nem nélkülözhető a továbbiak megértése miatt.

Az utóbbi 1—2 évtized derített fényt azokra a bonyolultabb öröklési jelenségekre, amelyek az egyszerű mendelezéstől eltérnek. Az új tulajdonságok fellépése, a rejtett gének érvényrejutása, a gének egymásrahatása, a többszörös ellenlábasság, az egyirányú génműködések, a többirányú génhatások, a rendellenességeket és halált okozó géntalálkozások, de főképen a génkapcsolódások és génkicserélődések azok a jelenségek, amelyek a jelen kutatóit leginkább foglalkoztatják. Ezekhez a jelenségekhez csatlakoznak azok a régen csodálatosaknak tartott öröklések, amelyeket kiméra, burdo, xenia, telegonia rejtélyes nevekkal illettek, s amelyek mai nap már tisztázott fogalmak.

Külön fejezetet érdemel a nemiség problémája, mert ennek igen bonyolult összefüggései vannak az öröklődéssel. Az ivarmegoszlás, az ivadékcseré, főképen az ivar meghatározása és öröklődése, az ivar-

örökléssel kapcsolatos kísérő jelenségek megoldása az örökléstudomány fejlődésének legcsodálatosabb eredménye.

Alig tízéves *multra* tekint vissza az örökléstudománynak az az ágazata, amely már a fajkeletkezés régi problémájával kapcsolatos, mert az öröklődő tulajdonságok keletkezésével foglalkozik. A mutációkutatás a legújabb kísérleti iránya az örökléstudománynak, amely a kromoszóma-tannal teljesen egybevágó eredményeket produkált. A plazma, gén, kromoszóma és genom-mutációkat külön-külön, behatóan kell megismerni, mert ezek keletkezése és öröklődése vet fényt egyrészt a gének mibenlétére, másrészt az örökléstudomány és a származáselméletek kapcsolatára.

Ilyképen megismerve az I—VI. fejezetekben az örökléstudomány alaptételeit, kellő felkészültséget nyerünk legelőbb is a származás és rokonság örökléstudományi elemzéséhez. Ezzel foglalkozik a VII. fejezet, amely az irodalomban elsőnek helyezkedik e kérdésben is teljesen a kromoszómatan megállapításaira. Vázlatos rajzokkal világítom meg azokat a fontos kapcsolatokat, amelyek az egyes ivadékok között megállapíthatók és ennek segítségével vezetem le az egyén szintézisének lehetőségeit, valamint az egyénpár tulajdonságainak ismételt diszperzióját a származékokban. Az egyetemes ikrek azonos genotípusú, legszorosabb genikus rokonságától kezdve egészen az eltérő fajok keresztezéséig kell követnünk a sejtteni és kísérleti kutatások eredményeit, a beltenyésztés, rokontenyésztés, fajta és fajkeresztezés fokozatain keresztül. Mivel az ember kívül esik a céltudatos örökléskutató kísérletek lehetőségein, a legkevesebb biztosat az emberről tudunk. Az ikerkutatás és a családkutatás sok eredménye magyarázatot nyer azonban a növényi és állati anyagon megállapított törvényekből, miért is joggal soroljuk fel a normális és abnormis testi és szellemi tulajdonságok közül az örökleteseket és a szeretteket, amelyek a további ivadékokban már nem jelentkeznek. Ezekkel a jelenségekkel foglalkozik könyvem VIII. fejezete, nagyrészt Fischer, Lenz és Just műveiből véve az adatokat.

A mű befejezésében igyekeztem összefoglalni az örökléskutatások eredményeit és felhasználom ezt a részt arra, hogy bemutassam az örökléstudomány eredményeinek hasznosítását. Ez a hasznosítás a növény és állatnemesítés módszereinek nagy fejlődésében és a gazdasági értékek gyorsabb és tökéletesebb kitermelésében nyilvánul meg, amire számos példát mutatok be könyvemben.

Könyvem 444 oldal terjedelmű, az irodalomfeldolgozással és tárgymutatóval együtt. Ezen a 444 oldalon 256 képet közlök azért, hogy a megértést megkönnyítsem. Igyekeztem a már közismert

képek helyett újakat, sőt sok eredetit hozni. Munkatársaim közül többen ügyes vázlatokat készítettek, amelyek érthetőbbé teszik a gyakran nehézkes anyagot. E sok kép, de általában az egész könyv kiállítása, a színes táblák azt a nagy áldozatkészséget dicsérik, amellyel a kiadó Kir. Magy. Természettudományi Társulat művemet kitüntette.

Az éghajlat megváltozásának hatása a növényzetre.

Székfoglaló előadás. Irta és a Szent István Akadémia 1938. évi október 21-i ülésén előadta br. Andreánszky Gábor, rendes tag.

A 3-ik ábrával.

Földünk növényzetének a történetében az éghajlatnak mindig nagy szerepe volt. Az éghajlat szabta meg a múltban és szabja meg ma is azt, hogy Földünk mely területein élhetnek növények és mely vidékeken milyen növények.

Hogy az éghajlatnak a fajok keletkezésében, a növényi sajátságok kialakulásában milyen szerepe volt, arra nézve a fejlődéstörténet mai állásán nem tud feleletet adni. Arra csak következtetni tudunk bizonyos jelenségekből. Az átöröklés legújabb, kísérletekkel is alátámasztott kutatásai alapján általában az a felfogás erősödik, hogy a fajok keletkezése belső okokra vezethető vissza. A szaporodósejtek, illetve azok kromozómáinak más és másféle kombinálása, valamint magukban a kromozómákban beálló változások vezetnek új fajokhoz. Így a környezet, legalább is közvetlenül, nem gyakorolhat hatást a fajok keletkezésére.

A növényföldrajz azonban másról győzi meg az embert. Vannak olyan sajátságokkal bíró növények, amely sajátságok kialakulása nem lehet a kromozómák szeszélyes csoportosulásának az eredménye. Erre csak egy példát kívánok felhozni. A trópusi tengerpartok iszapjában egy parti cserjés él, az ú. n. mangrove. Ennek egyik leggyakoribb cserjéje a *Rhizophora*. A sós talaj, mint élettanilag száraz, szárazságtűrő berendezéseket követel. Másrészt azonban a magvak nyugalmi időszak nélkül kell hogy csirázzanak, mert a sós iszapba süllyedve nem csirázhatnak. A mag még a termésben, az anyanövényen csirázik ki és csak az 50—60 cm-es csiranövény hull le az iszapba. Ott azonnal gyökeret ver és továbbfejlődik. De nemcsak a *Rhizophora* ilyen eleve szülő, hanem a tőle fejlődéstörténetileg igen távolálló *Avicennia* is és sok más mangrovecserje úgy az Atlanti-, mint a Csendes- és Indiai-Óceán partjain. Az eleve szülő sajátság egyenlő külső hatások között sok helyen (tekintve a földrajzi elterjedést és a növényrendszer különböző

helyeit is) egyformán alakult ki, ami csakis a külső hatásoknak tudható be.

S ha a fajok keletkezésében nem is játszott olyan nagy szerepet az éghajlat, nagy szerepet vitt a fennmaradásukban. Az éghajlatnak meg nem felelő tulajdonságokkal bíró fajok elpusztultak, a nagyon megfelelők pedig uralomra jutottak.

Legnagyobb terük azonban azoknak a megfigyeléseknek van, amelyek a növényfajoknak a különböző éghajlatok alatti elhelyezkedésére, tehát a növények elterjedésére vonatkoznak. A növények elterjedését, mint legfőbb tényező, az éghajlat irányítja.

Az éghajlat megváltozásával a növénytakaró szükségszerűen megváltozik. Az egyes növények pedig megváltoztatják elterjedési területüket. Az éghajlat megváltozása tehát növényvándorlást von maga után.

Földünk növényzetének őstörténete a fajok fellépésének és kihalásának a történetén kívül nem más, mint növényvándorlás. És bátran mondhatjuk: ha Földünk geológiai multjában beállott növényvándorlásokat tüzetesen ismernők, legalább annyira tudnók a mult éghajlatát rekonstruálni annak minden változásával együtt, mint amennyire a jelenlegi legfinomabb műszerek összessége azt a jelenkori éghajlatra nézve feljegyzi. A növényzet az éghajlat változásait sokkal előbb megérzi, mint a műszerek és azokra haladéktalanul reagál. És pedig fontos a növényre nézve az éghajlati tényezők összessége: a hőmérséklet és annak ingadozásai, a csapadék és eloszlása, az elpárolgás, a légnedvesség, harmatképződés, talajhő, kisugárzás, légmozgások, a levegő széndioxidtartalma és a fénysugárzás stb. És mindezek az értékek az összes rétegekben, amelyben a növény él, a gyökértől a fa tetejéig.

Nagyon érzékeny a növény az éghajlat jellege iránt. A kiegyenlített, óceánikus éghajlat csak bizonyos esetekben van jó hatással a növényekre. Így igen száraz, meleg tájakon. A Kanári-szigetek közül az Afrika szárazföldjéhez közelebbieket sivatag borítja, mert éghajlatuk erősen kontinentális. A többi szigeteken ezzel szemben itt-ott buja babérrdők díszlenek, mert éghajlatuk óceánikus. Az ilyen nagyon erős éghajlati különbséget természetesen a meteorológiai műszerek is kimutatják.

Hűvösebb, nedvesebb vidékeken ezzel szemben, különösen a fenyészet szempontjából a szárazföldi, kontinentális éghajlati jelleg kedvező. A Falkland-szigetek két nagyobb szigete Dél-Amerikától keletre fekszik, az Atlanti-óceánban, az egyik 600, a másik 700 kilométerre, ugyanaz alatt a déli szélesség alatt. A meteorológiai adatok

a két szigeten azonosak. És mégis, a keleti szigeten, amely messzebb fekszik a szárazföldtől, minden faültetési kísérlet hiábavalónak bizonyult, a csemeték a leggondosabb kezelés mellett sem nőttek meg egy méter magasra és hamarosan elpusztultak. A természetileg ugyancsak fátlan nyugati szigeten ma már erdők diszlenek. A kontinens közelsége ilyen különbséget teremtett a két sziget fatenyésztési lehetőségeiben.

A kontinentálisabb éghajlatú Tüzföldön a természetes sarki fatenyésztési határ három szélességi fokkal délebbre fekszik, mint a Falkland-szigetek. Ez a jelenség teljes igazolása Brockmann-Jerosch törvényének, hogy t. i. a kontinentális éghajlati jelleg a sarki fatenyésztési határt a sarkok felé tolja el. A fahatár helyét izotermával magyarázni nem lehet. Még legközelebb áll hozzá a júliusi 10° C izoterma, de eszerint is a Fär Öer-szigeteknek erdőknek kellene lenniük, holott teljesen fátlanak.

A növényfajok elterjedési területének a határai az éghajlat megváltozásakor eltolódást szenvednek. A növény vagy terjed, vagy visszahúzódik. Az elmondottak szerint tehát elég csak az éghajlat jellegének a megváltozása, hogy az egyes fanemek határai megváltozzanak.

Azok a fanemek, amelyek a mi európai erdeinket alkotják, nem viselkednek egyformán az éghajlati jelleggel szemben. Két legfontosabb erdei lombos fánknak, a tölgynek és a bükknek a mai elterjedése ad erre nézve érdekes felvilágosítást. Míg a hegyvidékeken a tölgy az alsó, melegebb övet foglalja el, addig a bükk a tölgyöv felett a hűvösebb éghajlat alatt alkot összefüggő erdőket. Így a Kárpátokban a tölgy csak mintegy 600—800 m magasságig megy fel, a bükk öve 600—800 és 1000—1200 m között fekszik. Ezzel szemben északon, Angliában és Skandináviában a bükkfa sarki határa sokkal délebbre van, mint a tölgyé, a tölgy ott tehát inkább tűri el a hidegebb éghajlatot. Ennek magyarázata a következő: A hegyvidékeken az évi átlagos hőmérséklet 100 m emelkedéssel kb. 0.55° C-al csökken. Ez a csökkenés azonban júliusban 0.76° , januárban ellenben csak 0.45° C-t tesz ki; ami annyit jelent, hogy minél inkább emelkedünk, annál kisebbek az évi hőmérsékleti ingadozások. De minél északabbra megyünk, annál inkább emelkednek a szélsőségek, amelyek az egyenlítőn a nap állása következtében a legkisebbek, a sarkvidéken pedig a télen és nyáron nagyon eltérő napállás miatt a legnagyobbak. A tölgy, mint kontinentálisabb fanem nagyobb meleget igényel ugyan, de egyúttal nagyobb hideget bír el, mint az óceánikus bükkfa. A bükk határa északon és a kontinentális belső Oroszország felé közel halad a januári -2° C izotermához, a tölgy északi határa pedig együtt tart a 4 hónapon át

3. ábra.

Éghajlati és növényelterjedési határok Európában és Északafrikában, a Szahara korábbi és mai vízrendszerének vázlatával.

Fig. 3. Klimatische- und Vegetationsgrenzen in Europa und Nordafrika nebst der Skizze des einstigen und gegenwärtigen Flußsystems der Sahara.

Jelmagyarázat: 1. A sarki fahatár Európában. 2. A júl. 10° C izoterma. 3. A jan. —2° C izoterma. 4. A mogyoró jégkorszakutáni legészakibb határa és a visszavonulási terület a mai határig. 5. A tölgyek elterjedésének északi és északkeleti határa. 6. A bükkfa elterjedése. 7. Az Argania mai előfordulása és elterjedésének végső határa. 8. A Montals-i láp Délfranciaországban. 9. Tölgyesek Arbutus-szal Délnyugat-országon. 10. Lombhullató tölgyesek Északnyugat-Tuniszban.

Zeichenerklärung: 1. Die polare Baumgrenze in Europa. 2. Die Juli 10° C Isotherme. 3. Die Januar —2° C Isotherme. 4. Die nördlichste nacheiszeitliche Verbreitung der Haselnuß in Skandinavien und ihr Rückzug bis zur heutigen Grenze. 5. Die Nord- und Nordostgrenze der Eichen. 6. Die Verbreitung der Rotbuche. 7. Die jetzige Verbreitung der Arganie nebst ihrer äußersten Grenze. 8. Das Hochmoor von Montals in Südfrankreich. 9. Eichenwälder mit Arbutus in S. W. Irland. 10. Sommergrüne Eichenwälder in N. W. Tunisien.

legalább 10 C° izotermával. Ezt a melegmennyiséget a tölgy a magasabb hegyvidéken nem kapja meg.

Hogy a legutolsó jégkorszak utáni geológiai mult éghajlata Európában milyen volt, azt az ú. n. pollenanalitikai vizsgálatok alapján sikerült megállapítani. Az erdei fanemek elterjedésére a lápok rétegeiben talált virágporaszemek adtak félre nem ismerhető felvilágosítást és ma teljesen világosan áll előttünk Közép-, Nyugat- és Észak-Európa erdőtörténete, ami viszont visszatükrözi az éghajlat történetét. Kiderült, hogy a jégárak visszahúzódása után eleinte lassan, majd rohamosan, felmelegedett az éghajlat és legalább Közép-Európában a nyírfát hamarosan a tölgy és más melegkedvelő fák, köztük, mint erdei cserje, a mogyoró váltották fel. Ennek a tölgy-, illetve mogyorókornak az éghajlata valamivel melegebb lehetett a jelenleginél és legalább eleinte erősen kontinentális jellegű. A fafajok akkor magasabbra hatoltak a hegyvidékeken. A Keleti Alpokban többszáz méterrel a mai erdőhatár felett fekvő lápokban is találtak fapollent, ami arra vall, hogy az akkori erdőhatár mintegy 500 méterrel magasabb volt a mainál. Ez hőmérsékletben kifejezve 2-5 C°-al magasabbnak felel meg a mai hőmérsékletnél. Különösen tanulmányozták ezt a kérdést a mogyoró sarki határával kapcsolatban Svédországban és megállapították, hogy akkor a mogyoró tetemesen messzebb terjedt északra, mint jelenleg (3. ábrabeli térképen).

Bizonyító erejű egy magasabb hőmérsékletre még az is, hogy az Északi Jeges-tenger szigetein, pl. Novaja Zemlján több olyan növényfaj él, amely ma ott magot nem hoz. A jégkorszakot ezek a növények ott még mag alakjában sem élhették keresztül, hiszen ezek a szigetek vastag jéggel voltak akkor borítva több ezer évig, ami a csiraképeség feltétlen elvesztését jelentette. Jelenlegi nagy elterjedésük a szigetekeken csak mag útján való terjedésre vezethető vissza. Így kellett ott a jégkorszak után olyan éghajlatnak uralkodnia, amikor magot is tudtak érlelni.

Ez a melegebb kor volt a meleget és szárazságot igénylő, úgynevezett xerothermikus növényfajok nagy elterjedésének az időszaka. Az Alpokban ezek az elemek, a későbbi lehülés miatt, ma már csak egyes forró, száraz menedékhelyeken vannak meg, különösen Wallisban, a Gráji és Kotti Alpokban, a vándorútról pedig kipusztultak. Az Aosta völgyben, a Dora Baltea felső folyásának forró medencéjében például viszontlátjuk Alföldünk homokpusztáinak több növényét, többek közt a homoki csikófarkot (*Ephedra distachya*), az árvalányhaját (*Stipa*) és sok más fajt. A jégkorszak alatt a Dora Baltea völgye egészen Ivreaig jégárakkal volt tele, amiről a híres ivreai végmoréna tanuskodik. Az

említett pusztai növények tehát csak a jégkorszak után vándorolhattak oda kétségtelenül keletről, amikor a vándorúton is megtalálták a kellő meleget.

Az erősebb kontinentális éghajlati jelleg szűnésével és egy nedvesebb, bár még mindig meleg időszaknak a beálltával kezd a bükkfa Közép-Európában elterjedni. Erdélyben például kitűnt, hogy eddig a tölgyöv közvetlenül érintkezett a fenyőövvel, a bükköv pedig hiányzott. Idővel azonban a bükk is széles övet foglalt el, amely legalább is felfelé, két-háromszáz méterrel meghaladta a jelenlegit. Máramarosban mintegy 1000 m magasságig találjuk az összefüggő bükkövet, amelyre a lúcfenyőöv következik. Még feljebb haladva azonban, 1200 és 1300 m magasságban kisebb-nagyobb ősbükkös állományokat találunk, csupa vén fával, fiatal csemeték, tehát utánpótlás nélkül, jelélül annak, hogy itt a bükk a megváltozott éghajlatban már természetes határain kívül áll. Helyét pedig lassan átveszi a lúcfenyő.

A nedves meleg korra lehűlés következett körülbelül a mai hőmérséklet értékéig. A lehűlés úgy északon, mint a hegyvidékeken a fák visszahúzódását vonta maga után. Akkor a bükk terjedése is megállt. Ennek következménye, hogy Angliában és Írországbán, bár a bükk az egész területen sikerrel ültethető, mégis, mint őshonos fa, csak Londontól délre fordul elő, sőt Írország eredeti növényzetéből teljesen hiányzik.

A legutolsó fázis, ami Közép-Európában, valamint északon és nyugaton is éghajlati változásra mutat, az éghajlat kontinentálisabbá válása, állandóan megmaradó hőmérséklet mellett. Ezt a lúcfenyő nyugat felé való terjedése jelzi. Ez a fanem feltétlenül kontinentális jellegű. Északkelet-Európában egyrészt a fahatárig terjed, másrészt pedig a középorosz tölgyövvel érintkezik. Közép-Európában a hegyvidékeket borítja. Nyugateurópából a legutóbbi időkig teljesen hiányzott. Nemrégiben azonban egyhelyütt átlépte a skandináv magashegységet és elérve a norvég partokat, ott most úgy észak, mint dél felé terjed. Németországban az utóbbi 50 év erdőstatistikája is a lúcfenyő terjedését mutatja a lombos fák rovására. Délnyugat felé a lúcfenyő elérte a Kotti Alpokat és a Mont Dore-t Közép-Franciaországban. Sőt a Kelet-pireneusokban ültetett lúcfenyves annyira az őshonosság benyomását kelti, hogy Willkomm közlése alapján mint őshonos fenyves került bele az irodalomba és a térképekre. A bükk azonban nyugat és délnyugat felé mindenütt messze előtte jár.

Ezenkívül más, nem is mindig növényelterjedési jelenségek mutatnak arra, hogy éghajlatunk egyre kontinentálisabbá válik. Ilyen a jégárak visszahúzódása, a tőzeglápok csökkenése. Erre mutat az is,

hogy a budai nyúlfarkfű (*Sesleria budensis*) mindenütt az északi lejtőkre vándorolt és onnét nem tágit.

Dél-Európában a viszonyok némileg másképen alakultak. A mohalápok csaknem teljes hiánya azonban olyan plasztikus erdőtörténeti adathalmazt távolról sem enged meg, mint amilyenell Európa többi részeiből rendelkezünk. Egyik legdélibb mohaláp a montals-i, a Cévennesben, Dél-Franciaországban, 1300 m magasan a tenger színe felett. Egy hegycsoportban, amelynek déli lejtőit már mediterrán növényzet borítja. Az örökzöld tölgy (*Quercus Ilex*) itt 900 m magasságig terjed.

A montals-i láp pollenanalitikai vizsgálatai alapján a Cévennesben a jégkorszak után fellépő nyírfaerdőkben egyre nagyobb szerepet kezd játszani a tölgy, valószínűleg a kocsánytalan tölgy (*Quercus sessiliflora*). A bükk akkor még teljesen hiányzott. Ami azonban igen érdekes, ugyanebben a rétegben egy hangának, minden bizonnyal a hangafának (*Erica arborea*) virágporát is találták jelentékeny mennyiségben. Ez a növény a Földközi-tengervídek örökzöld cserjéseinek egyik leggyakoribb cserjéje, ezenkívül még a Kanári-szigeteken és Közép-Afrika magashegységein fordul elő. Egy száraz meleget igénylő növény — együtt az északi eredetű nyírfával. És ebben még sincs semmi szokatlan. Illetve teljesen azonos jelenséggel találkozunk ma is, nem is nagyon messze onnét, délnyugati Írországban. Írországban a nyírfa nagyon elterjedt növény, sőt ott még hidegebb tájak növényei, mint a *Dryas octopetala*, a mi havastetőink aprócserjéje is leszáll a tenger színéig. Délnyugati Írország tölgyeseiben pedig megtaláljuk a hangafa testvércserjéjét, a számócafát (*Arbutus Unedo*), amely hasonlóképen mediterrán örökzöld cserje, csak talán valamivel még érzékenyebb a hideg iránt. A számócafa tehát itt együtt van a kocsánytalan tölgyvel és a nyírfával.

A rendkívül óceánikus éghajlatú Nyugat-Európában mintegy azonos viszonyokat találunk, mint az általában az északi féltekénél tetelesen óceánikusabb déli félteke hasonló szélességein, így főképen a már említett Dél-Amerikában. Míg a többszáz kilométerre az Óceánban fekvő Falkland-szigetek klimatikusan fátlanok, addig a még mindig erősen kiegyenlített éghajlatú Tüzföldön örökzöld fás vővényzet díszlik ugyanolyan szélességben, mint ahol az északi féltekén Írország fekszik, azaz az 54—55-ik szélességi fok táján. Az örökzöld, szubtrópusi típusú fás növényzet tehát csaknem eléri a sarki erdőhatárt. Ha pedig a kontinensek belseje felé haladunk, mondjuk az örökzöld fás növényzettel övezett Adria és a lappföldi fahatár tájára, ott egy ezerkilométeres lomb- és fenyőerdőv fekszik az örökzöldv és a sarki fahatár közt. Még szélesebb ez az öv Ázsiában. Egy újabb törvény-

szerűséghez jutottunk el: az óceánikus hatás a mérsékelt éghajlatú erdőövet összesűkíti. Hiszen azok a szigetek, amelyek Nagybritanniától északra fekszenek, mint a Fär Örek, már klimatikusan fátlanok.

Hogy a Cévennesen közvetlenül a jégkorszak után tetemes tengerszínfeletti magasságban megjelent a mediterrán növényzet, az vagy annak a következménye lehetett, hogy a jégkorszak a Földközi-tenger közvetlen környékére nem hozott olyan nagyfokú lehűlést, mint az egyebütt jelentkezett Európában, vagy pedig ott a felmelegedés meglehetősen hirtelenül történt. Talán egy meleg tengeráram által. Hiszen Irország is a golfáramnak köszöni a szubtrópusi vonásokat. És akkor egy nedvesebb szubtrópusi éghajlat lehetett a Földközi-tenger mentén babérerdőkkel. Babérerdőt ma főképen Madeira-szigetén és a Kanári-szigetek bizonyos helyein találunk tipikusan kifejlődve. Örökzöld fanemekből álló erdők ezek, amelyekben főképen gazdag páfránynövényzet díszlik. A páfrányok nemcsak a talajt borítják, hanem a fák törzsét és gallyait is, mint fánlakók. A babérerdők legészakibb maradványai Abbázia mellett láthatók. Mint ereklyék maradtak a mi korunkra. Valamikor a Földközi-tenger környékén nagy területeket borítottak. Talán ilyenek díszlettek a Cévennes déli lejtőin is.

A hangafás tölgyesekre nagyon szép példát találunk szaharán-inneni Afrika egyik legcsapadékosabb hegyvidékén, az ú. n. Khrumiriában, Tunisz északnyugati csücskében. Itt 750—800 m magasságban a mirbeck-tölgy (*Quercus lusitanica* var. *Mirbeckii*), a mi tölgyünkhöz élettanilag igen közelálló fa alkot őserdőt. Tisztásain a hangafa milliárdnyi apró csengetyűi világítanak. A hangafa kísérője a számócafa, ugyanaz, amely Irország tölgyeseiben is honos. Az itteni 1691 mm évi átlagot kitevő csapadékmennyiség mellett a hőmérséklet is aránylag alacsony. 1938 áprilisában 11-én és 12-én még havazott (a tuniszi meteorológiai szolgálat jelentése). Így nagyon könnyen elképzelhető volna itt a nyírfa előfordulása. Azonban a nyírfa sohasem juthatott ide. Míg Irországban és Montalsban az ecsetelt növényösszetétel felmelegedés eredménye, Khrumiriában a jelenlegi állapotot lehűlés előzte meg. Itt babérerdők voltak, örökzöld fákkal és fánlakó szubtrópusi páfrányokkal (nem messze innen még ma is található pl. a *Woodwardia radicans*, *Davallia canariensis*). Az erdő fái a lehűlés folytán kicserélődtek. Uralkodó lett a lombhullató mirbeck-tölgy, amelyhez itt is, ott is kivénült paratölgyek járulnak. A szubtrópusi páfrányokat felváltották a mi mérsékeltövi páfrányaink. És mégis megmaradt valami ereklyeként: a fánlakás. A tölgyek ágai tele vannak az édesgyökerű páfránnyal (*Polypodium vulgare*).

A Khrumiriának, a marokkói Közép-Atlasz északi részének és talán Tanger vidékének kivételével szaharáninnyi Afrika éghajlata romlik, szárazabbá, kontinentálisabbá válik. Mint már említettük, a kontinentális jelleg hátrányos mindenütt, ahol az éghajlat különben csapadékban szegény, mint Észak-Afrikában csaknem mindenütt. Erre mutat az, hogy a kiirtott, nedvesebb éghajlatot igénylő ősi növényzet helyén szárazságtűrőbb növényzet kap idővel lábra. Így a lombhullató erdők felújulása az örökzöld tölgy túlsúlyát mutatja. Utóbbi pedig egyike a szárazságot legjobban tűrő fajoknak. Az északi rokonságú fák pedig vagy pusztulnak, vagy szívósan ragaszkodnak magasabb hegyek északi lejtőjéhez. Erre legszebb példa a numidiai fenyő (*Abies numidica*), amely a Babor-hegy 2000 m magas csúcsának északi lejtőjén maradt meg ereklyeként. Hogy ez aránytalanul hűvös hely Észak-Afrikában, azt bizonyítja az, hogy 1938 ápr. 21-én még méter magas hó fedte. A kontinentálisabb atlasz-cédrus ezzel szemben a déli lejtőn is még szépen díszlik.

A rendkívül kiegyenlített, bár erősen száraz éghajlatú délnyugat-marokkói partvidékre kezd szorulni az *Argania Sideroxylon* is. Ez a trópusi eredetű fa a csapadék iránt nem támaszt nagyobb igényeket, 200—300 mm évi esőmennyiség mellett jól érzi magát, de rendkívül kerüli a szélsőségeket. Valamikor egész Marokkóban, sőt Nyugat-Algériában is el lehetett terjedve, amiről egyes töredéklelőhelyek tanuskodnak, de az ország belsejében mindenütt pusztulóban van, jelöl annak, hogy ott a szélsőségek növekszenek. Elterjedésének klímatis hideghatárát a januári 3·8 C° izotermával jellemzik. Csak ott fordul elő, ahol a hó, ha esik is nagyritkán, sohasem marad meg 24 óráig.

Megjelenésében hozzá rendkívül hasonló fa az atlasztereblintfa (*Pistacia atlantica*). Ez mint lombhullató fa azonban tetemes szélsőségeket is kibír; 10, sőt 20 fokos hideget. Éghajlatjelzőnek azonban nem használható. A szaharáninnyi pusztákon és a Szaharában csak olyan helyeken fordul elő, ahol a talajvíz magasabban van és a fa gyökerei elérik. A fa tehát aklimatikus.

Hogy addig, amíg a tenger mélyén fekvő Kanári-szigetek némelyike sivatagi, a szárazföldi Délnyugat-Marokkóban mégis fás növényzet is él, abban a nyárközépig hótakarta Nagy-Atlasznak a Szaharától elszigetelő hatásán kívül főszerepe van a marokkói atlantikus partokon északról délfelé lefolyó hideg tengeráramlásnak. Valószínű, hogy ha ez az áramlás megszűnnék, akkor Délnyugat-Marokkó is sivataggá lenne.

A sivatagosodás azonban talán így is, bár végtelenül lassan, folyamatban van. Hogy ennek mi az oka, azt ma még nem tudhatjuk. Talán az, hogy a sivatagi hatás, amely ezt a roppant sivatagi rend-

szert, amely a Kanári-szigetektől keletre úgyszólván megszakítás nélkül Indiáig terjed, létrehozta, mint egy öv, ma észak felé van előretörésben.

Hogy a Szaharának az éghajlata milyen változásban van, azt a meteorológiai megfigyelések kimutatni nem tudják. Hiszen miképen derítsenek néhány évtized feljegyzései világot egy olyan szélsőséges éghajlatú földdarabra, ahol néha 10 évig nem esik s a tizenegyedik évben esik le 11 évnek megfelelő csapadékmennyiség. És ahol a levegő rendkívüli nyugalma esetén a talajfelszín éjjel 10 fokkal alacsonyabbra hűl le, mint felette egy méter magasan a levegő.

A kérdést másképen kell feltennünk. Észlelhető-e a sivatagi hatás megmozdulása a sivatag szélén fekvő olyan területen, ahol az éghajlat periodicitása már némileg kidomborodik? Valamint, hogy a Szahara vízkincse, amely a növényzet egyetlen éltetője ezen a roppant területen, gyarapszik-e, vagy fogyóban van?

Az első kérdésre már némileg megfeleltünk. A Szahara északi szélein az éghajlat szélsőségebbé válik, ami a sivatagi hatás terjedésének lehet a következménye.

A Szahara északi szegélyéről eltűnt a strucc és az elefánt. Ez lehet az ember előretörésének a pusztító hatása is, de az is lehet, hogy ilyen nagytestű állatok víz- és táplálékszükséglete már nem nyerhetett kielégítést. Annyi bizonyos, hogy a punok a harcaikban használt elefántokat valahol a Szahara szélén, talán éppen Biskra környékén fogdosták össze. Ott tehát nagykiterjedésű dús legelőknek kellett lenniük. Az oázisok ekkor még nem léteztek. Az öntözött területen kívül pedig ma mindenütt sivatag van, ahol dúsabb legelők csak kedvezőbb éghajlat mellett lehettek. Itt meg kell jegyeznünk, hogy Afrikában a teve kizárólagosan kultúrállat és vadon nem fordul elő.

Az éghajlat romlására vall még az, hogy a szaharáninenni vidékek római korbeli városainak romjai többnyire kietlen pusztaságokon fekszenek, ahol azok élelmezése magában is nehézségekbe ütközött volna a jelenlegi éghajlat mellett.

A Szahara déli határán, Szudán felé inkább a sivatag visszahúzódása észlelhető. Begyepesedő homokdűnék azt mutatják, hogy ott valamikor teljes szárazság uralkodott, most ellenben periodikusan visszatérő csapadék élteti az ugyan még mindig igen silány növényzetet. Ezeket a begyepesedett dűnéket a franciák «ergs morts», halott homoksivatag névvel jelölik meg.

A Szahara vízkincsének a kérdését úgy tudjuk csak megközelíteni, ha a Szaharának a vízrendszerét próbáljuk rekonstruálni egy korábbi nedves korban, ami megfelelhetett a mi jégkorszakunknak.

Hogy a Szaharán keresztül több folyó folyt, arra már a különböző nagyobb futóhomokterületek is rávallanak. Ezek homokanyaga t. i. hosszabb folyók finomabb üledéke. A délalgériai két nagy homoksivatagnak, a nyugati és keleti Nagy Ergnek megfelelően két nagyobb vízdús folyó folyt végig a Szaharán, az egyik, a nyugati, a mai Ued Saura, északról délnek, a keleti Ighargar pedig délről északnak és egy-egy nagy sóstóba öntötte a vizét.

Ezenkívül még több folyó folyt az északi Szaharában, amely nem érte el a tengert s amelynek vize mind egy sósmedencében párologott el. Ezek közül a sósmedencék közül az Ighargar és a Faregh elpárologtató medencéje depresszió volt és ma is az. Mindezeknek a már nem folyó folyóknak a medre felismerhető, sőt sokhelyütt hatalmas sziklafalak szegélyezik. Bennük azonban víz nincs. Azonban alattuk van vízfolyás. Hiszen több ilyen meder, vagyis ued mentén virágzó oázisok fekszenek, amelyeket a földalatti vízfolyások vizével öntöznek.

A Szahara déli részén egészen mások voltak a viszonyok, mint jelenleg. Míg jelenleg a délről jövő folyók közül a Niger a Szaharát elérve visszafordul és a Guineai-öbölbe önti a vizét, a Nilus teljesen keresztezi a Szaharát. Csak a Tsad-tóba folyó folyók öntik vizüket lefolyástalan medencébe. A jégkorszakbeli Szahara közepén és déli felében több lefolyástalan medencébe folytak nagyobb folyók. Ezeket a medencéket alacsonyabb fekvésükön kívül még hatalmas sórétegeikről is lehet felismerni. A jégkorszakbeli Niger három különálló folyó volt. A felső Niger északnak folyt és Taudeni mellett volt az elpárologtató felülete. A középső Niger vizét a Szahara hegységeiből kapta s szintén lefolyástalan medencébe ömlött. Az alsó Nigert a Benué alkotta, amely akkor is a tengerbe ömlött. Idővel annyira feltöltődtek a medencék, hogy a folyó megváltoztatta irányát és egyesült egy másik, illetve harmadik folyóval. A Tsad-tó mint a Sari-folyó elpárologtató medencéje szintén nem volt mai helyén, hanem mintegy 700 km-rel északkeletre. Illetve még ma is ott van, mert a Tsad nem elpárologtató felület, mert édesvízű. A Tsad-tó vize föld alatt folyik tovább és ugyancsak föld alatt elterülve párolog el, a sötömeget a talajban hagyva. Ha a Tsad-tó tovább húzódik még vissza, előáll majd az a helyzet, hogy a Benué megfogja úgy, mint a Nigert és akkor a Sari, illetve Logone is olyanféle lefutást mutatnak, mint a Niger.

Az elmondottakból kitűnik, hogy a Szahara vízkincse a jégkorszakival szemben sokkal csekélyebb, hiszen akkor a trópusi vidékekről még több bővízű folyó folyt belé és párologtatta ott el a vizét. Ma már csak a Tsad-tó vize az, amely a trópusokból jövet még a Szahara szélén párolog el. Az itt elpárolgó víz azután a levegő magasabb réte-

geiben egyrészt az Atlasz felé, másrészt a trópusok felé jutva, ott hull le. Az Atlaszban lehulló víz egy része mindig a tengerekbe kerül és csak egy része kerül vissza ismét a Szaharába. De már sohasem olyan mélyen. Egy része mint forrás közvetlenül az Atlasz lábánál buggyanik fel és ott felhasználják öntözésre. Másik része messzebb kerül a Szahara alá, mint földalatti vízfolyás, illetve mint artézi víz. Az a rengeteg kút, amellyel ezt a vizet is felszínre hozzák az Atlasz déli lábától néhány-száz kilométeren belül, oly mértékben csökkentette a földalatti vízfolyásokat, hogy törvény készült, amely szerint az Algeriai Szahara földalatti vize az államé. Bár a meglévő használati berendezések által felhozott víz magántulajdon, minden újabb ilyirányú berendezkedés, valamint a meglévők növelése tilos.

A földalatti víznek a fokozott kihasználása is hozzájárul az éghajlat száradásához, valamint a szaharai növényzet gyérüléséhez. És ez is némileg az oka annak, hogy ahol valamikor elefántokat eltartó buja legelők voltak, ott az oáziskerteken kívül teljes a sivatag.

A Szahara vízkincse tehát nemcsak a jégkorszak óta csökkent lényegesen, hanem ma is állandóan csökken, amit elősegít az emberi kultúra is.

Ez a csökkenés azonban a növényzeten nagyon nehezen figyelhető meg. Hiszen többévi szélsőségesen aszályos időszak már magában elég ahhoz, hogy egészen más képet mutasson a sivatag, mint esős tél után. Az 1927/28-as tél rendkívül magas csapadékmennyiségével tűnt ki. A rákövetkező koratavasszal a Szahara kivirágzott. Minden mag csirázott, kikelt, a növény virágot fejlesztett és magot hozott. A cserjék is üdőbb leveleket fejlesztettek, az ú. n. pluviális alakot vették fel. Ugyanaz a terület 1938 áprilisában a legszomorúbb képet mutatta. Hat év óta nem esett. Efemér növény egyáltalában nem volt látható. A cserjécskék is levéltelenül, szürkén nyomorogtak a végtelenül száraz talajban. Még a sztep a Szahara közelében is ropant változáson ment át. 1928-ban virágszőnyegek borították a Gafsa melletti köves hegyoldalakat, 1938-ban pedig a kiégett talaj teljesen növénytelen volt.

Inkább egyes növények elterjedéséről tudunk bizonyos következtetéseket levonni. A Szahara közepén emelkedő hegységekből több olyan fa és cserje került elő, amelyek, vagy igen közelálló rokonaik, ma a Földközi-tengervidéki flórához tartoznak. Ilyen egy mirtusfaj (*Myrtus Nivellii*), egy fügefá (*Ficus teloukat*), egy ciprusféle (*Cupressus Dupreziana*) és egy olajfa, (*Olea Laperrini*). Ezek nagyon közel állanak mediterrán fajokhoz. Ezenkívül előkerült két makkiacserje, *Osyris alba* és *Globularia alypum*. A mediterrán makkiák övi elhelyez-

kedése szaharáninnen Afrikában teljesen igazodik a kontinentális jellemvonással kapcsolatos törvényszerűséghez, hogy t. i. a szélsőségek növekedésével a magassági határok emelkedése jár. Eddig mindig a felső határról beszéltünk. Az alsó határt ezzel szemben a kontinentális éghajlati jelleg még fokozottabban emeli. Míg a mérsékelt kontinentális nyugati Nagy Atlaszban a makkiák alsó határa 800 m magas van, a kontinentálisabb Szahara-Atlaszban már 1200, az igen erősen kontinentális keleti Nagy-Atlaszban 1400—1600 m magas. A szélsőséges éghajlatú központi Szaharában ennek az alsó határnak talán még magasabban kellene lennie. S ott ezeket a mediterrán, illetve mediterrán rokonságú, örökzöld cserjéket alacsonyabban találják. Azonban csak egyes, kedvezőbb talaj- és vízviszonyokat jelentő szakadékokban, hegyek lábánál stb. Itt tehát ezeket a növényeket aklimatikus viszonyok közt levőknek kell tekintenünk. A másik kérdés azonban az, hogy hogyan jutottak ide. Ez másképpen nem lehetett, mint úgy, hogy azok mentén a folyók mentén, amelyekről említést tettünk és amelyeknek ma már csak a száraz medre ismeretes, a Földközi-tenger növényei részére kényelmes vándorút volt a Szahara közepe felé. A vándorútról magáról azonban a folyó kiszáradása idejében kipusztultak. Ugyanebben az időben, ugyanezen az úton vándorolhatott délről észak felé az a néhány szudáni növényfaj, amelyek a Szahara északi részébe is eljutottak, közte két *Acacia* is. Sokáig azonban ez a vándorút nem tarthatott, mert ezeknek a fajoknak a száma aránylag csekély. Magának a központi Szaharának igen kevés fajból álló növénykincse azonban kizárólag északról és délről való bevándorlás eredménye s csak az utóbbi időben való elszigeteltség hozott ott létre igen csekély számú új növényfajt, amelyek őseiktől még alig különböznek.

Ez ellentétben áll Földünk több száraz vidékének a növényzetével. Akár Dél-Afrika, akár Mexikó vagy Arizona sivatagjait vesszük figyelembe, mindenütt a sivatagi élethez jól alkalmazkodott, a többi vidékektől sokban különböző önálló flórával találkozunk. Pedig a Szahara is éppen olyan régi száraz vidék, mint a többi.

Ennek magyarázata az lehet, hogy a Szahara idők folyamán többször jutott olyan rendkívül száraz éghajlat alá, mint amilyen ma a hirhedt Tanezruft felett uralkodik. Talán többször volt Észak-Afrikában egy tengertől tengerig hatoló ilyen gyilkos zóna, amely még hozzá észak-déli irányban is el-eltolódott és amely a különben talán keletkező szaharai fajokat kiirtotta. Csak az északnyugati csücskén a Szaharának tétélezhetünk fel egy fajfejlődési centrumot, ahol megvolt a lehetősége annak, hogy a gyilkos tanezrufti éghajlat elől a növények

az Atlasz kedvezőbb éghajlatú hegyvidékére, vagy az Alanti-óceán hűvösebb partjaira menekülhessenek. Itt tényleg nem egy bizarr, a szárazsághoz messzemenően alkalmazkodott növénytípus él szorosan az Atlasz déli lábához simuló területen.

Tovább haladva délre, szaharántúli Afrikának éghajlattörténetéről még kevesebbet tudunk. A hatalmas Kongo-medence minden valószínűség szerint már régebbi idő óta trópusi őserdőkkel van borítva. Trópusi Kelet-Afrikában ellenben sok jel arra mutat: hogy a jelenleg csak bizonyos magasságban kezdődő zárt erdőknek megfelelő erdők egészen a lapályokig lehúzódtak. Ez a mintegy 12.000 esztendő előtti állapot nagyon közeljár ahhoz a helyzethez, mint Európában, hogy a jégkorszak alatt a vegetációs határok 1000—1200 méterrel alacsonyabbak voltak, mint most. Hogy azonban ezt csak a csapadéknak a magassága és kedvező eloszlása okozta-e ott, vagy egyúttal a hőmérséklet is alacsonyabb volt, arranézve az eddigi ismeretek nem tudnak választ adni.

Az éghajlat megváltozásának a kérdését még az emberi működéssel kapcsolatban kívánom megvilágítani. Vajjon az ember működése gyakorolt-e befolyást az éghajlatra és vajjon a mai nagy technikai felkészültség alkalmas-e arra, hogy egyes vidékek éghajlatát megváltoztassa. Mert hiszen, amint láttuk, ezzel a növényzet megváltozása is karöltve jár és így az ember más életlehetőséget tudna önmagának teremteni.

Az előbbi kérdésre azzal válaszolhatunk, hogy az embernek, illetve az emberi kultúrműködésnek eddigi hatása az éghajlatra meg lehetőszen kétes értékű. Erdőirtásaival egyrészt termőföldet nyert, másrészt azonban az éghajlatot kontinentálisabbá tette, valamint növekedett az árvízveszedelem. Meglehetősen hasonló éghajlati romlás követi a lecsapolásokat is, míg az öntözés feltétlenül egészségtelenné teszi a levegőt. Mindezt azonban az ember nem azzal a tudattal tette, hogy vele az éghajlatra befolyást gyakoroljon, céljai mindig mások voltak. A bekövetkezett hatások pedig csak helyi jellegűek.

Feltétlenül nagyobb területeken érezhető hatásokat vonna maga után az, ha az ember tengeráramlatokat tudna megváltoztatni, belső medencéket vízzel előnteni, hegláncokat lehordani stb. 1929-ben egy röpirat jelent meg a könyvpiacra: Mittelmeersenkung, Sahara-Bewässerung. Sörgel mérnök egy roppant nagyszabású tervet dobott a nagyvilág elé, amely szerint a Földközi-tenger szintjét süllyesztve óriási új termékeny területeket lehetne nyerni és ezzel kapcsolatban a Szahara mélyebb fekvésű medencéit vízzel elárasztva az ottani éghajlatot is meg lehetne változtatni. És ez a terv a világ összes népeinek

az együttes akaratával a mai technikai felkészültség mellett már nem ütköznék legyőzhetetlen akadályokba. Alig lehet kétséges, hogy ilyen nagyszabású terveknek a kivitele akár ezen a területen, akár egyebütt, Földünk felszínén óriási területek éghajlati viszonyainak gyökeres megváltozásával járna. Öntudatos keresztülvitellel új honalapításoknak, gyarmatosításoknak nyílnék tág tere. És ez gondolkodóba ejtethetné a nemzetek felelős vezetőit, hogy azt a mérhetetlen anyagi és emberenergiát, amit a háborús készülődések, a szertelen fegyverkezés követel, nem volna-e helyesebb ilyen munkák tervezésére és keresztülvitelére fordítani. Nem volna-e helyesebb a túlnépesedést új honalapítással, nem pedig tömeggyilkolással levezetni. Az éghajlati változások és a növényzetnek reá való válaszai megadnák az irányt, amelyben ilyen emberfeletti munkáknak haladniuk kell, hogy nyomukban új élet, jólét és békesség fakadhasson.

Irodalom.

- Andreánszky, G. Br.*: Adatok Észak-Afrika flórája ismeretéhez. Ind. H. Bot. Univ. Budapest, 1932.
- — — Megjegyzések a Nyugati Alpok flórájához. Notes sur la flore des Alpes occidentales. Bot. Közl. XXXIV. 1937.
- — — Adatok Tunisz és Kelet-Algéria növényföldrajzához. Contributions à la phytogéographie de la Tunisie et l'Algérie orientale. Bot. Közl. XXXVI. 1939.
- Berthelot, A.*: L'Afrique saharienne et soudanaise, ce qu'en ont connu les anciens. Paris, 1927.
- Brockmann-Jerosch, H.*: Baumgrenze und Klimacharakter. Zürich, 1919.
- — — Die südpolare Baumgrenze. Festschr. H. Schinz. 1928.
- Emberger, L.*: A propos de la distribution géographique de l'Arganier. Bull. Soc. Sc. Nat. Maroc, IV. 1924.
- — — Les limites naturelles climatiques de l'Arganier. Bull. Soc. Sc. Nat. Maroc, V. 1925.
- Erdtman, G.*: The boreal hazel forests and the theory of pollen statistic. Journ. Ecol. XIX. 1931.
- Firbas, F.*: Contribution à l'histoire postglaciaire des forêts des Cévennes méridionales. Stat. Int. Géobot. Médit. et Alp. 1932.
- Gaussen, H.*: Végétation de la moitié orientale des Pyrénées. 1926.
- Gautier, E. F.*: Le Sahara. 1928.
- Gsell, S.*: Histoire ancienne de l'Afrique du Nord. 8 vol. 1920—1928.
- Hagen, H. B.*: Geographische Studien über die floristischen Beziehungen des mediterranen und orientalischen Gebietes zu Afrika, Asien und Amerika. 1914.
- Hann, I.*: Handbuch der Klimatologie. 3 Bde. 1908—1911.
- Hayek, A.*: Allgemeine Pflanzengeographie. 1926.
- Irmscher, E.*: Pflanzenverbreitung und Entwicklung der Kontinente. Studien zur genetischen Pflanzengeographie. Mitt. Inst. Allg. Bot. Hamburg, V. 1922.
- Johnson, T.*: Die Flora von Irland. Vegetationsbilder, VIII. 1910.
- Joshi, A. C.*: A suggested explanation of the prevalence of vivipary on the seashore. Journ. Ecol., XXI. 1933.
- Kerner-Marilaun, F.*: Paleoklimatologie. 1930.
- Kessler, P.*: Das Klima der jüngsten geologischen Zeiten und die Frage einer Klimaänderung der Jetztzeit. Stuttgart, 1923.
- Koch, Fr.*: Die Entwicklung und Verbreitung der Kontinente und ihrer höheren pflanzlichen und tierischen Bewohner. 1931.
- Köppen-Wegener*: Die Klimate der geologischen Vorzeit. 1924.

Lavauden, L.: Les forêts du Sahara. 1927.

Ministère de l'Agriculture: Annales, Fasc. 62. Paris, 1932.

Moreau, R. E.: Pleistocene climatic changes and the distribution of life in East Africa. Journ. Ecol., XXI. 1933.

Schimper—Faber: Pflanzengeographie auf physiologischer Grundlage. III. Aufl. Jena, 1935.

Seward, A. C.: Plant Life through the Ages. Cambridge, 1931.

Soó, R.: Die Vegetation und die Entstehung der ungarischen Puszta. Journ. Ecol., XXI. 1933.

Zólyomi B.: Tízezer év története virágporszemekben. Termtud. Közl. LXVIII., 1936.

II.

A SZENT ISTVÁN AKADEMIA TAGJAI

1938 dec. 31-én.

Elnök: Serédi Jusztinián.

Másodelnök: Viszota Gyula.

Főtitkár: Papp Károly.

Igazgatótanács.

A Szent István-Társulat részéről : A Szent István Akadémia részéről :

Gróf Mailáth György

Erdősi Károly

Takáts Ernő

Simon Ignác

Gr. Zichy János

Elnök

Másodelnök

Főtitkár

Színnyei József

Balanyi György

Várdai Béla

A támogatók közül választott tagok :

Herceg Esterházy Pál

Gr. Wenckheim Sándor

Tiszteleti, külső és rendes tagok:

I. Hittudományi és bölcséleti osztály.

Osztályelnök : Pataky Arnold

Osztálytitkár : Horváth Konstantin

Tiszteleti tag:

Szerédi Jusztinián

Rendes tagok:

Margalits Ede

Huber Lipót

Csárszky István

Strommer Viktorin

Schütz Antal

Schermann Egyed

Hanauer A. István

Bangha Béla

Bitter Illés

Madarász István

Trikál József
 Pataky Arnold
 Martin Aurél
 Scheffler János
 Horváth Sándor
 Szentiványi Róbert
 Hajós József
 Magdics Ignác
 Tóth Tihamér
 Tower Vilmos
 Czapik Gyula
 Marczell Mihály
 Kühár Flóris
 Várkonyi D. Hildebrand
 Aistleitner József
 Mester János
 Tóth Kálmán
 Br. Brandenstein Béla
 Kecskés Pál
 Radó Polikárp

Erdey Ferenc
 Török Mihály
 Takáts Ernő
 Padányi-Frank Antal
 Somogyi József
 Petró József
 Felber Gyula
 Szabó Vendel
 Balassa Bruno
 Iványi János
 Schmidt Ferenc
 Noszlopi László
 Lippay Lajos
 Ibrányi Ferenc
 Jánosi József
 Szunyogh X. Ferenc
 Horváth Konstantin
 Váradi József
 Ivánka Endre

II. Történelem-, jog- és társadalomtudományi osztály.

Osztályelnök: Döry Ferenc.

Osztálytitkár: Balanyi György.

Tiszteleti tagok:

Hóman Bálint

Glattfelder Gyula

Külső tagok:

Finke, Heinrich

Wilpert, Giuseppe

Kirsch, Giovanni Pietro

Josi, Enrico

Mercati, Giovanni

Tuka Béla

Rendes tagok:

Novák Lajos

Angyal Pál

Zelliger Alajos

Németh Ambrus

Notter Antal

Iványi Béla

Ujházy László

Döry Ferenc

Gr. Mailáth József

Kiss Albin

Mohl Adolf

Láng Nándor

Erdélyi László

Balanyi György

Hanuy Ferenc

Balás Károly

Sipos István	Mihályi Ernő
Gerevich Tibor	Bozóky Géza
Holub József	Szekfü Gyula
Heller Farkas	Irk Albert
Erdélyi Aladár	Friedreich Endre
Kenéz Béla	Czettler Jenő
Lukinich Imre	Meszlényi Antal
Pethő Sándor	Neubauer Gyula
Bártfai Szabó László	Pázmány Zoltán
Biró Vencel	Kárpáthy-Kravjánszky Mór
Molnár Kálmán	Lepold Antal
Pezenhoffer Antal	Egyed István
Divéky Adorján	Hermann Egyed
Szandtner Pál	Stolpa József
Meszlényi Zoltán	Mihelics Vid

III. Nyelvtudományi- és szépirodalmi osztály.

Osztályelnök : Várdai Béla

Osztálytitkár : Pitroff Pál Ödön

Tiszteleti tag:

Badics Ferenc

Rendes tagok:

Lévai Mihály	Harsányi Lajos
Bartha József	Alszeghy Zolt
Bán Aladár	Klemm Antal
Kincs István	Voinovich Géza
Sziklay János	Brisits Frigyes
Erdősi Károly	György Lajos
Szinnyei József	Gyulai Ágost
Vargha Damján	Pitroff Pál Ödön
Gr. Vay Péter	Birkás Géza
Viszota Gyula	Schwartz Elemér
Szántay-Széman István	Radványi Kálmán
Gulyás Pál	Mécs László
Pintér Jenő	Kocsis László
Horger Antal	Finta Sándor
Várdai Béla	Eckhardt Sándor
Sík Sándor	Gáspár Jenő.
Szinnyey Ferenc	Koszó János
Zlinszky Aladár	Pakocs Károly

Koltay-Kastner Jenő
 Timár Kálmán
 Farkas Gyula
 Pais Dezső
 Székely László

Kállay Miklós
 Tóth László
 Huszti József
 Mészáros Hugó (Ósz Iván)

IV. Mennyiségtani és természettudományi osztály.

Osztályelnök : Wodetzky József

Osztálytitkár : Dudich Endre

Tiszteleti tagok:

Suták József

Preisz Hugó

Rendes tagok:

Székely Károly
 Szarvasy Imre
 Plósz Béla
 Sárközy Pál
 Vörös Cyrill
 Szabó Zoltán
 Grosschmid Lajos
 Rybár István
 Tangl Károly
 Gróh Gyula
 Szőkefalvi Nagy Gyula
 Papp Károly
 Wodetzky József
 Marek József
 Anderko Aurél
 Horusitzky Henrik
 László Gábor
 Bognár Cecil
 'Sigmond Elek
 Entz Géza
 Marosi Arnold
 Hüttl Dezső
 Oltay Károly
 Rejtő Sándor

Nékám Lajos
 Gimesi Nándor
 Herzog Ferenc
 Vendl Aladár
 Weszelszky Gyula
 Kadič Ottokár
 Skrop Ferenc
 Dudich Endre
 Kenyeres Balázs
 Gr. Széki Teleki Pál
 Ábrahám A. Ambrus
 Éhik Gyula
 Haltenberger Mihály
 Angehrn Tivadar
 Vendl Miklós
 Mödlinger Gusztáv
 Fodor Ferenc
 Lóczy Lajos
 Deseő Dezső
 Zsivny Viktor
 Papp Ferenc
 Soó Rezső
 báró Andreánszky Gábor
 Terkán Lajos

III. HIVATALOS RÉSZ.

A/ A SZENT ISTVÁN AKADEMIA ÜLÉSEI.

I. Jegyzőkönyv

a Szent István Akadémiának 1938. évi január hó 21-én, pénteken tartott

I. rendkívüli együttes üléséről.

Elnök : *Viszota Gyula* másodelnök. Megjelentek : Aistleitner József, Balanyi György, Bitter Illés, Brisits Frigyes, Erdősi Károly, Gimesi Nándor, Hüttl Dezső, Iványi János, Horváth Konstantin, Kiss Albin, Láng Nándor, gróf Mailáth György, Mödlinger Gusztáv, Pataky Arnold, Papp Károly, Reiner János, Sziklay János, Takáts Ernő, Tóth Tihamér, Várdai Béla, Váradi József, Vargha Damján akadémiai tagok.

Elnöklő másodelnök az ülést megnyitván, felkéri *Pataky Arnold* osztályelnök urat bejelentett emlékbeszédének megtartására.

Pataky Arnold megtartja emlékbeszédét *Mihályfi Ákos* (1863—1937) volt osztályelnök, tiszteleti tag felett.

Elnöklő másodelnök meleg szavakkal mondott köszönetet az emlékbeszédért, amely azóta megjelent a Szent István Akadémia Emlékbeszédeinek III. kötete I. számában, 19 oldalon, arcképmelléklettel. Az emlékbeszéd nyomtatási költségeit, 250 pengőt, *Werner Adolf* zirci apát úr fedezte.

II. Az együttes ülést az I. osztály zárt ülése

követte, amelyen *Pataky Arnold* osztályelnök bejelentette, hogy *Takáts Ernő*, az I. osztály titkára, nagy elfoglaltsága miatt lemondott titkári állásáról.

Osztályelnök köszönetet mondva *Takáts Ernő* úrnak eddigi működéséért, az osztály nevében kijelentette a lemondás elfogadását s egyben elrendelte az osztálytitkári állásra a titkos szavazást. A szavazás megtörténvén, osztályelnök jelenti, hogy az osztály tagjai tikos szavazással egyhangúlag *Horváth Konstantint*, a ciszterci rend budapesti főiskolájának igazgatóját választották osztálytitkárrul.

Osztályelnök üdvözlzi az új osztálytitkárt és működéséhez sok sikert kíván.

Kelt Budapesten, 1938 január hó 21-én. A főtítkár megbízásából jegyezte *Papp Károly* osztálytitkár.

III. A II. osztály 1938 január 28-án tartott felolvasó-ülése.

Elnök : *Dőry Ferenc* osztályelnök. Megjelentek : Balanyi György, Bártfai Szabó László, Entz Géza, Friedrieich Endre, Gombos Ferenc Albin, Horváth Konstantin, Kühár Flóris, Láng Nándor, Meszlényi Antal, Neubauer Gyula, Reiner János, Vargha Damján, Várdai Béla és Váradi József akadémiai tagok.

Elnök üdvözlőlvén a megjelenteket, felkéri Balanyi György osztálytitkárt bejelentett előadásának megtartására.

Balanyi György megtartja: *«Szent István, mint a magyar katolikus egyház megalapítója és szervezője»* című előadását.

Osztályelnök köszönetet mond a nagyjértékű előadásért, amely azóta megjelent a Magyar Tudományos Akadémia által kiadott *«Emlékkönyv»* Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján» című munka I. kötetének 330—359. oldalain 4 ábrával.

IV. A III. osztály 1938 február hó 4-én tartott felolvasó-ülése.

Elnök: *Várdai Béla* osztályelnök. Megjelentek: Badics Ferenc tiszteleti tag, Bartha József, Brisits Frigyes, Erdősi Károly, Horváth Konstantin, Pitroff Pál Ödön, Reiner János, Várdai József akadémiai tagok és számos vendég.

Elnök az ülést megnyitván, felkéri *Bartha József* r. tagot, hogy olvassa fel *«Hulló lombok»* című költeményeit.

Ez megtörténvén, *Várdai Béla* osztályelnök a következő beszéddel üdvözlí a felolvasó rendes tagot:

«Bartha József tagtársunk idestova félszázad óta nemcsak az irodalomtudománynak írásban és szóban — a tanítványok egész nemzedékének lelkében — értékes művelője, a keresztény szellemű műbírálat és irodalomtörténet egyik kiváló képviselője, nemcsak irodalmunk erkölcsi tisztaságának, nemzeti szellemének bátor előharcosa, amint erről legújabban megjelent műve: *Az új magyar irodalom kistükré* is szépen tanuskodik, hanem íme, az elhangzottak bizonyossága szerint, nem járta daltalanul a komoly munkásság életútját, közben szedegetett virágokat s azokat nem dobálta el, ahogy a szeszélyes emberek szokták, hanem csokorba kötötte, kedves emlékül magának és szűkebb körének. Mi ezekben a versekben örömmel szemlélhetjük az ő nemes önarcképét, sezt azzal a jókívánsággal tesszük, hogy amikép eddigi nagyjértékű munkássága, úgy a jövőendő se nélkülözze lelke igaz öröme a dalt, a lélek virágait.»

Bartha József bemutatott költeményeit jelen Értesítőnk 69—84. oldalain *«Hullólombok»* cím alatt közöljük.

A második előadást *Brisits Frigyes* r. tag tartotta: A *«nyelvszeretés»* epochája címen.

Elnöklő osztályelnök mindkét előadónak köszönetet mondva, az ülést bezárja.

V. A IV. osztály 1938 február 18-án tartott ülése.

Elnök: *Wodetzky József* r. tag. Megjelentek: Anderkó Aurél, Deseő Dezső, Entz Géza, Ehik Gyula, Fodor Ferenc, Hüttl Dezső, Horusitzky Henrik, Kadics Ottokár, Papp Ferenc, Rejtő Sándor, Suták József, Skrop Ferenc, Szabó Zoltán, Vendl Aladár, Weszelszky Gyula, Zsivny Viktor és Sziklay János rendes tagok, Papp Károly osztálytitkár.

Továbbá báró Andreánszky Gábor, Bartkó Lajos, Bogsch László, Deseő Dezsőné, Földvári Aladár, báró Gudenus Gézané, Jaskó Sándor, Erdélyi János, Kulhay Gyula, Kovács Erzsébet, Kender József, Takáts Tibor, Terkán Lajos, Weisz Erzsébet és Zimmermann Gusztáv vendégek.

Elnök az ülést megnyitván, felkéri az osztálytitkárt jelentésének megtételére.

Papp Károly osztálytitkár a következő jelentést terjeszti elő:

«Tekintetes Szent István Akadémia!

Utolsó ülésünk óta a következő örömhíreket jelentem osztályunk tagjainak:

1. *Weszelszky Gyula* tanár urat a vallás- és közoktatásügyi miniszter Úr előterjesztésére Kormányzó Úr Öfömméltósága az egyetemi oktatás és tudományos

irodalom terén szerzett érdemei elismerésül tanügyi főtanácsos-igazgatóvá nevezte ki.

Ugyancsak Weszelszky Gyula Óméltóságát a mult hó folyamán a Magyarhoni Földtani Társulat Hidrológiai szakosztálya már a hatodik ciklusban újból elnökévé választotta.

Weszelszky Gyula Óméltósága 1928 óta tartozik tagjaink sorába s buzgó működésével Akadémiánkat egy évtized óta támogatja.

Melegen köszöntöm osztályunk nevében.

2. A másik örömhír, hogy Szabó Zoltán egyetemi tanár úr Óméltósága, Akadémiánk oszlopos tagja a mult hóban adta ki «Az átöröklés» című nagy munkáját, amely általános elismerést aratott a magyar természettudósok körében.

Amidőn Óméltóságát eme korszakos munkája megjelenése alkalmából osztályunk nevében köszöntöm, egyben kérem, hogy emez általános értékű művét legközelebbi ülésünkön osztályunk tagjaival ismertetni szíveskedjék.

Ezekután elnök felkéri *Deseő Dezső* rendes tagot előadásának megtartására. *Deseő Dezső* r. tag megtartja «A mellékvese és a mozgás» című székfoglaló értekezését. (Megjelent Értesítőnk 89—93. oldalain.)

Wodetzky József elnök a következő beszéddel üdvözlí a székfoglaló tagot: «Tekintetes Szent István Akadémia!

Deseő Dezső egyetemi ny. r. tanár urat, az orvostudományok kiváló művelőjét Akadémiánk 1936 tavaszán választotta meg rendes tagjául s Óméltósága megválasztása után alig 2 év múlva már meg is tartotta székfoglaló előadását.

Életét s tudományos működését a következőkben vázolom.

Deseő Dezső 1893 január 30-án a nyitrai megyei Nagybábon született. Főiskolai tanulmányait Pázmány-egyetemünk orvostudományi karán 1915-ben végezve, csakhamar ezen egyetem élettani intézetének tanársegéde, majd a világháború után az állatorvosi főiskola segédtanára lett. 1925-ben külföldi tanulmányútra indult, félétet a londoni egyetemi gyógyszer-tani laboratóriumban s ugyancsak félétet a lipcei állatélettani intézetben töltött. Visszatérve hazánkba, egyetemünk orvosi karán magántanári képesítést szerzett, majd 1929-ben az állatorvosi főiskolán az élettan és szövettan nyilvános rendes tanárává nevezték ki. 1934-ben a m. kir. József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem szervezése után ugyanezen főiskolán az élettani és szövettani tanszék nyilvános rendes tanára lett.

Irodalmi munkássága nagyarányú. Már eddigé is több mint 30 értekezése jelent meg a hazai és külföldi szakfolyóiratokban, amelyek a biokémia, az összehasonlító élet- és kórtan köréből eredeti kutatásainak eredményeit tartalmazzák.

A vér összetételének változásairól, a vérsavó fehérjetartalmának meghatározásáról írt értekezései a nemzetközi orvosi irodalomban is elismerést arattak; az állatorvosi tudományok terén az állatkísérletekről közzétett tanulmányai a zoológia körét gazdagítják.

Mai székfoglaló előadása: «A mellékvese és a mozgás» tárgy köréből méltán illeszkedik bele tudományos vizsgálatainak gazdag sorozatába.

Minthogy kiváló tagtársunk mai előadásával eleget tett Akadémiánk rendelkezéseinek, ezért Ügyrendünk 63. szakasza alapján *Deseő Dezső* tagtársunkat Akadémiánk teljes jogú tagjának nyilvánítom s további működésére Isten áldását kérem.

Elnök ezután felkéri *Papp Ferenc* r. tagot székfoglaló előadásának megtartására.

Papp Ferenc r. t. megtartja «Szent István korabeli építőkövek, különös tekintettel a Dunántúltra» címen székfoglaló értekezését. (Megjelent Értesítőnk 85—88. oldalain, a IV. mellékleten, 1—2. ábrával.)

Wodetzky József elnök a következő beszéddel köszönti a székfoglaló tagot: «Tekintetes Szent István Akadémia!

Papp Ferenc műegyetemi magántanár urat Akadémiánk mult év folyamán választotta tagjai sorába.

Legfiatalabb tagtársunk életrajzát s irodalmi működését röviden a következőkben foglalom össze:

Papp Ferenc 1901 július 31-én Budapesten született. Főiskolai tanulmányait a Pázmány-egyetemen végezve, 1924-ben a természetrajz-földrajzi szakcsoportból középiskolai tanári s 1925-ben az ásvány-kőzettani főtárgyból bölcsészettudományi oklevelet szerzett. Tanulmányainak kiegészítése céljából Ausztria, Németország és Északolaszország nevezetesebb bányavidékeit megismerte, majd 1931-ben a párisi ásványtani laboratóriumban az ércvizsgálat legújabb módszereivel ismerkedett meg.

1924 óta a műegyetem ásvány-földtani tanszékén mint adjunktus működik, ahol 1935-ben magántanári képesítést nyert Vendl Aladár ny. r. tanár úr tagtársunk oldalán.

Tudományos értekezései felölelik a Börzsöny-hegység ásványtani és kőzettani ismertetését, a Mórág-vidéki gránitok s a magyarországi márványok vizsgálatát. Munkái főleg a Földtani Közlöny hasábjain magyar és német nyelven jelentek meg.

Ma előadott értekezése: «A Szent István korabeli építőkövekről» harmonikusan illeszkedik bele kőzettani vizsgálatainak körébe.

Mint hogy legfiatalabb tagtársunk mai előadásával eleget tett Akadémiánk rendelkezéseinek, ezért *Papp Ferenc* műegyetemi magántanár urat Ügyrendünk 63. pontja alapján a Szent István Akadémia teljes jogú tagjának nyilvánítom s osztályunk nevében köszöntöm.»

A felolvasó-ülést követő zárt ülésen *Suták József* tiszteleti tag, osztályelnök magas korára való tekintettel arra kéri az osztály tagjait, hogy a mához egy hétre következő tisztújító ülésen *személyét kapesolják ki a választásból*. Mint hogy elnöki méltóságáról való lemondását már hónapokkal előbb közölte úgy a főtítkárral, mint az osztálytitkárral, visszavonulását a mai ülésen osztályunknak is bejelenti.

Mint hogy lemondása megmászthatatlan, ezért utódjául javasolja *Wodetzky József* rendes tagot, aki buzgó működésével reászolgált e méltóságra. Elnök javaslatát az osztály egyhangúlag elfogadja s a jövő héten töténő titkos választáson ezt irányadónak tartja.

Kelt Budapesten, 1938 február 18. Jegyezte *Papp Károly* osztálytitkár.

VI. Az I. osztály 1938 február 20-án, vasárnap délelött 11 órakor tartott ülése.

Elnök: *Viszota Gyula* másodelnök. Megjelentek: József királyi herceg Öfensége, a Magyar Tudományos Akadémia Elnöke, Bártfai Szabó László, Brisits Frigyes, Eckhardt Sándor, Horváth Konstantin, Kűhár Flóris, Meszlényi Zoltán, Pataky Arnold, Reiner János, Sík Sándor, gróf Teleki Pál akadémiai tagok és számos vendég.

Elnöklő másodelnök üdvözölván a megjelent tagokat és vendégeket, felkéri Kniewald Károly zágrábi egyetemi teológiai tanár urat bejelentett előadásának megtartására.

Kniewald Károly megtartja előadását: «*Das älteste ungarische Sacramentar, geschrieben um das Jahr 1080—1082.*»

Elnöklő másodelnök hálás köszönetét fejezi ki az illusztris előadónak nagyon fontos előadásért s egyúttal Kűhár Flóris rendes tagunknak is azért, hogy Kniewald tanár úr előadását közvetíteni szíves volt.

Az előadás megjelent Kűhár Flóris fordításában a következő címen: A Hahóti kódex (Zágrábi Mr 126. kézirat) jelentősége a magyarországi liturgia szempontjából. Budapest, 1938, 1—19. oldalon, 8 műmelléklettel.

VII. A IV. osztály 1938. évi február 25-i választó ülése.

Elnök: *Suták József* tiszteleti tag. Megjelentek: Bognár Cecil, Desseő Dezső, Dudich Endre, Entz Géza, Éhik Gyula, Fodor Ferenc, Grosschmid Lajos, Haltenberger Mihály, Horusitzky Henrik, Papp Károly, Papp Ferenc, Skrop Ferenc, Rejtő Sándor, Szabó Zoltán, Wodetzky József, Zsivny Viktor rendes tagok.

Elnök elrendeli a szavazást az osztályelnöki s osztálytitkári választásra. A titkos szavazás eredménye: *Wodetzky József* 15 szavazattal elnökké, *Papp Károly* 15 szavazattal titkárrá választva az 1938—1940. éves ciklusra. *Suták József* lemondott elnök üdvözlí az új tisztikart, majd *Wodetzky József* megköszöni elnökké s *Papp Károly* a titkárrá való választást.

Elnök ezután elrendeli az ajánlott tagokra a jelölést. A megejtett titkos szavazás eredménye: rendes tagokul jelöli az osztály báró Andreánszky Gábort 17 szavazattal, Terkán Lajost 17 szavazattal.

A választás eredményét titkár közli, az együttes ülés számára, az Akadémia főtitkárával.

Kelt Budapesten, 1938 február 25-én. Jegyezte: *Papp Károly* osztálytitkár.

VIII. Az 1938 február 25-én tartott együttes ülés jegyzőkönyve.

Elnök: *Viszota Gyula* másodelnök. Megjelentek: Balanyi György, Bartha József, Bognár Cecil, Bozóky Géza, báró Brandenstein Béla, Czettler Jenő, Desseő Dezső, Dóry Ferenc, Dudich Endre, Entz Géza, Erdősi Károly, Éhik Gyula, Fodor Ferenc, Friedreich Endre, Gerevich Tibor, Gimesi Nándor, Grosschmied Lajos, Hajós József, Haltenberger Mihály, Heller Farkas, Horusitzky Henrik, Horváth Konstantin, Iványi János, Kűhár Flóris, Láng Nándor, Lukinich Imre, Madarász István, Marcell Mihály, Meszlényi Zoltán, Molnár Kálmán, Neubauer Gyula, Padányi-Frank Antal, Pakocs Károly, Papp Ferenc, Papp Károly, Pataky Arnold, Pintér Jenő, Pitroff Pál Ödön, Reiner János, Rejtő Sándor, Schütz Antal, Skrop Ferenc, Suták József, Szabó László, Szabó Zoltán, Sziklay János, Szunyogh X. Ferenc, Takáts Ernő, Tóth László, Tóth Tihamér, Vargha Damján, Várdai Béla, Weszelszky Gyula, Wodetzky József, Zsivny Viktor rendes tagok.

1. *Elnöklő másodelnök* az ülést megnyitván, mindenekelőtt jelenti, hogy *Elnökünk Öminenciájának elnöki tisztsége lejárván*, legmagasabb tisztségét újból választás alá bocsátjuk.

Ügyrendünk 9. szakasza alapján *elnöklő másodelnök* elrendeli az elnöki méltóságra a titkos szavazást.

A szavazás megtörténvén *elnöklő másodelnök* jelenti, hogy az együttes ülés titkos szavazással, 55 szavazattal egyhangúlag, újból *Serédi Jusztinián* bíboros-hercegprímást választotta meg *elnökké 6 év tartamára*, tehát az 1938—1943. évkörre.

Másodelnök az együttes ülés egyhangú helyeslésével kihirdeti az eredményt, amit az Akadémia hódoló tiszteletével fog tudomására hozni a Főmagasságú Elnök Úrnak. Ez az egyhangú választás fényes bizonyítéka annak a szeretetnek és ragaszkodásnak, amellyel az Akadémia tagjai Főmagasságú Elnökük iránt viseltetnek, éppen főpádszorgának, esztergomi érseki kinevezésének 10 éves fordulója alkalmával.

2. Másodelnök kihirdeti az *osztályok tisztikarának* választását, amely az 1938—1940. ciklus 3 évére szól.

Az *I. osztály elnöke* újból *Pataky Arnold* és titkára *Horváth Konstantin*; a *II. osztály elnöke* újból *Dóry Ferenc* és titkára *Balanyi György*; a *III. osztály elnöke* újból *Várdai Béla* és titkára *Pitroff Pál Ödön*; a *IV. osztály elnöke*, *Suták József* hajlott korára tekintettel lemondván, helyette az osztály elnökévé *Wodetzky József*et, titkárrul *Papp Károly*t választotta.

3. *Elnöklő másodelnök* elrendeli az Akadémia újonnan jelölt tagjaira a titkos szavazást. A szavazás megtörténvén, elnök kihirdeti az eredményt.

A II. osztályba titkos szavazással 55 szavazattal egyhangúlag *tiszteleti* tagul választották *Glattfelder Gyula* csanádi püspököt, a szónoklat művészi, történelmi és teológiai tudásán alapuló mesterét.

Rendes tagokul választották :

az I. osztályba *Ivánka Endre* egyetemi magántanárt, a bölcelet és dogmatörténet művelőjét, 55 szavazattal egyhangúlag ;

a II. osztályba *Egyed Istvánt*, a közigazgatási egyetemen a közigazgatási jog ny. r. tanárát, 55 szavazattal egyhangúlag ;

Hermann Egyed premontrei tanárt, történettudóst 54 szavazattal 1 ellenében ;

Mihelics Vid egyetemi magántanárt, szociológust 50 szavazattal 5 ellenében ;

Stolpa József vallás- és közoktatásügyi államtitkárt, a jogtudományok művelőjét, 54 szavazattal 1 ellenében ;

a III. osztályba *Huszt Józsefet*, a Pázmány-egyetemen a latin filológia ny. r. tanárát, 54 szavazattal 1 ellenében ;

Mészáros Hugó szombathelyi főjegyzőt, aki Ősz Iván írói néven írja költeményeit, 49 szavazattal 6 ellenében ;

a IV. osztályba báró *Andréanszky Gábor* egyetemi magántanárt, botanikust 54 szavazattal 1 ellenében ;

és *Terkán Lajos* egyetemi magántanárt, a svábhegyi csillagvizsgáló intézet nyug. főobszervátorát, 55 szavazattal egyhangúlag.

4. Elnöklő másodelnök kegyeletes szavakkal emlékezik meg *Akadémiánk elhunyt tagjairól*, akiknek működését röviden jellemzi. Elhunyt tagtársaink betűrendben a következők :

a) *Auer István író*, Akadémiánk III. nyelvtudományi és szépirodalmi osztályának tagja.

1872 december 31-én Bácsordason született. Kezdetben Kalocsán teológus volt, majd Budapesten jogot és filozófiát hallgatott. 1894—1908-ig az Alkotmány munkatársa és alapításától kezdve 1908-ig az Országos Pázmány Egyesület titkára volt. Költeményeivel és elbeszéléseivel ismert nevet vívott ki ; nevezetesebb művei *Vergődések* címen 1901-ben, *Amerre én járok* 1905-ben jelentek meg.

Németnyelvű röpiratai és fordításai századunk első évtizedében közismertek voltak.

Elhunyt 1938 február 6-án Pécsen. Temetésén Akadémiánkat Koszó János r. tag képviselte, aki az elhunyt fölött búcsúbeszédet mondott.

b) *Bajza József* egyetemi tanár, a nagynevű Bajza József költő unokaöccse, a II. osztály tagja 1885 január 31-én a biharvármegyei Fugyivásárhelyen született. Főiskolai tanulmányait a budapesti egyetemen végezte, 1906-ban a Nemzeti Múzeum könyvtárában kezdte működését s 1923-ban a Pázmány-egyetemen a horvát nyelv és irodalom tanára lett.

Irodalmi működését 1906-ban kezdte. A kuruc elbeszélő-költészetéről írt tanulmányával, később Horvátországról írt munkáival tette ismertté nevét.

Akadémiánk történelem jog és államtudományi osztályába 1922-ben Hóman Bálint és Túri Béla ajánlatára választották.

1938 január 8-án hunyt el. Temetésén Akadémiánk küldöttségileg vett részt s Lukinich Imre tagtársunk megható búcsúbeszédben méltatta érdemeit.

c) *Perényi József* kegyesrendi áldozópap, főgimnáziumi tanár, aki Akadémiánk III. osztályának 1917 óta rendes tagja volt.

Született Budapesten 1871 augusztus 25-én. A kegyestanítórendbe lépve, egyetemi tanulmányait Kolozsvárott végezte. Tanári működését is itt kezdte, majd Sátoraljaújhelyen, Nagykanizsán, Veszprémben és Budapesten a kegyestanítórendi főgimnáziumokban folytatta. Mint irodalomtörténetíró gazdag munkásságot fejtett ki. Megírta Szemere Miklós életrajzát (1897), Endrődy János életrajzát (1899), Dugonics András színműveiről (1903), Aranka György Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaságáról (1918) írt becses tanulmányokat közölt.

Tagja volt az Erdélyi Irodalmi és a Balatoni Társaságnak. Mint a budapesti

kegyestanítórend levéltárosa 1938 február 15-én halt meg 67 éves korában, szerzetesi életének 50. évében.

Temetésén, 1938 február 17-én, Akadémiánk III. osztálya küldöttségileg vett részt és ravatalánál Akadémiánk nevében *Várdai Béla osztályelnök* búcsúztatta.

d) *Tordai Ányos*, a bajai ciszterciarendi főgimnázium igazgatója, Akadémiánk III. osztályának tagja volt.

A borsodvármegyei Hejő-Csabán 1879 augusztus 3-án született, 1895-ben lépett a ciszterciarendbe. Mint tanár a székesfehérvári, pécsi s egri főgimnáziumokban működött, 1924 óta a cisztercita rend bajai főgimnáziumának igazgatója volt.

Gazdag irodalmi munkássága alapján 1928-ban Akadémiánk nyelvtudományi és szépirodalmi osztályába választották rendes tagul.

Tordai Ányos irodalmi munkássága elsősorban szépirodalmi, számos költeményt írt a katolikus folyóiratokban; azonkívül tudományos munkákat, tankönyveket és pedagógiai dolgozatokat, könyvismertetésekét közölt a különböző folyóiratokban. Nagy műveltsége s finom ízlése különösen a kritika területén tűnt ki s századunk első évtizedeinek kritikusai között mindenkor számottevő helyet fog elfoglalni. Elhunyt 1938 január 17-én Baján, 59 éves korában.

e) *Zoltány Irén* szentbenedekrendi apát, a nyelvtudományi és szépirodalmi osztály tagja, aranymisés áldozópap.

Érsekújváron született 1859 április 24-én. A teológiát a pannonhalmi főiskolán, a filozófiát a budapesti egyetemen végezte. 1882-ben a pannonhalmi tanárképzőben tanár, majd 1910-ben az intézet igazgatója lett. Gazdag irodalmi munkássága 1894-ben kezdődik, amikor Tapasztalati lélektan című tanulmányát írta meg, amely négy kiadást ért meg.

Számos munkája közül kiemelkedik Katona József Bánk-bánjáról szóló tanulmánya és Égi lant című 1899-ben megjelent műve. Erdemei elismerésül 1913-ban a Magyar Irodalomtörténeti Társulat alelnökévé és 1916-ban a Szent István Akadémia tagjául választotta. Akadémiánk II. ünnepi ülésén, 1917 április 22-én, gyönyörű előadást tartott «Arany János emlékezete» címen, amely Értesítőnk 1917. évi számának 82—109. oldalain jelent meg. 1921-ben az ósrégi bakonybéli apátság apáti méltóságát foglalta el s érdemes munkássága közben, 1938 február 12-én, 79 éves korában távozott el körünkől az örök életbe.

Valamennyi elhunyt tagtársunk ravatalára koszorút helyeztünk s temetésükön az Akadémia küldöttségileg vett részt.

Másodelnök javasolja, hogy mind az öt elhunyt tagtársunk emlékét jegyzőkönyvben öröklítsük meg, mihez az együttes ülés egyhangúlag hozzájárul.

5. Elnökő másodelnök jelenti, hogy Akadémiánk nevében köszöntötte *Serédi Jusztnián* elnök úr *Öminenciáját*; esztergomi érsekké történt kinevezésének 10 éves fordulója, *Hóman Bálint* vallás- és közoktatásügyi miniszter úr *Öexcellenciáját*, tiszteleti tagunkat, harmincéves történetírói működése és *gróf Mailáth György* Öméltóságát, a Szent István-Társulat elnökévé történt megválasztása alkalmából. Mindhármuktól megleghangú köszönőlevél érkezett.

6. Elnök jelenti, hogy a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr a magyar katolikus vallás- és tanulmányi alapból 5000 pengő rendes államsegélyt és a *Szent István Emlékkönyv* (*Gombos: Catalogus*) költségeire 10.000 pengőt engedélyezett. Ezért köszönetet mond Serédi Jusztnián hercegprímás úr *Öminenciájának*, *Hóman Bálint* m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter *Öexcellenciájának* és *Madarász István* prelátus-kanonok úr *Öméltóságának*, mint a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium I. ügyosztálya főnökének.

7. Elnök jelenti, hogy *Kniewald Károly*, a zágrábi egyetemen a teológia tanára, február 20-án Akadémiánkon németnyelvű előadást tartott az 1080—1082. évből eredő legrégebb magyar szakramentáriumról.

Eme nagysikerű előadásért köszönetet mond úgy az előadónak, mint *Kühár Flóris* rendes tagnak, akinek kezdeményezésére történt a tudós előadó meghívása.

8. Elnök jelenti, hogy *Palaky Arnold osztályelnök* és *Kühár Flóris* rendes

tag az I. osztály nevében indítványt tettek a magyar nyelv legrégibb nyelvmélekeit tartalmazó *Pray-kódex* teljes egészében való kiadására, amely megfelelő bevezetéssel és körülbelül 300 fényképpel eszközölhető. A *Pray-kódex* birtokosa a Magyar Nemzeti Múzeum Széchenyi-könyvtára s így reá hárul a feladat az értékes kódex kiadásában.

Az együttes ülés elhatározza, hogy a *Pray-kódex* kiadása ügyében a kezdeményező lépéseket megteszi, s e célból felkéri a Nagyméltóságú Püspöki Kart, a Magyar Tudományos Akadémiát és a Pázmány-egyetemet a *Pray-kódex* kiadásának szellemi és anyagi támogatására.

Elnöklő másodelnök megköszönve az együttes ülés tagjainak szíves érdeklődését s buzgalmát, az ülést bezárja.

Kelt Budapesten, 1938 február 25-én.

Jegyezte a főtítkár helyett
Papp Károly osztálytitkár.

Láttam :
Viszola Gyula elnöklő másodelnök.

Hitelesítik :
Erdősi Károly,
Takáts Ernő
rendes tagok.

IX. Az I. osztály 1938 március 4-én tartott felolvasó-ülése.

Elnök : *Pataky Arnold* osztályelnök. Megjelentek : Balanyi György, Horváth Konstantin, Kúhár Flóris, Padányi Frank Antal, Papp Károly, Reiner János, Várdai Béla rendes tagok, Reiner Irma, báró Gudenus Gézané és még számos vendég.

Horváth Konstantin S. O. Cist. osztálytitkár felolvassa : «A magyar tanítórendek papnevelő és tanárképző problémái a Bernardinum ötvenéves történetének tükrében» című értekezését.

A nagyértékű felolvasásért *Pataky Arnold* osztályelnök köszönetet mondott.

Az értekezés jóval bővebb terjedelemben megjelent a Cisterci Rend Zirci Kongregációja kiadásában : «A Bernardinum. A Cisterci Rend hittudományi és tanárképző intézetének Emlékkönyve» című gyűjteményes munka I. részében, az 1—180. oldalakon.

X. A II. osztály 1938 március 13-án tartott felolvasó-ülése.

Elnök : *Balanyi György* osztálytitkár. Megjelentek : gróf Mailáth György, az igazgatótanács tagja, Egyed István, Friedreich Endre, Hermann Egyed, Kárpáthy Kravjanszky Mór, Papp Károly rendes tagok, báró Gudenus Gézané, Reiner Irma és nagyszámú vendéghallgató.

Kárpáthy Kravjanszky Mór megtartotta székfoglaló értekezését : «Báthory Endre bíbornok krakkói püspöksége» címen.

Az értekezés egész terjedelmében megjelent jelen Értesítőnk 54—65. oldalain.

Az elnöklő Balanyi György méltatta a székfoglaló tag tudományos érdemeit.

Kárpáthy Kravjanszky Mór 1888-ban Ruttkán született, középiskolai hittudományait az eperjesi kir. kat. főgimnáziumban végezte, 1906-ban a premontrei rendbe lépett. Tanári pályáját a nagyváradai premontrei főgimnáziumban 1911-ben kezdte meg. A világháború kitörése után tábori lelkész lett s az összeomlásig működve, vitézi kiténtetést nyert. Jelenleg a premontrei rend gödöllői hittudományi főiskolájának tanára. Tudományos működése bölcsészettudományi értekezésével kezdődik, amely Nagyváradon 1914-ben jelent meg : «Tanulmányok a zsarnokölés tanának történetéhez». A világháború után a velencei állami levéltár búvárlásához fogott, s gazdag anyagot hordott össze a XVI—XVII. század magyar

történelméhez. Velencei kutatásai után Rómában a vatikáni levéltár anyagával ismerkedett meg. Tízévi buzgó kutatás után tért vissza hazánkba. Nagy műve *«Rudolf uralkodásának első tíz éve (1576—1586)»* című forrásmunkája a török-magyar viszony alakulásának értékes bírálata. Most előadott értekezése harmónikusan illeszkedik bele tudományos munkásságába, amelynek alapján buzgó tagunk a Szent István Akadémia teljesjogú tagjává lett.

XI. A IV. osztály 1938 április 8-án tartott ülése.

Elnök: *Wodetzky József* osztályelnök. Megjelentek: Deseő Dezső, Dudich Endre, Grosschmid Lajos, Fodor Ferenc, Mödlinger Gusztáv, Szabó Zoltán dr., Skrop Ferenc, Terkán Lajos rendes tagok, Reiner János főtítkár, Papp Károly osztálytitkár.

Továbbá Alleram Mária, Becsi Sándor, Bartkó Lajos, Fischer Péter, Fillinger Irén, Fodor Ferencné, Fodor Vera, Gergely Ferenc, báró Gudenus Gézané, dr. Gunda Béla, Görgényi András, Hampel György, Imrédi Molnár László, dr. Jaskó Sándor, dr. Kanschky Márton, Kovács Erzsébet, Kis Erzsébet, Kravács Gizella, Lányi Miklós, Malán Mihály, dr. Podhradszky János, Reiner Irma, Sédy Károly, Szalay László, Válcsey László és Weisz Erzsébet vendégek.

Wodetzky József osztályelnök abból az alkalomból, hogy a IV. osztályban először elnököl, hangulatos megnyitóbeszédet tart. Minden tudományos testület létjogosultsága abban gyökerezik, hogy milyen tudományos munkát fejt ki. Minél nagyobb a testület tudományos munkássága, annál nagyobb a létjogosultsága. Kedvező jelnek tekinti működésében, hogy a mai ülésen olyan kiváló két tudosunk tart előadást, minők *Fodor Ferenc* és *Szabó Zoltán* akadémiai tagtársaink. Ezután üdvözlőlvén a szép számban megjelent vendégeket, az ülést megnyitja s felkéri az előadókat az előadások megtartására.

1. *Fodor Ferenc* r. tag megtartja: «A Jászság» címen tájéletrajzi tanulmányát. *Fodor Ferenc* tanulmánya: «Tájéletrajzi tanulmányok a Jászságban» címen megjelent a *Földrajzi Közlemények* 1938. évi 66. kötetének 6—7. számában, különlenyomat gyanánt 1—20. oldalon.

2. *Szabó Zoltán* bemutatja: «Az átöröklés» című könyvét. (Előadása megjelent *Értesítőnk* 94—97. oldalain.)

Elnök megköszönvén a nagyértékű előadásokat, az ülést berekeszti.

Kelt Budapesten, 1938 április 8-án. Jegyezte *Papp Károly* osztálytitkár.

XII. A IV. osztály 1938 április 22-én tartott rendkívüli ülése.

Elnök: *Wodetzky József* osztályelnök. Megjelentek: *Suták József* tiszteleti tag, Deseő Dezső, Horusitzky Henrik, Terkán Lajos, Skrop Ferenc, Zsivny Viktor rendes tagok, *Papp Károly* osztálytitkár. Továbbá: Abaházi Richárd, Alszegehy Zoltán, Arday Tibor, Bogó György, Csajkás János, Csajkás Jánosné, Csajkás Klára, Cser László, dr. Detre László, Dezső Lóránd, Fenyővári Antal, Gesztesi János, dr. Hoffmann Ernő, dr. Hoffmann Ernőné, Hortoványi Jenő, Horváth Mihály, Izay Géza, dr. Kalmár László, dr. Kalmár Lászlóné, Kákonyi István, Kerkai György, Könyves Tibor, özvegy Láng Györgyné, Láng Györgyi, Lányi Ede S. J., dr. Massányi Ernő, Marosi Mária, özvegy Marosi Lászlóné, Palágyi János, Pálos Antal, Orbán Miklós, Pónyi István S. J., Petz Ádám, Perczel György, Rab Pál S. J., Rudolf József S. J., Sándor Károly, Sebes József S. J., Süle Géza S. J., Szabó Gábor, Szekeres Bónis, Szalka Béla S. J., dr. Terkán Lajosné, ifjú Terkán Lajos, Töttössy Aladár, dr. Telmár Gyula, Ürmös Antal S. J., Vajna Tibor S. J., Váczen J. S. J., Vág József S. J., Wunsch Frigyes, Wunsch Frigyesné, dr. Zamoróczy Zsigmond, dr. *Zamoróczy Zsigmondné* vendégek.

Elnök az ülést megnyitván, mindenekelőtt kiment *Reiner János* tiszteleti tag, főtítkár úr távolmaradását.

Majd az osztály nevében köszönti Főtisztelendő dr. *Sárközy Pál* tagtársunkat,

m. kir. kormányfőtanácsost, akit a Pannonhalmi Főapát Úr Öccsellenciája az elmúlt héten *bakonybéli apátá* nevezett ki.

Ezekután elnök felkéri *Terkán Lajos* tagtársunkat székfoglaló előadásának megtartására. *Terkán Lajos* megtartja: «Déli csillagrendjegyzékünk összehasonlító rendszere» címen székfoglaló előadását.

Wodetzky József osztályelnök a következő beszéddel köszönti a széket foglalt rendes tagot:

«Tekintetes Szent István Akadémia!

Terkán Lajos tagtársunkat Akadémiánk az idei választások folyamán egyhangúlag választotta tagjaink sorába s a választás után alig 2 hónap mulva illusztris tagtársunk már meg is tartotta székfoglaló előadását, amiért őt melegen köszöntöm.

Életrajzát s tudományos működését a következőkben vázolom.

Terkán Lajos Székesfehérvárott 1877 április 26-án született. Egyetemi tanulmányait részben a budapesti műegyetemen, részben a tudományegyetemen végezve, 1901-ben bölcsészettudományi, 1903-ban középiskolai tanári oklevelet nyert.

Tudományos működését 1900-ban az ógyallai csillagvizsgálóban kezdte, ahol a világháborúig mint csillagvizsgáló obszervátor működött. A világháborúban 1914—1918 között, 48 hónapon át végesvégig az arcvonalban szolgált s mint hadikitűntetésekkel élkesített százados szerelt le. A világháború után a budai-svábhegyi csillagvizsgálóban mint főobszervátor működött s nagy érdemeket szerzett az Ógyalláról megmentett műszereknek a svábhegyi csillagvizsgálóban történt felszerelésével.

1922-ben a budapesti egyetemen az «Égitestek pályaszámítása és a tudományos asztrofotometria» tárgykörből magántanári képesítést nyert és 1935 óta a Jézustársaság budapesti főiskoláján a matematika, fizika és csillagászat tanára.

Tudományos munkássága nagyarányú; három évtized alatt a tudományos csillagászatot számos önálló kutatással gazdagította. A hullócsillagokról végzett megfigyelései, az állócsillagok hőmérsékletének meghatározásáról szóló értekezései, a déli csillagos ég fotometriai megfigyeléséről írt munkái hazai és külföldi folyóiratokban jelentek meg.

Mai előadása «A déli csillagrendjegyzékünk összehasonlító rendszere» szerkesztésének bele tudományos működésének sorozatába.

Mínhogy *Terkán Lajos* tanár úr mai székfoglalójával eleget tett Akadémiánk követelményeinek, ezért ügyrendünk 63. szakasza alapján *Terkán Lajos* tagtársunkat a Szent István Akadémia teljes jogú tagjának jelentem ki s működésére a jó Isten áldását kérem.»

Osztályelnök ezután bemutatja dr. *Hoffmann Ernő* főgimnáziumi tanár vendégnek: «A látás folyamatainak dualisztikus elmélete» című értekezését. (Megjelent a Mennyiségtani és Természettudományi Értekezések III. kötetének 5. számában magyar és német nyelven).

Osztályelnök köszönetet mondva a nagyszámban összegyűlt érdeklődő vendégeknek szíves figyelmükért, a rendkívüli ülést bezárja.

A szakulást követő zárt ülésen *Skrop Ferenc* r. tag a következő kérelmet terjeszti elő:

«Szükséges volna a IV. osztály előadásaihoz a vetítések lehetővé tételére a kisterem bejárati ajtajához dugasz-érintkező szerelése rendes mérettel, de olyan vezetékekkel, amely 15 Ampére terhelést megbír. Ugyanennek kiegészítésül a terem világításkikapcsolóját, az összes lámpákhoz vezető vezetékekre, ide kell szerelni, hogy az elsötétítés egy mozdulattal történhessék. Ugyancsak szükséges volna az óra, amelytől a leágazás jön, biztosíték-automatáját, ha az 6 ampères, 15 ampèresre kicserélni. Mivel az ülések elég korai órákban vannak, szükséges volna még egyszerű fekete függöny a terem két ablakára, hogy a terem elsötétíthető legyen.

Osztálytitkár jelenti, hogy *Skrop Ferenc* tagtársunk kérelmét a Főtitkár úr elé terjeszti megvalósítás végett. Egyéb tárgy híján elnök az ülést berekeszti.

Kelt Budapesten, 1938 április 22. Jegyezte dr. *Papp Károly* osztálytitkár.

XIII. Az 1938 április 29-én tartott együttes ülés.

Elnök: *Viszota Gyula* másodelnök. Megjelentek: *Brisits Frigyes*, *Czettler Jenő*, *Egyed István*, *Friedreich Endre*, *Hermann Egyed*, *Horváth Konstantin*, *Ivánka Imre*, *Láng Nándor*, *Mihelics Vid*, *Neubauer Gyula*, *Pataky Arnold*, *Papp Károly*, *Pintér Jenő*, *Pitroff Pál*, *Stolpa József*, *Sziklay János*, *Terkán Lajos*, *Vargha Damján*, *Váradai József*, *Várdai Béla*, *Zsivny Viktor* rendes tagok, báró *Gudenus Gézané*, *Reiner Irma* vendégek és nagyszámú hallgatóság.

Elnöklő másodelnök felkéri a felolvasó tagokat előadásaik megtartására.

Vargha Damján rendes tag felolvassa az Érdy-kódex alapján írt tanulmányát: „Szent István királyunk hét nemes tisztoletes ajándéka” címen.

Majd *Sziklay János* rendes tag elszavalja nagyhatású költeményét: „Jöjj el, Szent István király”.

Elnöklő másodelnök mindkét előadónak köszönetet mond a bemutatott dolgozatokért.

Sziklay János költeménye megjelent az Akadémiai Értesítő jelen füzetének 66—68. oldalain: „*Krónikás ének Szent István királyról*” cím alatt.

1. Elnöklő másodelnök jelenti, hogy a Szent István Akadémiának 1938 február 25-én megválasztott tagjait Hercegprímás Úr Öminenciája, mint Akadémiánk védnöke megerősítette.

2. Az újonnan választott tagok mind elfogadták a megválasztást, mély köszönetük nyilvánítása mellett.

3. Elnöklő másodelnök jelenti, hogy Akadémiánk a Magyar Tudományos Akadémiával együtt tartotta a XXXIV. Eucharisztikus Kongresszus előkészítésére a triduumot, amelyre a következő együttes meghívót bocsátották ki:

„A Magyar Tudományos Akadémia
és

A Szent István Akadémia

a honalapító Szent Király halála 900-ik évfordulójának emlékezetére szentelt Szent István-évnek és az Eucharisztikus Nemzetközi Kongresszusnak lelki átélése előkészítésére folyó 1938. évi március 31-én, április 1-én és 2-án lelkigyakorlatos ájtatosságot, triduumot tart, amelyet április 3-án, vasárnap tartandó szentmise zár be.

A konferencia-beszédeket a fent felsorolt napokon délután 6 órákor a Központi Papnövelde (Prohászka Ottokár-utca 7. sz.) kápolnájában

Glattfelder Gyula

csanádi püspök úr Ónagyméltósága mondja. A záró szentmisét pedig vasárnap délelőtt 9 órákor ugyancsak a Papnövelde kápolnájában tartja a püspök úr Ónagyméltósága.

Az elnökség felkéri társait, hogy ezen a triduumon és szentmisén, magyar és katolikus lelkületüknek tanuságául, teljes számban résztvenni szíveskedjenek.

József királyi herceg, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, *Serédi Jusztinián* bíbornok-hercegprímás, a Szent István Akadémia elnöke, *Vojnovich Géza*, a Magyar Tudományos Akadémia főtítkára, *Viszota Gyula*, a Szent István Akadémia másodelnöke, *Reiner János*, a Szent István Akadémia főtítkára.

Ezen meghívó alapján a Magyar Tudományos Akadémia római katolikus vallású tagjai a Szent István Akadémia tagjaival együttesen nagy számban vettek részt a lelki gyakorlatokon.

4. Másodelnök köszönetet mond *Werner Adolf* zirci Apát Úrnak azon nemes tényeért, hogy *Pataky Arnold* osztályelnöknek *Mihályfi Ákos*-ról szóló emlékbeszéde nyomtatási költségeit fedezni szíves volt.

Kelt Budapesten, 1938. április 29-én. Jegyezte *Papp Károly*, osztálytitkár.

XIV. A II. osztály 1938 május 20-án tartott felolvasó-ülése.

Elnök: *Dőry Ferenc* osztályelnök. Megjelentek: *Balanyi György*, *Bártfai Szabó László*, *Horváth Konstantin*, *Pázmány Zoltán*, *Papp Károly* rendes tagok, báró *Gudenus Gézané*, *Reiner Irma* vendégek és számos főnyi hallgatóság.

Pázmány Zoltán r. tag megtartotta székfoglalóját: «*A papiruszok költelme és dologi joga*» címen.

Elnöklő osztályelnök méltatta a széket foglalt új tag tudományos érdemeit.

Pázmány Zoltán Esztergom-Szentgyörgymezőn 1869 március 26-án született. Bölcsészeti tanulmányait Rómában, a jogot Budapesten végezte. Kezdetben a kecskeméti, majd a pozsonyi akadémián tanárkodott, 1924 óta a pécsi m. kir. Erzsébet-tudományegyetemen a római jog ny. r. tanára. Szaktárgya köréből számos nagy dolgozatot írt; kiemelkedik *A római jog institúciói* című nagy műve, amelynek első kiadása Pozsonyban 1908-ban, harmadik kiadása Karcagon 1930-ban jelent meg. Papyrológiai tanulmányai körébe harmonikusan illeszkedik bele mai székfoglalója, amelynek alapján elnök *Pázmány Zoltán* tagtársunkat a Szent István Akadémia teljes jogú tagjának jelenti ki.

XV. A Szent István Akadémia osztályelnökeinek és osztálytitkárainak 1938 aug. 29-én tartott rendkívüli ülése.

Az ülésen *dr. Viszota Gyula* másodelnök elnökletével jelen vannak: *Pataky Arnold*, *Dőry Ferenc*, *Várdai Béla* és *Wodetzky József* osztályelnökök, *Horváth Konstantin*, *Balanyi György* és *Pitroff Pál* osztálytitkárok, *Erdősi Károly* és *Takáts Ernő* r. tagok, miut a Szent István-Társulat képviselői.

A jegyzőkönyvet vezeti: *Balanyi György* osztálytitkár.

Az elnök mély részvétellel jelenti, hogy *Reiner János*, az Akadémiának megalakulása óta főtitkára elhunyt s egyúttal meglehetősen szavakkal méltatja az elhunyt halhatatlan érdemeit. A jelenlévők mély megilletődéssel és részvétellel hallgatják az elnök szavait.

Ezután jelenti az elnök, hogy a *megboldogult* temetése *augusztus 30-án* délután 4 órakor lesz a keresésiúti temetőben. A szertartást *Pataky Arnold* o. e. végzi; ugyancsak ő mondja 31-én délelőtt 9 órakor az egyetemi templomban bemutatandó gyászmisét is. A temetésnél az Akadémia nevében *Viszota Gyula* másodelnök méltatja a *megboldogult* érdemeit. A jelenlévők helyesléssel veszik tudomásul az elnök bejelentését.

A jövőre nézve jelenti az elnök, hogy a közeljövőben megejtendő választásig magára vállalja a főtitkári teendők ideiglenes ellátását s ebben kéri *Pitroff Pál* o. t. támogatását. Az ülés hálával veszi tudomásul a bejelentést.

A *főtitkári szék* betöltésére nézve azt indítványozza az elnök, hogy egyelőre ne jelöljenek személyt, hanem hagyják későbbre, mikor a hangulat már jobban kialakul. Indítványozza továbbá, hogy a jelölés lehetőleg írásban történjék. Az ülés többek hozzászólása után ilyen értelemben határoz.

Mivel más tárgy nem volt, az elnök az ülést bezárta.

Kelt Budapesten, 1938 augusztus 29-én.

Balanyi György
titkár-jegyző.

Viszota Gyula
másodelnök.

XVI. A III. osztálynak 1938 október hó 7-én tartott felolvasó-ülése.

Elnök: *Várdai Béla* osztályelnök. Megjelentek: *Balanyi György*, *Bartha József*, *Brisits Frigyes*, *Dőry Ferenc*, *Erdősi Károly*, *Horváth Konstantin*, *Lán Nándor*, *Mészáros Hugó*, *Papp Károly*, *Pataky Arnold*, *Pitroff Pál* Ödön, *Takát Ernő*, *Viszota Gyula*, *Wodetzky József* rendes tagok, báró *Gudenus Gézané*, *Reine Irma* vendégek és nagyszámú hallgatóság.

Várdai Béla osztályelnök a következő beszéddel nyitja meg az ülést:

„Kedves Tagtársaink, igen tisztelt Vendégeink!

Első szavunk ma itt csak a mélységes gyászé, az átérzett kegyeleté lehet a megdicsőülés fényében előttünk álló aradi vértanuk iránt, akiknek emlékezetét tegnap újította fel a nemzet. Amíg el nem feledjük őket, áldozatuknak nemzet-fenntartó ereje is megmarad számunkra.

A kegyeletes emlékezésnek azonban ugyancsak van teendője a magunk körében maradvá is. Akadémiánk egy-egy osztályának aligha volt még fennállása óta egy teljes esztendő folyamán is annyi vesztesége, mint amennyi a mi osztályunkat ez évben csak idáig is érte. Őt tagtársunk elhúnytát gyászoljuk. Idézniem kell röviden emléküket, azért is, mert emlékbeszédek tartása akadémiánkban az utóbbi évtizedben felettébb ritka jelenség, márpedig az idő nemcsak rohan, hanem feledtet is.

1. Még február 4-én tartott legutóbbi osztályülésünket megelőzőleg, január 17-én vesztettük el *Tordai Ányost*. A ciszterci rend talárjában szolgálta a magyar irodalmat és a magyar iskolát. Kódexeink Mária-síralmainak tanulmányozásával indult meg írói pályáján, majd gondos tollú kritikai tavékenység során eljutott modern jelenségeink méltánylásáig is. Ifjúsági és tankönyvirodalmunkat is valóban érdemesen gazdagította.

A február hónap három tagunkat ragadta el.

2. Február 6-án hunyt el a működése minden ágában katolikus szellemtől lelkesedett ujságró, költő, novellista és műfordító *Auer István*. Pécsen fejezte be életét, most ott pihen kedves faluja népétől környezve a soroksári temető domb-élén, ahonnan a Duna kis ágára, a csepelszigeti erdőre, faluja templomára oly költőien szép kilátás nyílik. Verseiben csupa nemes motívum, gondos forma, bájos hang, gyermekek számára is. Korán elvesztett édesanyjáról s a Szűzanyáról dalolt ifjan a legszebben; s egyre szívhezszólóbb lett az öregedő ember költészete. Verskötetei *Vergődés* és *Gólyafészek* címmel jelentek meg. Német nevét tüzes magyarsággal így védi egyik versében:

Nyelvében él a nemzet, nem nevében!
Vagy Damjanich s a többi hősök éppen
Azért ne lettek volna magyarok,
Mert sorsuk *idegen nevet* adott? —
Akkor én mi vagyok?!

Magyar. A lelkem, a szívem magyar.
S ha volna idegem, mely mást akar,
Mint ez a nemzet, — kiszakítanám
És megtaposnám az utcák sarán,
S fajom' kiirtanám.

A szintén német származású Sajó Sándor tüzes hangja ez. Novellakötetében (*Amerre én járok*) szülőföldje, a Bácska sajátos színeit, eredeti alakjait tárja elénk tőrülmetszetten, zamatos előadásban. Kötete legnagyobb elbeszélésében a hite-hagyott pap drámáját tárja fel lélektani mélységgel, a katolikus felfogás klaszszikus tisztaságával. Műfordításai egyaránt magyaros és művészi remeklések, főképp kedvenc írójától, a németek Gárdonyijától, Paul Kellertől, kinek reprezentatív remekét, a *Hágár fiá-t* is tőle bírjuk. Gyermekkori emlékeket üdéségükben felidéző önéletrajzi regénye (*Elindul egy kis sváb*) töredékben maradt ránk.

3. Február 12-én hunyt el *Zoltvány Irén* tagtársunk. A közmondásos bencés szorgalom egyik megtestesítője volt az irodalomtörténetírás mezején! Ő írta meg az irodalomtörténeti fejezeteket a pannonhalmi Szent Benedek-rend történetében, továbbá Czuczor Gergely és a bakonybéli apátságban előde, Guzmics Izidor életrajzát. Ő adta Czuczor műveinek kritikai kiadását is. *Erotika és irodalom*

címmel tőle való esztétikai irodalmunk egyik legolvasottabb könyve. Akik gazdag példázásért e könyvet oly érdeklődéssel forgatják, vegyék észre azt is, hogy ezen a sikamlós, ingoványos területen aligha járt valaki helyesebb eltájékozódással, biztosabb lépetekkel, mint Zoltvány Irén. Kitérő e műben a művészet és erkölcs viszonyának elméleti megoldása is.

4. Február 15-én vesztettük el a kegyesrendi *Perényi József* társunkat. Gazdag irodalomtörténeti munkássága sok régibb és újabb íronkra vonatkozik. Kedvenc ága drámai irodalmunk multjának és jelenének vizsgálása volt. Írásait alaposág, pártatlanság, helyes ítélet jellemzi, s főképp dramaturgiai írásaiért fennmarad az ő neve a magyar dráma történetének legértékesebb bűvárlói mellett.

5. Szeptember 4-én elhunyt 87 éves korában osztályunk nesztora, *Szmida Viktor*. Ez a név ismeretlenül hangzik, pedig igazi érdemek rejtekeznek mögötte. De így akarta ő ezt életében is, mikor pedig meghalt, a katolikus sajtó sem adott hírt a Mezőkövesden elhunyt bogácsi nyugalmazott plébános haláláról. A nyitrai ifjú valaha elnöke volt a pesti központi papnevelő egyházi irodalmi iskolájának, kezdeményezője ez érdemes intézmény története megírásának, 10 éven át az egri líceum jogtanára, 3 évet töltött Londonban, mint gróf Károlyi Lajos nagykövetünk fiának nevelője, ahonnan visszakérülve, 40 éven át falun feledett parasztok-papja maradt, pedig nagy szolgálatot tett katolikus szellemű irodalmunknak. Egyik alapítója és főmunkatársa volt máig egyetlen, tisztán kritikai katolikus folyóiratunknak, a 18 éven át, 1876-tól 1893-ig megjelent, sok becses anyagot nyújtott, érdemes emlékü egri *Irodalmi Szemlé*-nek. Finom megérzésen alapuló, világos, jóítlétű, elvi kérdéseket is tisztázó cikkei közül, melyek többnyire névtelenül vagy betűjeggyel jelentek meg, kiemelkedik a Mindszenty Gedeon elítélő szavai személyes kapcsolatok alapján mindjárt a költő halálát követő évben (1878) írta meg. Ezen alapszik mindaz, amit a katolikus líra e korszakos jeleséről írtak. Mint a leghivatottabb, ő írta meg a tömör, szép előszót az egri egyházmegyei irodalmi egyesület kétkötetes Mindszenty-kiadása elé is. E dolgozata végén elítélő szavai vannak az új katolikus líráról: «A romlott világi költészet irányának a vallási költészet terére átplántálása mintha hamis irányba terelné a fiatalokat.» Ez a dolgozata is névtelenül jelent meg. *Szmida Viktor* az irodalmi szerénység egyik legritkább példája maradt egész életében. Akadémiánknak is csak úgy lett tagja, hogy az irodalmi érdemeiről tudó Kisfaludy Árpád Béla beválasztatta a Szent István-Társulat 1887-ben megalakult Tudományos és Irodalmi Osztályába, ahonnan aztán ő is átkerült a belőle szervezett Szent István Akadémiába. Az irodalmi élet-től elszakítottá meghívította írói kedvét. «Igy lettem csak névszerint tagja az Akadémiának» — állapította meg rezignációval egy hozzám, a mult évben írt levelében. *Szmida Viktor*nak megvannak az érdemei a magyar katolikus szellemű irodalom magáraeszmélésében, ezért neve méltó rá, hogy el ne nyelje a feledés éjszakája, sőt arra is, hogy érdemei egyszer még teljes megvilágításban állítsassanak a köztudat elé.

6. Nem osztályunknak volt ugyan tagja, de mint főtítkárnak mindnyájunké, a mienk is volt az augusztus 27-én elhalálozott *Reiner János*. Érdemeit méltatni nem az osztályulás feladata; de az elvesztésén érzett fájdalmat kifejeznünk nekünk is kötelességünk ez alkalommal, mely Akadémiánk első ülése az ő elhunytá óta. Ez intézmény sohasem jött volna létre az ő buzgólkodása nélkül; s hogy elejétől viselte, mint főtítkárt, 22 éven át Akadémiánk úgyszólván minden gondját, ez szinte azt az érzést kelti bennünk, hogy velünk való kapcsolata nem szakadt meg a halállal, hanem amott túl is törődik velünk, figyel ránk és esd jobb jövőt amaz intézmény számára, amellyel szíve minden dobbanásában azonosította magát. Áldassék, maradjon eleven és példaadó köztünk emlékezete!

A gyászfátyolon át azonban, melyet annyi érdekesünk elköltözése von szemünk elé, a közelmultból fényes események csillogása küld vigasztaló fényt számunkra is. Az *Eucharisztikus Kongresszus* azokra a napokra szinte a világ katolicizmusának második központjává tette fővárosunkat. Ha valaha, úgy azokban

a napokban igazán éreztük, hogy boldogság és büszkeség magyarnak lenni! Ez ünnepnek nemcsak megülésében, hanem a rá lelki előkészületben is kivette Akadémiánk s benne osztályunk részét, Csanád lánglelkű püspökének, *Glattfelder Gyula* úrnak magasröptű vezetése alatt. A nyomában következett *Szent István-ünnep* pedig első nagy királyunk megdicsőülésének kilencszázados fordulója alkalmából nemcsak hazánk fennmaradásába, továbbépülésébe vetett reményünket erősítette, hanem megedzhetett a szent király emléke bennünket, akik az ő nevét zászlónkon hordjuk, hűségünkben is a bennünket összefogó intézmény iránt. De ünnepe volt a közelmúltban a magyarság lelki kifejezésére hivatott irodalmunknak is: A Himnusz költőjének, *Kölcsey Ferencnek* halálozási centenáriuma.

Kölcsey egyik legnemesebb és legmélyebb jelensége irodalmunknak. Báró Eötvös Józseffel és Madách Imrével együtt a harmadik tagja annak a triáznak, melyre úgy tekinthetünk föl, mint eszmékben leggazdagabb íróinkra. Lényének, írói hagyatékának makulátlan nemessége előtt még akkor is meghajolnánk, ha nem tudnók, hogy protestáns létére kifejezte lelke rokonszenvét, mondhatnók sóvárgását a kereszténység ősi formája, katolikus hitünk iránt, s ha nem hangzanék fel templomainkban is, mint nemzetünk imája, az ő Himnusz. Vannak ennél a versnél tökéletesebb jelenségek is remeklésekben oly gazdag hazafias költészetünk terén, de a Himnusz sorsa is azt mutatja, hogy a rendeltetésszerűség nemcsak esztétikai ítélet, hanem attól is függ, hogy a nemzet magára, a maga egész sorsára, mondhatnók: ön maga kifejezésére ismer-e egy-egy műben. Míg a bánatot, mely e fenséges stílusú költemény felett borong, le nem veszi egy jobb jövő rólunk, ez a szomorú vers, melyet oly hozzáillő dallam kísér, mindig a nemzet lelkéből fog az ég felé szárnyalni magyar földön. A múlt század ötvenes-hatvanas éveit őta éneklik *Kölcsey* Himnuszát templomainkban. Hogy ennek a költő protestáns volta nem akadálya, ez az ellenünk olykor-olykor emelt türelmetlenségi vádnak — azt hiszem — mindig egyik meggyőző cáfolata marad. S azt se felejtjük, hogy amikor 1903-ban ennek a versnek főképp egyik helye («Megbűnhötte már e nép a multat s jövőndöt») körül dogmatikai vita indult meg, kitűnő dogmatikusunk, Dudek János, fényes védelemben részesítette.

Bár *Kölcsey* szellemének idézése e százados fordulón irodalmunk minden munkásában parancsolóvá tenné a tudatot, hogy a tollnak a lelkek nemesítése és nem lealacsonyítása a Gondviseléstől kirótt feladata. Ez óhajjal megnyitom mai osztály-ülésünket.»

Osztályelnök eme beszéde után felkéri a mai felolvasó-ülés előadóit — a tárgysorozat szerint — felolvasásuk megtartására.

1. Mindenekelőtt *Ősz Iván* rendes tag felolvassa költeményeinek sorozatát, székfoglaló gyanánt.

Várdai Béla osztályelnök a következő beszéddel üdvözlí *Ősz Iván* rendes tagot székfoglalója alkalmából:

«Kedves Barátunk!

Te az imént felolvasott verseiddel eleget tettél alapszabályainkban foglalt székfoglalási kötelezettségednek, s most hadd köszöntselek e szép alkalomból. Örömmel teszem, hiszen munkásságodat már idestova két évtizede kísérem értékelő figyelemmel, annak egyes mozzanatairól olykor-olykor a nyilvánosság előtt is beszámolva.

A régi nemzedékből Kincs István, az újabbak közül pedig Kocsis László, Finta Sándor és Székely László után te immár az ötödik vagy, aki a dunántúli, közelebbről a vasi szépírók és költők színes gárdájából helyet foglalsz osztályunk tagjai közt. Közel harmincéves írói mult, 10 verses és elbeszélő kötet áll mögötted. Megfelelően a te oroszosan mélabús írói nevednek, amelyet dr. Mészáros Hugó, Szombathely tanácsnoka visel, de köteteid legtöbbje címének is, minők: *Rözsé-láng, Lehajló kalász, Lélekharang, Őszi este*, költészeted borongó, szomorkás, olykor pesszimista árnyalású, de sohasem úgy, hogy a kétségbeesés viharzana, sohasem úgy, hogy fel ne tekintene irányt és enyhülést keresőn az eszmények, a mi csil-

lagaink felé, sohasem úgy, hogy bennünk veszélyeztetve volna egyfelől hitünknek a megnyugvást, a reményt parancsoló jellege, másfelől a kifejezésnek művészi szempontból való egészséges volta. Nem is állsz te egyedül ezzel a borongó jelleggel a te tájlad katolikus lírikusai közt: Székely László költészete sem a diadalmas világnézet harsonázása, amint nem is lehet ezt alapfeltételül követelnünk, mert csak elsekélyesedéshez vezetne, amire vannak is már példák.

Úgy kell lennie: a katolikus világnézet irányító tengelyével is lelkében, a transcendentalizmus mellett téve is hitvallást, nem kerülheti el azt a katolikus lelkületű költő sem, ha költészete több a szerepjátszásnál, hogy költészete ne legyen egyúttal a nehéz időktől megviselt lelkének jajsza is. Mindszenty Gedeon, aki pedig ugyancsak eszmények után indult, még jobb időkben írta ezt: «A helyesen vett pesszimizmus az emberi társadalom testében azt a szerepet játssza, amelyet az ételbe öntött ecet; nem engedi kifejlődni a skorbutot.»

Verseid azok közül valók, melyeket szívesen olvasunk újra, mert az őszinteség, a mélyrőljövés, a művészi befejezettség bélyege van rajtuk. Soraid kedves közvetlenséggel omlanak s bőrongásukat meg-megfényesíti, át-átmelegíti a mindnyájunk legjobb Atyjára hagyatkozás, a családi érzés bensősége, az őszinte ember-szeretet s a finom, szinte egybeolvadó természetérzék. Az őszi estét vallo alap-tónusodnak, melyen a halálsejtelem is átvonaglik, de ez estének vannak mindig nálad kiszüremkező, a meghittség érzését felkeltó hangjai és fénypontjai: egy-egy kesergő pásztorsíp, távoli dal vagy harangszó, pásztortűz vagy legalább egy távoli ablak gyertyavilága. S amikor ezeknek, művészi hangulataidnak átengedjük magunkat, egyszerre csak nyilvánvalóvá lesz előttünk, hogy ez a mélabú nem is a legveleje költészetednek, inkább csak a szürke ruhája annak, ami azon belül van; érezzük, hogy Te tulajdonképp a lelki jószág költője vagy, hogy legszomorúbb hangjaidat éppen önzetlenséged, emberszereteted hozza ki lantodon. És élvezzük, hogy hangulataid nem folynak szét, hanem mindig kikerekednek művészi kezéd alatt.

Legnagyobb terjedelmű elbeszélő műved, *Az ősi rög*, a délvidékről a te vidékedre sodródott háborús menekültek regénye, akik a hazafias érzés és a szerelem két malomköve közt őrlődnek. Egy szemérmes, visszafojtott szerelem története, sok finomsággal, igaz vonással és költőiséggel. Kisebb elbeszéléseidben többször visszatér a női gyarlóság ábrázolása; *Mind egyformák* címmel egy csokrot is kötöttél belőlük. De te még a gyarló, félszeg alakokhoz is gyöngéden, bársnyos kézzel nyúlsz, ahogy tán csak azok tudnak, akik lírai költők elsősorban.

De hiszen költészeted értékeiről szépen tanuskodnak most itt bemutatott verseid is. Mikor értük örömmel fogadlak a Szent István Akadémia teljesjogú rendes tagjai közé, szívből kívánom Neked azt a továbbvirágzást, mely a költőnek multja munkájáért, érdemeiért is a legszebb, legboldogítóbb jutalma, a mi számunkra pedig kérem zászlónk szeretetét, híven, munkásan szolgálását. Legyen ez a tagság számodra mindig, nehéz órákban is, helyes úton járásod, istenadta tehetségeddel jó sáfárkodásod bizonyítéka, s így a lelki megnyugvásnak, talán az örömnak is forrása. Isten hozott!»

Ősz Iván (Mészáros Hugó) a következő szavakkal köszöni meg az osztályelnök üdvözlését:

«Mélyen tisztelt Elnök Úr!

Méltatlan vagyok azokra a meleg szavakra, amelyekkel engem a Szent István Akadémia küszöbén üdvözölni méltóztatott. Hiszen nekem nincs semmi érdemem. Nem tettem egyebet, mint a magam szűk világában elmondtam azt a néhány dalt, amelyet lelkembe írt az Isten. Mérhetetlen öröm töltötte el lelkemet, hogy a messze végeken a Szent István Akadémia figyelme megtalált és méltónak talált, hogy tagjai sorába emeljen. Amikor ezért meghatottan lelkem egész mélyéből köszönetet mondok, ugyancsak lelkem mélyéből egy ígéret kívánczik ki: Ezután sem teszek egyebet, mint elmondom azt a pár dalt, amelyet az én lelkemmel küldött az Ég a földre.»

B) Osztályelnök ezután felkéri ülésünk második előadóját felolvasásának megtartására.

Kozocsa Sándor vendég bemutatja tanulmányát: «Kölcsy Ferenc és unokahúga, Kölcsy Antónia» címen.

Osztályelnök köszönetet mondva mind az előadóknak, mind a nagyszámú hallgatóságnak, az ülést bezárja.

Kelt Budapesten, 1938 október 7-én.

XVII. A IV. osztálynak 1938 október 21-én tartott felolvasó ülése.

Elnök: *Wodetzky József* osztályelnök. Megjelentek: báró Andreánszky Gábor, Dudich Endre, Entz Géza, Horusitzky Henrik, Deseő Dezső, Gyimesy Nándor, Lóczy Lajos, Mödlinger Gusztáv, Soó Rezső, Súták József, Skrop Ferenc, László Gábor, Terkán Lajos, Szabó Zoltán, Zsivny Viktor rendes tagok, dr. Papp Károly osztálytitkár, továbbá özv. báró Andreánszky Istvánné, báró Andreánszky Gáborné, Andreánszky Jenő, Andreánszky Istvánné, báró Gudenus Gézané, dr. Jávorka Sándor, Schneider József, Majer István, Moesz Gusztáv, Paál Árpád, Palik Piroska, Újhelyi József, Kárpáti Zoltán és Rakovszky Lászlóné vendégek.

Elnök üdvözlőlvén a megjelent tagokat és vendégeket, felkéri *Andreánszky Gábor* rendes tagot székfoglaló előadásának megtartására.

Báró Andreánszky Gábor «Az éghajlat megváltozásának hatása a növényzetre» címen megtartja székfoglaló előadását.

Az értekezés megjelent jelen Értesítőnk 98—113. oldalain, a 3-ik ábrával illusztrálva.

Wodetzky József osztályelnök a következő beszéddel köszönti székfoglaló tagtársunkat:

«Tekintetes Szent István Akadémia!

Báró Andreánszky Gábor egyetemi magántanár urat Akadémiánk csak az idei februári ülésen választotta rendes tagjai sorába és legfiatalabb tagtársunk máris megtartotta székfoglaló előadását.

Életrajzát és tudományos működését a következőkben vázolom:

A nógrádvármegyei Alsópetényben 1895 augusztus 1-én született. Középiskolai tanulmányait a váci kegyestanítórendi főgimnáziumban végezve, 1913-ban a budapesti egyetem bölcsészeti karán a természetrajzi tárgyakat hallgatta.

A világháború kitörésekor katonának vonult be s kiképzése után a harcra került, ahol végigjárta Galiciát, a Kárpátokat, Déltirolt és a piavei frontot. A hadvezetőség az I. oszt. vitézségi érmmel tüntette ki. Az általános összeomláskor mint tart. főhadnagy olasz hadifogságba került, ahonnan csak 1919 november végén került haza.

1920-tól folytatta megkezdett egyetemi tanulmányait, 1922-ben pedig a bölcsészettudományok kandidátusát «summa cum laude» eredménnyel tette le. 1920 óta, mint a budapesti tudományegyetemi növényrendszertani intézet díjtalan gyakornoka, később tanársegédje, illetve 1936 óta a fűvészkert adjunktusa, résztvett az intézet minden tudományos munkájában. 1924 óta a Földközi-tenger vidékére, az Alpokba, különösen azonban Északafrikába több botanikai kutatóutat tett. Északafrika hegyvidékeinek és sivatagjainak csak kevésé ismert vidékét kutatta fel s a tudományt számos új adattal gazdagította. Utazásairól írott értekezései a Magyar Tudományos Akadémia Értesítőjében, valamint több hazai és külföldi tudományos folyóiratban jelentek meg.

A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen 1928-ban a «növényföldrajz» tárgykörből magántanárrá habilitálták és azóta tudományának minden ágából tart előadásokat. Résztvett az 1930. évi cambridgei és 1935. évi amsterdami nemzetközi botanikai kongresszuson és az ottani vitákban felszólalt. 1937 januárjában pedig meghívásra a bécsi egyetemen tartott előadást.

Tudományos munkássága elsősorban a Földközi-tenger környékének és

Európa magashegységeinek botanikai kikutatására irányul. A florisztikai tanulmányozás mellett főképen a fejlődéstörténet és az éghajlattal való kapcsolatok megállapítására törekszik.

Mai előadása: «Az éghajlat megváltozásának hatása a növényzetre» harmonikusán illeszkedik bele tudományos működésének sorozatába.

Minthogy báró Andreánszky Gábor tagtársunk székfoglaló előadásával eleget tett Akadémiánk előírásainak, azért Ügyrendünk 63-ik szakasza alapján őt teljesjogú tagnak nyilvánítom és működésére a jó Isten áldását kérem.

Nem akarok «infandum renovare dolorem», de legyen szabad az előző szavakhoz felejthetetlenül fájdalmas emlék felidézését fűznöm. *Új tagtársunk testvérbátyja, István*, egyik legkedvesebb és legbuzgóbb hallgatóm volt. Őt is a tudomány iránti szeretet töltötte el, az imádott hazáért pedig meghozta a legnagyobb áldozatot: a világháborúban az erdélyi harctéren hősi halált halt. Néhány nappal előbb, utolsó szabadságán, még meglátogatott díszes huszártiszti uniformisában, s akkor még tudományos terveiről beszélgetett velem. Az Isteni Gondviselés különös kegyelme két ily kiváló fiúval áldotta meg az ő családjukat.

Meg vagyok győződve, hogy új tagtársunk bátyját is, ha életben maradt volna, mint tagtársunkat látnánk már régen körünkben és Akadémiánkon.

A felolvasó-ülést zárt ülés követte, amelyen az osztálytitkár jelentette, hogy a mai együttes ülésen főtítkárrá választatván, osztálytitkári állását, amelyet 20 éven át töltött be, mély köszönettel és hálával az osztály rendelkezésére bocsátja.

Elnök, az osztálytitkár működését méltatva és főtítkárrá választása alkalmából Papp Károlyt köszöntve, határozatilag kimondja, hogy az osztálytitkári választást a november 25-i ülésre kitűzi.

Kelt Budapesten, 1938 október 21-én. Jegyezte Papp Károly osztálytitkár.

XVIII. Az 1938 október 21-én tartott együttes ülés jegyzőkönyve.

Elnök: *Viszota Gyula* másodelnök. Megjelentek: Andreánszky Gábor báró, Balanyi György, Bartha József, Bitter Illés, Bozóky Géza, Czettler Jenő, Deseő Dezső, Dudich Endre, Egyed István, Éhik Gyula, Entz Géza, Friedreich Endre, Gáspár Jenő, Gimesi Nándor, Hermann Egyed, Horváth Konstantin, Horusitzky Henrik, Kárpáti Kravjanszky Mór, Kühár Flóris Ferenc, László Gábor, Lóczy Lajos, Meszlényi Zoltán, Mödlinger Gusztáv, Pataky Arnold, Pintér Jenő, Radó Polikárp, Suták József, Skrop Ferenc, Szabó László, Szabó Zoltán, Sziklay János, Szunyogh Ferenc, Takáts Ernő, Terkán Lajos, Várdai Béla, Voinovich Géza, Wodetzky József, Zsivny Viktor rendes tagok. Összesen 39 tag.

1. Elnöklő másodelnök a tárgysorozat 1. pontjában az Akadémiát ért veszteségekről emlékezik meg. Az időközben elhunyt négy tagunk mind a Szent István-Társulat Tudományos és Irodalmi osztályának volt a tagja.

Elsősorban megalakulásunk óta buzgó főtítkárunkról és tiszteleti tagunkról, *Reiner János* Pázmány-egyetemi nyugalmazott ny. r. tanárról kell megemlékezni, aki 1938 augusztus 27-én 73 éves korában hunyt el. Az osztályelnökökből és osztálytitkárokból alakult értekezlet határozata alapján az elhunyt nővéréhez részvétiratot intéztem, ravatalára koszorút helyeztem és temetésén Akadémiánk nevében búcsúbeszédet mondtam.

Tokody Ödön, az I. osztály rendes tagja, Temesvárott még 1934 április 16-án hunyt el 90 éves korában. Haláláról csak most értesültünk. Buzgó-régi tagunk újpécsi plébános és szentszéki ülnök volt, aki több egyházi irányú mű és egy történeti regény szerzője volt.

Nemes Imre, az I. osztály rendes tagja, 1938 május 19-én életének 93. évében hunyt el. Nyugalmazott állami főreáliskolai igazgató, egyetemi magántanár és filozófiai író volt, számos értekezés és bírálat szerzője.

Szmda Viktor, a III. osztály tagja, 1938 szeptember 4-én halt meg életének 87. évében. Elhalt tagunk az egri liceumnak 10 évig volt tanára, majd nevelő s

végül bogácsi plébános lett. Egri működése alatt, 1873—1876 között az Egri Egyházmegyei Közlöny szerkesztője, az Egri Egyházmegyei Irodalmi Egylet titkára és az Egri Irodalmi Szemle egyik alapítója volt. Több egyházi művet fordított és számos bírálatot írt a különböző folyóiratokba.

Javasolom, hogy elhunyt négy tagtársunk emlékét a mai jegyzőkönyvben örökítsük meg, s felhívom az illetékes osztályokat, hogy emlékbeszéd megtartásáról gondoskodjanak.

Elnök javaslatát az együttes ülés egyhangúlag elfogadja.

2. *Elnök* jelenti, hogy *Gombos Albin* Szent István-jubileumi Emlékkönyvének III. kötete megjelent. Örvendetes tudomásul.

3. *Elnök* jelenti, hogy több ünnepélyre meghívót kaptunk, s hogy ezeken gondoskodtunk Akadémiánk képviselőtéről.

a) A *Kölcsey Ferenc-emléktábla* leleplezésén a Vármegyei Tisztviselők Gyöngyösi István Társasága meghívására 1938 augusztus 24-én Akadémiánkat *Pataky Arnold* osztályelnök úr képviselte, aki az emléktáblát megkoszorúzta.

b) a *Pázmány-egyetem* ezévi megnyitásán Akadémiánk részéről *Viszola Gyula* másodelnök, *Pataky Arnold* osztályelnök és *Papp Károly* osztálytitkár jelentek meg.

c) *Virág Benedek* földi maradványainak a Pálos-rend sziklakápolnájában való elhelyezésénél 1938 október 8-án *Brisits Frigyes* r. tag jelent meg, aki nagy költőnk hamvaira koszorút helyezett.

d) a *József nádor* műszaki egyetem megnyitó ünnepélyén Akadémiánkat *Hülll Dezső* r. tag,

e) s a *soproni nyári egyetem* megnyitásán *Vendl Miklós* r. tag képviselte.

4. Az *Országos Földhitelintézetben* elhelyezett alapítvány felett eddigelő Székely István és Reiner János rendelkeztek. Elhunytuk után az Elnök, Másodelnök és a leendő Főtitkár jogosítvák az ott elhelyezett összeg esetleges felvételére.

5. *Elnök* jelenti, hogy a mai együttes ülés *főtárgya* a *főtitkár választása*.

Elrendeli a titkos szavazást. A titkos szavazás eredménye, hogy 39 szavazattal egyhangúlag *Papp Károly* IV. osztálybeli titkár választatott meg a Szent István Akadémia főtitkárául.

Elnöklő másodelnök felkéri *Pataky Arnold* és *Várdai Béla* osztályelnök urakat, hogy a megválasztott főtitkárt értesítsék és az együttes ülésen való megjelenésre hívják meg. Ez megtörténvén, elnöklő Másodelnök határozatilag értesíti *Papp Károly* rendes tagot, a IV. osztály titkárát, hogy a mai együttes ülés titkos szavazás útján 39 szavazattal *egyhangúlag főtitkárrá választotta*. A megválasztás az alapszabályainkban megállapított időtartamra szól.

Egyben köszönti az új főtitkárt s munkálkodására a jó Isten áldását kéri.

Papp Károly a következő beszéddel köszöni meg főtitkári megválasztását: «Méltóságos Másodelnök Úr!

Tekintetes Szent István Akadémia!

Hálás köszönettel fogadom a Szent István Akadémia együttes ülésének azon határozatát, amellyel az Akadémia főtitkári székébe választani méltóztattak. Buzgó elődöm: Reiner János után nehéz feladat előtt állok, hogy eme magas tudományos testület ügyvezetését kellően elláthassam.

Megválasztásomat bizonyára annak köszönhetem, hogy *húsz esztendő óta* a IV. osztály titkári tisztségét viselem, s így húszéves működésemet méltóztattak jutalmazni.

Húsz évvel ezelőtt — hazánk történelmének legszomorúbb időszakában — kerültem a természettudományi osztály titkári állásába. Alighogy megkezdtem működésemet, kitört az őszirózsás forradalom, majd reánk szakadt a kommunizmus. Az események véletlen találkozása folytán abba a szomorú helyzetbe kerültem, hogy 1919 tavaszán két nagy tudományos társulatot kellett a közoktatásügyi népbiztosságnak átadnom. Ugyanis az elnökök és titkárok menekülése miatt a *Magyar Földrajzi és Földtani Társulat* vezetői közül csak néhányadmagammal

maradtam a fővárosban, s így reámparancsoltak, hogy addig nem távozhatom el vidékre, amíg ezen társulatokat át nem adtam a Tanácsköztársaságnak.

A *Szent István Akadémia* kezdetben még szomorúbb helyzetbe került, mert Akadémiánkat egyenesen fel akarták oszlatni. Hála boldogult Főtitkárunk bátor magatartásának, Akadémiánk aránylag símán átúszott a nehéz idők szennyes hullámain.

A kommunizmus letörése után vidéki otthonomból visszatérve, ismét abba a szomorú helyzetbe kerültem, hogy az említett két társulat és a Pázmány-egyetem igazoló bizottságaiban kellett résztvennem. Több mint száz kiváló tudós vallomását hallgattam végig és számos egykori jóbarátom fölött kellett itélkezniem.

Húsz esztendő távlatából tekintve eme szomorú időket, azt kell mondanom, hogy a néhány bomlottagyu vezetőt leszámítva, legtöbb kartársunkat a félelem és a szervezatlenség vitte bele a tanácsköztársaság szolgálatába. Azóta a magyar társadalom szervezkedett és megerősödött. Ha visszagondolunk a világháborút megelőző időkre, azt látjuk, hogy vezetőkörünk egy részét a szabadkőműves szellem nagyon megfertőzte és vallástalanokká tette. Az is kétségtelen, hogy a világháború óta csonkahazánkban a vallásosság úgy falun, mint városban fokozódott és különösen a katolikus szervezetek hatalmas méretekből törtek előre.

Akadémiánk kiváló katolikus tudósai hazánk jövődő irányításában fontos szerepre hívatottak. Hogy ez az irányítás teljes legyen, munkálkodásunk körébe bele kell vonnunk a csonkahazánkon kívül élő szaktársainkat is, különösen a felvidéki és erdélyi katolikus írókat és tudósokat. Az oláh közmondás szerint az időjárás változó, mint az emberek = «vreme sze szkinbe, ká si oámeni».

Arra kell törekednünk, hogyha a felfogások változnak is, de *hitünk állandó legyen*, mert az állandó hittel évszázadokra biztosíthatjuk a magyar katolikus állam fennmaradását.

Amidőn végül együttes ülésünk színe előtt megköszönöm Másodelnök Úr ömeltőségának párállan buzgalmát, amellyel három év óta Akadémiánk ügyeit intézte, zárom szavaimat, ígérve azt, hogy főtitkári tisztségemben állandó szolgálja leszek a Szent István Akadémia minden tagjának. Legvégül, amit tulajdonképpen előre kellett volna bocsátanom, együttes ülésünk nevében igaz részvételem fejezem ki Másodelnök Úrnak azon nagy csapás alkalmából, amely őt kedves fivére elhunytával érte. Dr. Viszota Alajos apostoli protonotárius, székesfehérvári kanonok jótékonyságáért, lelki jóságáért általános tiszteletnek örvendett Székesfehérvárott, s így elhunytával nagy veszteség érte katolikus egyházunkat. Adjon a Mindenható örök nyugalommal neki. Másodelnök urat pedig vigasztalja az a tudat, hogy fájdalomában mindannyian osztozunk.»

Elnöklő Másodelnök megköszönve a Szent István Akadémia tagjainak szíves részvétét, több tárgy híján az ülést bezárja.

Kelt Budapesten, 1938. október 21-én.

Jegyezte :

Balanyi György
osztálytitkár.

Láttam :

Viszota Gyula
elnöklő másodelnök.

Hitelesítjük :

Dr. Pataky Arnold

Dr. Takáts Ernő.

XIX. Az I. osztály 1938 november hó 4-én tartott felolvasó-ülése.

Elnök : Pataky Arnold osztályelnök.

Megjelentek : Horváth Konstantin, Ivánka Imre, Iványi János, Kecskés Pál, Láng Nándor, Papp Károly rendes tagok, báró Gudenus Gézané, Reiner Irma vendégek és számos vendéghallgató.

Az ülést Pataky Arnold osztályelnök a következő szavakkal nyitotta meg :

«Tekintetes Akadémia!

Mielőtt a mai felolvasó-ülést megnyitnám, néhány eseményről — részben fájdalmas, részben örvendetes tényekről — kell megemlékezni, amelyek minket úgy is mint a Szent István Akadémia tagjait, úgy is mint magyarokat a legközelebb érintenek.

Időrendben egy szomorú eseménnyel kell kezdenem. 1938 augusztus 27-én az örök hazába költözött *Reiner János* egyetemi ny. r. professzor, a Szent István Akadémiának megalakulásától kezdve főtthkára. *Reiner János* érdemeit Akadémiánk másodelnöke, *Viszota Gyula*, az Akadémia együttes ülésén méltatta; én itt csak azt emelem ki, hogy *Reiner János* neve a Szent István Akadémia megalapításával össze volt forrva, és ő több mint két évtizeden keresztül a legteljesebb odaadással, egyszerűséggel és ügybuzgósággal látta el a főtthkarságnak sok fáradságot követelő teendőit. Emlékét mindnyájan hálás szívvel, kegyelettel őrizzük meg.

Ugyancsak bensőséges részvétellel emlékezem meg a Szent István Akadémia két régi, érdemes tagjának haláláról. *Tokody Odön* már 1934 április 16-án halt meg Temesvárott, de csak néhány hete értesültünk haláláról, *Nemes Imre* nyug. fő-reáliskolai tanár pedig 1938 május 19-én költözött át az örökkévalóságba. Mindkettőjükéről szintén megemlékezett már Akadémiánk másodelnöke az utolsó együttes ülésen. Áldás emlékükre!

A második megemlékezés már örvendetes jellegű. Az 1938 október 21-én tartott együttes ülés a *Reiner János* elhunytával megüresedett főtthkari állásra egyhangúlag *Papp Károly* egyetemi nyilv. rendes professzort választotta meg, akit legyen szabad az első osztály nevében igaz szeretettel és tisztelettel üdvözlöm. Amikor ezt megteszem, régi, kedves emlékek újulnak fel a lelkemben. Az 1931—1932. tanévben együtt dolgoztunk az Egyetemi Tanácsban: *Papp Károly* mint a bölcsészettudományi kar prodékánja, én mint a hittudományi kar dékánja. Akkor megtanultam becsülni *Papp Károly*-ban az önzetlen, lelkiismeretes, szívós kötelességteljesítést, mely semmiféle akadálytól sem riad vissza. Ezeket a nemes vonásokat *Papp Károly* most elhozta a Szent István Akadémia főtthkari állására is. Mindnyájunk nevében a jó Isten bőséges áldását kérem reá és működésére! Nagy örömökre szolgál, hogy jókívánataimat éppen névünnepe — és engedessék meg nekem egy indiszkrécio: születése napjának 65. évfordulóján — tolmácsolhatom és ebből az alkalomból is szeretettel kívánjam, hogy a jó Isten az ő egészségét és munkabírást még igen soká őrizze meg!

A harmadik esemény, amely mélységesen érinti minden igaz magyarnak a szívét: a magyar Felvidék visszacsatolása. Mialatt mi itt tudományos felolvasás meghallgatására gyűltünk össze, honvédségünk az utolsó készüléteket teszi meg, hogy holnap megkezdje bevonulását az újra magyarrá lett Felvidékre. A budapesti Eucharisztikus Világkongresszus esztendeje, Szent István első királyunk jubileumi éve meghozta hazánknak a trianoni sírból való feltámasztás első mozzanatát. Hat héttel ezelőtt még azt hittük, hogy egy minden eddigien sörnyűbb világháború küszöbén állunk és hogy Magyarország a népek összeütközésének gyászos hadszíntere lesz. A nemzetek sorsát intéző isteni Gondviselés azonban nem az utolsó órában, de valósággal az utolsó percben meghozta a békés kibontakozást. Szent Mihály arkangyal ünnepe, kit nap-nap után kérünk a szentmisét követő imádságban, hogy «a sátánt és a többi gonosz szellemeket, kik a lelkek veszedelmére járnak a világban, Isten erejével taszítsa vissza a kárhozat helyére», — eloszlatta a háborús felhőket; a kis Szent Teréz mennybemenetelének hajnalán pedig megtörtént a müncheni jegyzőkönyvek aláírása. Ezután már rohamos gyorsasággal következtek az események. Amire még másfél hónappal ezelőtt senki sem gondolhatott: október 9-én, Magyarok Nagyasszonyának ünnepén megkezdődtek a magyar-cesh tárgyalások, melyeknek végső sikere három nagy, katolikus államfőúinak: *Imrédy miniszterelnöknek*, *Kánya és Teleki minisztereknek* a nevéhez fűződik, és *Szent Imre herceg* ünnepén megkezdődik a magyar Felvidék visszacsatolása... Mélységes hálával köszönjük az isteni Gondviselésnek édes hazánk sorsának jobbrafordulását,

és kérjük a Magyarok Nagyasszonyát, Szent Istvánt és a többi magyar szenteket : közbenjáró imájukkal vezessék édes hazánkat egy még szebb, még dicsőbb jövő felé!

Most pedig felkértem *Ivánka Endre* tagtárs urat, szíveskedjék megtartani székfoglaló előadását: *«Dionysius Areopagita neoplatonizmusa, a karthauziak és a katolikus misztika»*.

Az előadás után *Pataky Arnold* osztályelnök a következő beszéddel köszönti *Ivánka Endre* rendes tagot:

«Mélyen tisztelt Tagtárs Úr!

Tanár úr e most megtartott felolvasással a Szent István Akadémia teljes jogú rendes tagjainak a sorába lépett.

Amikor a Szent István Akadémia Nagyságodat a folyó év február havában rendes tagjává megválasztotta, nagy és komoly tudományos érdemeket akart megjutalmazni. Tanár úr már 1930 óta fáradhatatlanul műveli a bölcsészettudományt, főleg azon a nehéz téren, ahol az ókori bölcelet a kereszténységgel érintkezik és viszi keresztül a későbbi századokban a kapcsolatot az ókori bölcelet és a keresztény eszmék között. Mint ajánló megjegyzik: Tanár úr már sok, eredeti kutatással megtalált követ hordott a bölcelet épületéhez. Munkái magyar, német és francia nyelven jelentek meg. Ami nevezetesen most megtartott székfoglaló előadását illeti, a magam részéről őszintén örülök, hogy éppen *Dionysios Areopagitáról* és az újplatonizmusról szolt. Hiszen éppen az Areopagita-irodalom: az Areopagita Dénes neve alatt ismeretes négy munka és tíz levél a tudományos kérdéseknek egész tömkelegét veti fel: ki a szerző, orthodox-e vagy monophysita, mi a kora ezeknek az iratoknak stb. Az Areopagita az újplatonizmust a saját fegyvereivel akarta megverni, — nem hiába nevezte őt ezért Apolophanes újplatonikus bölcselő «apagyilkos»-nak. És jól tudjuk, hogy a magas erkölcsi színvonalon álló sztoikus meg neoplatonikus bölcelet sokkal komolyabb ellenfele volt a kereszténységnek, mint a pogány vallások és a misztériumok. Egy Porphyriust, egy Jamblichust a kereszténység komoly ellenfeleknek tartott, egy Hypathiától keresztény bölcselők is tanultak.

Szívből kívánom, hogy Tanár úrnak most megtartott székfoglalóját Akadémiánkban még sok, hasonló felolvasás kövesse!

XX. A II. osztály 1938 november hó 11-én tartott felolvasó-ülése.

Elnök: *Dóry Ferenc* osztályelnök.

Megjelentek Balanyi György, Deső Dezső, Friedreich Endre, Horváth Konstantin, Papp Károly, Szabó László, Pataky Arnold, Várdai Béla rendes tagok, báró Gudemus Gézané, Reiner Irma vendégek és számos hallgató. *Dóry Ferenc* osztályelnök a következő beszéddel nyitja meg az ülést.

«Tekintetes Akadémia!

Mielőtt mai ülésünk napirendjére áttérnénk, meg kell emlékeznünk arról az örömdetes eseményről, mely ma folyt le, és amelynek a rádió közvetítése folytán e percben még egészen élénk hatása alatt állunk; értem Magyarország kormányzójának bevonulását a cseh uralom alól tegnap felszabadult Kassára. Rég nem érzett nagy öröm és megihatottság tölti el szívünket és nyomában mély hála kél lelkünkben a mindenható Isten iránt, aki a magyar katolikusoknak ebben az 1938. évben az Eucharisztikus Kongresszus és Szent István király halála kilencszázados évfordulójának ünneplése alkalmával tanúsított nagyszerű, bátor hitvallását ezzel a nemvárt nemzeti ajándékkal jutalmazta. Szent István koronája országának elszakított területéből egy jelentékeny, nagyértékű darab egymillió magyar testvérrel került vissza az anyaországához. Múltó okunk van tehát az ünneplésre és a hálaadásra. Azt hiszem, a Szent István Akadémia egész II. osztályának érzelmeit tolmácsolom, midőn a hálás köszönet hangján emlékezem meg mindazokról, akik csüggedés nélkül, hosszú kitarással és fáradtságos munkával, nehéz küzdelemben ennek a területnek visszaadását kívívták, elsősorban Magyarország kormányzójáról, vitéz nagybányai

Horthy Miklósról, a magyar kormány fejről és miniszter társairól, és köszönetet mondok a barátságos nagyhatalmak képviselőinek, kik Magyarország igazát elismerték és ebben részben diadalra segítettek. Indítványozom, hogy örömrünknek és hálánknak mai ülésünk jegyzőkönyvében is kifejezést adjunk.»

Ezután felkéri az előadót felolvasásának megtartására.

Balanyi György osztálytitkár megtartja előadását *Csehországi Boldog Ágnesről*.

Az előadás megjelent a Történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának értekezési II. kötet 6. számában *Csehországi Boldog Ágnes* (1205—1282) címen.

Elnök köszönetet mond az előadónak, s az ülést bezárja.

XXI. A IV. osztály 1938 november 25-én tartott ülése.

Elnök : *Wodetzky József* osztályelnök. Megjelentek Preisz Hugó tiszteleti tag, Andreánszky Gábor báró, Entz Géza, Horusitzky Henrik, Dudich Endre, Mödlinger Gusztáv, Papp Ferenc, Terkán Lajos, Zsivny Viktor, Gimesi Nándor rendes tagok, Papp Károly osztálytitkár.

Elnök az ülést megnyitván, felkéri az előadó rendes tagokat előadásuk megtartására.

1. *Dudich Endre* rendes tag: «A rákok mészpáncéljának keletkezése és rendeltetése» címen ;

2. *Zsivny Viktor* rendes tag *Tóth Géza* vendéggel együtt készített dolgozatát mutatja be : «Újabb fosszilis gyanta a kiscelli agyagból» címen.

Elnök örömet fejezi ki afölött, hogy mindkét előadó ilyen eredeti és magas színvonalú előadással gyönyörködtette osztályunkat.

Az előadás után zárt ülés következett, amelyen *Papp Károly* osztálytitkár a következő beszéddel búcsúzott el a IV. osztály tagjaitól.

«Méltóságos Osztályelnök Úr !

Tekintetes Szent István Akadémia !

Amidőn a mai napon utoljára szerepelek az Akadémia IV. osztályának titkári tisztségében, méltóztassék megengedni, hogy ebben a minőségemben búcsúzzak a Tekintetes Osztály mélyen tisztelt Tagjaitól. *Húsz esztendővel ezelőtt*, hazánk történelmének legszomorúbb korszakában állított társaim bizalma erre a helyre. Működésemet boldogult *Schafarzik Ferenc* osztályelnökünk oldalán kezdtem, azután folytattam *Suták József* tiszteleti tagunk és elnökünk mellett, majd legújabbán *Wodetzky József* elnök úr vezetése alatt működtem. Az elmúlt húsz év nemcsak Akadémiánknak, hanem általában magyar tudományos intézményeinknek legnehezebb korszaka volt, mert anyagi eszközök híján nem fejthették ki azt a tudományos működést, amelyre képesek lettek volna.

Az idei Szent István-év bizonyos fellendülést mutat Akadémiánkban, amennyiben Gombos Albin : *Szent István Jubileumi Emlékkönyve* «Catalogus Fontium Historiae Hungaricae 800—1301» 3 kötet kiadásával Akadémiánk *maradandó értékű művet hozott* létre ; azonban ez tulajdonképpen csak egy osztály sikerét jelenti, míg a többi három osztály ma is olyan nehézségekkel küzd, mint az elmúlt két év-tizedben.

Reméljük azonban, hogy hazánk megnagyobbodásával és anyagi eszközeink jobbrafordulásával a jövőben Akadémiánk többi osztálya, s így a IV. osztály is szebb jövő elé néz.

Igéretem, hogy a jövőben mint főtitkár azon iparkodom, hogy osztályunk magas tudományos színvonalú előadásai minél gyorsabban megjelenjenek, s ez által osztályunk tudós tagjai nagyobb kedvvel működjenek Akadémiánk körében.

Amidőn osztályunk minden egyes tagjának megköszönöm azt a bizalmát, amellyel a 7 ciklusban 20 éven át megtisztelni méltóztattak, *megválasztandó utódokra a jó Isten áldását kérem*, és kívánom, hogy működésével osztályunk szolgálatában minél nagyobb sikereket érjen el.»

Elnöklő osztályelnök ezután elrendeli a *megüresedett titkári állásra a titkos szavazást.*

Majd a szavazás megtörténvén, Elnök kihirdeti, hogy az osztály 9 szavazattal egyhangúlag *Dudich Endre* rendes tagot választotta meg a IV. osztály titkárául. A megválasztás ügyrendünk 17. §-a alapján három év tartamára szól.

A választás eredményéről *Andreánszky Gábor* és *Terkán Lajos* rendes tagok értesítik a megválasztott titkárt, akit nevezett tagok meghívják az ülésre.

Elnök meleg szavakkal üdvözli *Dudich Endre* rendes tagot, akit osztályunk a mai napon titkos szavazással egyhangúlag titkárává választott és sok sikert kíván működéséhez.

Dudich Endre hálás szavak kíséretében a választást elfogadja, önzetlen munkálkodással arra törekszik, hogy tisztségét minél sikeresebben töltsse be.

A zárt ülésen a tagok egyhangú javaslatlalt a megüresedett tagsági helyekre a következő vidéki tudósokat ajánlják.

1. *Koczás Gyula* Erzsébet-tudományegyetemi magántanárt, fizikokémikust (Pécs). Ajánlják *Gimesi Nándor* és *Gróh Gyula* rendes tagok.

2. *Wolsky Sándor*, Pázmány-egyetemi magántanárt, zoológust, a tihanyi biológiai intézet adjunktusát (Tihany, Zala vm.). Ajánlják *Ábrahám Ambrus*, *Entz Géza*, *Mödlinger Gusztáv* rendes tagok és *Dudich Endre* osztálytitkár.

Elnök megköszönvén az osztály tagjainak szíves érdeklődését, egyéb tárgy híján az ülést berekeszti.

Kelt Budapesten, 1938 november 26-án. Jegyezte *Papp Károly* osztálytitkár.

XXII. Az 1938 november 25-én tartott együttes ülés jegyzőkönyve.

Elnök: *Viszota Gyula* másodelnök.

Megjelentek: *Báró Andreánszky Gábor*, *Dudich Endre*, *Entz Géza*, *Erdősy Károly*, *Gerevich Tibor*, *Gimesi Nándor*, *Hermann Egyed*, *Horusitzky Henrik*, *Horváth Konstantin*, *Kühár Flóris*, *Mihelics Vid*, *Papp Ferenc*, *Preis Hugó*, *Sziklay János*, *Várda Béla*, *Wodetzky József*, *Zsivny Viktor* rendes tagok, *Papp Károly* főtítkár.

1. Elnöklő másodelnök megemlékezett a *Magyar Felvidék* visszacsatolásáról s ezzel kapcsolatban szólott arról, hogy az anyagi tényezőkön túl milyen szellemi okok hozták létre Magyarországnak számára olyan örvendetes fordulatot. Az isteni kegyelem adott erőt a kitartásra és türelemre. Az Eucharisztikus Kongresszus alatt tanúsított fegyelem és buzgóság szintén a leghathatósabb propaganda volt a magyar igazság mellett és a Szent Jobb közbenjárása csodát teremtett.

2. *Ernst Sándor*, Akadémiánk II. osztályának rendes tagja e hó 19-én 68 éves korában elhunyt. Puritán egyénisége, bátor szókimondása, amellyel mindenkoron és mindenkinek megmondta az igazságot, mindannyiunk előtt tiszteletet ébreszt. Nagy szolgálatot tett nemcsak a magyar közéletnek, hanem az egész magyar hazának. Akadémiánk *Ernst Sándor* ravatalára koszorút helyezett és temetésén Akadémiánkat *Pataky Arnold*, az I. osztály elnöke képviselte.

Elnök indítványára *Ernst Sándor* emlékét az együttes ülés jegyzőkönyvben örökíti meg.

3. A folyó évi december 18-án tartandó ünnepi ülést a Szent István-év befejezése gyanánt tartjuk, amelyen a Hercegprímás Öminenciája személyesen elnököl s megnyitójában Szent István eszméinek győzelméről szól, majd *Husztai József* rendes tag a Szent István-kori latinságról értekezik, s végül *Papp Károly* főtítkár rövid jelentést ad Akadémiánk 1938. évi működéséről.

4. Az 1939. évben tartandó rendes ülések sorrendjét a következőkben állapítjuk meg:

I. osztályé január 20., II. osztályé január 27., III. osztályé február 10., IV. osztályé február 17., február 24-én az osztályok tagjelölő ülése és az Akadémia tagválasztó együttes ülése.

I. osztályé március 10., II. osztályé március 17., III. osztályé március 31., IV. osztályé április 14., együttes ülés április 21-én.

I. osztályé április 28., II. osztályé május 5. A nyári szünet után III. osztályé október 13., IV. osztályé október 20., együttes ülés október 27-én.

I. osztályé november 10., II. osztályé november 17., III. osztályé november 24., IV. osztályé december 1., ugyanakkor az együttes ülés. December 17-én ünnepi ülés.

5. A megüresedett tagsági helyek száma az I. osztályban 1 rendes, 2 tiszteleti, a II. osztályban 2 rendes és 1 tiszteleti, a III. osztályban 5 rendes és 2 tiszteleti, a IV. osztályban 2 rendes és 1 tiszteleti hely.

6. Elnök jelenti, hogy kiadványaink rendszeresebb megjelenését biztosítani fogjuk. Így az Akadémiai Értesítő minden évben meg fog jelenni, amelyben az osztályokban elhangzott előadásokat fogjuk közölni. Minden előadó nyolc nyomtatott oldal terjedelméig jogot kap értekezésének kinyomtatására. A nagyobb terjedelmű értekezések azonban külön csak abban az esetben jelenhetnek meg, ha erre fedezetet találunk.

7. *Gerevich Tibor* felszólalása kapcsán Elnök részletes kimutatást nyújt a Szent István Akadémia csekély vagyonáról, amely jelenleg 2500 P + 3500 P összesen tehát 6000 P körül van, és ismerteti a különböző helyekről várható segítyt.

Az Elnökség a jövőben az állami segély rendszeres költségvetési biztosítását fogja szorgalmazni.

7. Végül az Elnök bejelenti, hogy a mai ülésre a meghívók késedelmesen érkeztek. Ennek okát az elosztó postahivatal jelentése szerint azok a torlódások okozták, amelyek a *Felvidék visszacsatlóása óta* a Keleti pályaudvar elosztó hivatalában uralkodnak. Így történt az, hogy a november 22-én feladott meghívókat csak november 25-én reggel kézbesítették.

Elnök megköszönve a tagok szíves érdeklődését, egyéb tárgy híján az együttes ülést berekeszti.

Kelt 1938 november 25-én.

Jegyezte :

Papp Károly
főtitkár.

Láttam :

Viszota Gyula
másodelnök.

XXIII. A Szent István-Társulat dísztermében 1938 december 18-án, vasárnap délelőtt 11 órakor tartott XXII. ünnepi ülés jegyzőkönyve.

Megjelentek : *Serédi Jusztinián* bíbornok-hercegprímás, elnök, *Viszota Gyula* másodelnök, *Papp Károly* főtitkár, továbbá *Alszeghy Zsolt*, báró *Andreánszky Gábor*, *Angyal Pál*, *Balanyi György*, *Bartha József*, *Czettler Jenő*, *Deseő Dezső*, *Dőry Ferenc*, *Dudich Endre*, *Eckhardt Sándor*, *Egyed István*, *Éhik Gyula*, *Entz Géza*, *Erdősi Károly*, *Fodor Ferenc*, *Friedreich Endre*, *Gimesi Nándor*, *Glattfelder Gyula*, *Hermann Egyed*, *Horusitzky Henrik*, *Horváth Konstantin*, *Husztai József*, *Hüllt Dezső*, *Iványi János*, *Kecskés Pál*, *Kenéz Béla*, *Kenyeres Balázs*, *Kühár Floris*, *Láng Nándor*, *László Gábor*, *Lukinich Imre*, *Madarász István*, *Meszlényi Antal*, *Mödlinger Gusztáv*, *Neubauer Gyula*, *Pataky Arnold*, *Pitroff Pál Ödön*, *Radó Polykár*, *Sárközy Pál*, *Stolpa József*, *Bártfai Szabó László*, *Szabó Zoltán*, *Szandtner Pál*, *Sziklay János*, *Szunyogh Xavér Ferenc*, *Takács Ernő*, *Terkán Lajos*, *Tóth László*, *Tóth Tihamér*, *Várdai Béla* és *Zsivny Viktor* akadémiai tagok.

Azonkívül *József* királyi herceg, mint a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, *Angelo Rotta* pápai nuncius, *Glattfelder Gyula* csanádi püspök, *Kelemen Krizosztom* pannonhalmi főpát, *Tóth Tihamér* veszprémi segédpüspök, *Hász István* tábori püspök, gróf *Széchenyi Bertalan*, a felsőház elnöke, *Szinnyei Merse Jenő*, a képviselőház alelnöke, *Karafiáth Jenő* székesfővárosi főpolgármester, *Szendy Károly* székesfővárosi polgármester, *Töreky Géza*, a m. kir. Kúria elnöke, dr. *Madarász István* min. tanácsos, a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium képviselőjében, *Girardi István* miniszteri tanácsos a m. kir. kereskedelemügyi minisztérium képviselőjében, *Pataky Arnold* egyetemi tanár a kir. m. Pázmány

Péter-tudományegyetem képviselőjében, Kecskés Pál, a Pázmány-egyetem hit-tudományi kar dékánja, Belák Sándor, a Pázmány-egyetem orvostudományi karának dékánja, Eckhardt Sándor, a Pázmány-egyetem bölcsészettudományi karának dékánja, Wälder Gyula, a m. kir. József nádor műszaki és gazdaságtudományi egyetem rektora, Egyed István, a közgazdaságtudományi kar dékánja, Ereky István, a szegedi Ferenc József-tudományegyetem rektora, Zachár Gyula egyetemi tanár, a debreceni m. kir. Tisza István-tudományegyetem képviselőjében, Szabó Zoltán egyetemi tanár a kir. magy. Természettudományi Társulat képviselőjében, Bartmann Miklós pápai kamarás, Drahos János pápai prelátus, Esti Miklós vil. pápai kamarás, Dékány István, Huszár Károly, gr. Károlyi György, Kaldewey Umberto pápai prelátus, Kósa Kálmán, Madzsar Imre, Malcsiner Emil, báró Skerlecz Iván, Stuhlman Patrik, Strausz István, Széki Tibor, Szladits Károly, Tóth Jenő, Zsembery István, báró Gudenus Gézané, Huszti Józsefné, Papp Károlyné Balogh Margit dr., Reiner Irma, özv. dr. Szabó Józsefné, Szabó Dénes dr. vendégek.

1. Elnöklő bíboros-hercegprímás üdvözlővén az ünnepi ülésen megjelent tagokat és vendégeket, megtartja elnöki megnyitóját: Szent István eszméinek győzelméről. Teljes szövegét Értesítőnk első cikke közli.

2. Huszti József egyetemi tanár, rendes tag: «A Szent István-korabeli latinság» c. előadásában érdekfeszítően tárgyalja a kérdést. Szövege Értesítőnk 7—22. oldalain.

3. Papp Károly egyetemi tanár főtitkár: a *Szent István Akadémia 1938. évi működését* ismerteti. Szövege Értesítőnk 23—34. oldalain.

A tárgysorozat befejezése után elnöklő bíboros-hercegprímás megköszönve az előkelő közönség szíves érdeklődését, az ülést 1 órakor berekeszti.

Jegyezte Papp Károly főtitkár.

B/ A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA SZÁMADÁSAI.

I. *A Szent István Akadémia vagyona* az Országos
Földhitelintézet, Budapest V., Bálvány-utca
7. sz. kezelésében, 1938 dec. 31-én 2.578 P 59 f

II. *A Szent István Akadémia vagyommérlegszám-
lája* a Szent István-Társulat kezelésében
1938 december 31-én.

A) *Vagyon.*

Lekötött készpénzkövetelés a Társulattal szemben	1.841 P 01 f
Értékpapírok a Társulat kezelésében	3.579 « 44 «
Könyvkészlet a Szent István-Társulatnál	1.000 « — «
Összesen...	6.420 « 45 «

B) *Téher.*

Készpénztartozás a Társulattal szemben	380 P 31 f
Stephaneum-nyomda követelése Szent István Aka- démia kiadványaiért	821 « 79 «
Gombos: Szent István Emlékkönyvért	3.222 « 55 «
Egyenleg	1.995 « 80 «
Összesen...	6.420 P 45 f

III. *A Szent István Akadémia lekötött készpénz-
követelése* a Szent István-Társulattal szem-
ben 1938 december 31-én.

A) *Bevétel.*

1938 január 1-én készpénzkészlet	1.115 P 90 f
Bevétel az 1938. évben	3.116 « 47 «
Főegyházmegyei Hivatal Esztergom	9.939 « 33 «
Összesen...	14.171 P 70 f

B) *Kiadás.*

Visszafizetés a bevételből	49 P 78 f
Tiszteletdíjak	1.130 « — «
Bírálati díj	25 « — «
Portóköltség	54 « 98 «
Fizetés nyomdai számlákra	11.070 « 93 «
Készpénzegyenleg	1.841 « 01 «
Összesen...	14.171 P 70 f

IV. A Szent István Akadémia készpénz (folyó)-
számlája a Szent István-Társulatnál 1938
december 31-én.

A) Bevétel.

1938 január 1-én készpénzkészlet	831 P 88 f
Négy fordító.....	130 „ — „
Varsói Intézet, Divéky Adorján	62 „ — „
Főegyházmegyei Hivatal Esztergom	14.909 „ — „
Dr. Werner Adolf zirci apát	250 „ — „
Előleg törlesztés és magánkiadói szaldó	120 „ 83 „
Kamat	183 „ — „
Egyenleg	380 „ 31 „
Összesen...	16.867 P 02 f

B) Kiadás.

Költségek	2.783 P 33 f
Lekötött számlára átvezetés	9.939 „ 33 „
Fizetés nyomdai számlákra.....	3.894 „ 36 „
Fizetés Egyetemi nyomdának	70 „ — „
Harnisch K. fordítás	45 „ — „
Eric's írógép-törlesztés	135 „ — „
Összesen...	16.867 P 02 f

A Számvizsgáló Bizottság jelentése.

Tisztelt Együttes ülés!

Alulírott számvizsgálóbizottság a mai napon tartott ülésében a Szent István Akadémiának a Szent István-Társulatnál kezelt vagyonára vonatkozó, az 1938. számadási évre szóló zárszámadását és vagyonmérlegét megvizsgálván, azokat helyeseknek, a vezetett könyvekkel egyezőeknek és a kellő okmányokkal támogatottaknak találta. Megállapítottuk, hogy a Szent István Akadémia vagyonmérlegében egyenlege a Szent István-Társulat kezelésében álló vagyonra vonatkozólag 1938. december 31-én 1995 pengő 80 fillér, az 1937. december 31-én volt 3882 pengő 79 fillérrel szemben. Különösen is hangsúlyozzuk, hogy fenti megállapításaink a Szent István Akadémia vagyonának csak arra a részeire vonatkoznak, melyek a Szent István-Társulat kezelésében állanak.

Kelt Budapesten, 1939. március 6-án.

Rottenbiller Fülöp dr., Schmidt Sándor dr., Várdai Béla dr., Voit Lajos,
a Szent István Akadémia számvizsgálóbizottságának tagjai.

IV. GYÁSZBESZÉDEK

Perényi József, Reiner János és Gombos Ferenc Albin fölött.

1. Várdai Béla osztályelnök búcsúszavai Perényi József rendes tag ravatalánál 1938 február 17-én.

A gyászos veszteségek során, melyek a Szent István Akadémiát s benne éppen osztályunkat ez évben immár negyedszer érik, szomorú szívvel, az előző csapások fájalmát is felújítva, állunk koporsód előtt, szeretett és nagyrabecsült Társunk, Perényi József! Az irodalmunk régibb és újabb munkásaira vonatkozó tanulmányoknak, monográfiáknak egész sorával gazdagítottad irodalomtörténet-írásunkat. Épúgy érdekelt amazok sorából Rozsnyai Dávid, Dugonics András, Aranka György, mint az újabbak közül Kemenes Ferenc, Jánosi Gusztáv vagy Szigeti József, hogy csak néhány nevet ragadjak ki e gazdag névsorból. Az a nagy kör, amelyben műveid mozognak, szép bizonyossága marad szellemed rugékonyságának, sokoldalúságának.

Mégis a magyar dráma történetét bűvároltad a legnagyobb kedvvel és kitartással. Utolsó dolgozatod is, amellyel körünkben megjelentél, ebbe a kedvenc szakmádba vágott. Egész munkásságodban egyesítetted a készltség alaposságát, a szempontok határozottságát a vizsgálódás és ítélkezés becsületességével. Te mindig a maga nevére nevezted az értéket és az értéktelenséget egyaránt, a kettőt sohasem keverve össze. Ezek az erényeid biztosítják munkálataid értékét az utódok számára is. Emléked ott ragyog a magyar dráma történetének legnagyobb szabású kutatója, a halhatatlan emlékü Bayer József közvetlen közelében.

De ezekben a szomorú percekben nemcsak érdemeid állnak vigaszul vagy tán még nagyobb fájdal munkra előttünk, hanem a Te szeretetreméltó, derűt sugárzó, finom egyéniség is. Nem tartoztál a tudósoknak ahhoz a fajtájához, melyet elszárit, megsavanyít a tudománnyal foglalkozás. Lelked ifjú maradt, mint csak azoké, akik igazán szeretik az ifjúságot, és harmonikus, mint a zene, mellyel egész életened át finomítottad lelkedet, vele elméletileg is foglalkozva. A Veled érintkezés mindig a felvidámódás, a magunk terhe könnyebbedésének érzését keltette bennünk. Derűs arcod, vidoran csillogó tekinteted, mellyel úgy fölébe tudtál emelkedni nemcsak a tanítás és íróasztal fájaldalmainak, hanem utóbb a testi szenvedéseknek is, mint kedves, drága emlék marad meg emlékezetünkben.

S amiképp mi hálás hűséggel fogjuk őrizni emlékedet, légy Te is amott túl szószólója a szent ügynek, amelyért egy egész életen át dolgoztál: a keresztény szellemű, gondviselésszerű feladatától áthatott magyar irodalomnak s az ezt szolgáló Akadémiáknak! Szeretett Társunk, a világháború előtti derűs, munkás és munkájában boldog, régi teljes Magyarországnak egyik legszeretetre méltóbb képviselője, Isten Veled!

2. Dr. Vizsota Gyula másodelnök beszéde Reiner János főtltkár ravatala fölött 1938 augusztus 30-án.

Igen tisztelt gyászoló közönség!

Az előttünk lévő koporsó egy érzésekben és tudásban egyaránt kimagasló férfúnak: dr. Reiner Jánosnak, a Pázmány Péter-tudományegyetem egyházi tanszéke nyugalmazott ny. r. tanárának, a Magyar Tudományos Akadémia levelező-tagjának, a Szent István Akadémia tiszteleti, igazgatótanácsi tagjának és alakulása óta főtltkárának, továbbá a Szent István-Társulat igazgatóválasztmányának tagjának földi porhüvelyét zárja magába. Megilletődött szívvel és lesújtott lélekkel állók a koporsó előtt, hogy két akadémia: a Magyar Tudományos Akadémia és a Szent István Akadémia, azonkívül a Szent István-Társulat nevében elbúcsúzzam régi és kedves társunktól. Nehéz a búcsú, mert az elhunyt ragaszkodó barátunk is volt és nem egy jellemvonása, erénye tiszteltté tette előttünk jellegzetes egyéniségét.

Reiner Jánosnak az embernek a benső vallásos és a rendíthetetlen magyar hazafias érzés volt a legjellegzetesebb jellemvonása, de jószívű ember is volt, hűségesen vonzódott barátaihoz és példaadó módon, meleg szívvel szerette hozzá közelállók övéit. Vallásos, tudományos és politikai meggyőződése és elvei mellett rendületlenül kitartott. Magyar katolikusként vallotta magát s e két eszme érdekében kész volt mindenkor sikraszállani, ha kellett tollal, hírlapban vagy könyvben, ha kellett szóval az előadósztal mellől vagy a közéletben.

Hasonló erények jellemzik *Reinert* mint író és tudóst is. Mint az egyháznagynak a budapesti Pázmány Péter-tudományegyetemen előbb magán-, rendkívüli, majd nyilvános rendes tanára, majd szorgalommal, kitartással és sikerrel művelte szaktanulmányát és a magyar jog majdnem minden ágát. Körülbelül száz tudományos és politikai cikke és értekezése, több önálló könyve jelent meg a honi és külföldi szaklapokban, jogi és egyéb lexikonokban. Önálló művei közül csak kettőre hivatkozom: Teljesen átdolgozta és tetemesen kibővítette *Zlinszky Imre* *Magyar Magánjogát* és e mű több kiadásban, 72 íves vaskos kötetben kézikönyve lett a szakembereknek; továbbá *„Az egyházi házasságkötési jog történelmi alapjai”* című művére, amellyel a Magyar Tudományos Akadémiában széket foglalt. Mindkét művét a kritika nagy méltánnyal fogadta.

Írói munkássága nagy figyelmet keltett, úgyhogy előbb a Szent István-Társulat irodalmi és tudományos osztálya, majd 1902-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagjává választotta. Ez utóbbi helyen két nagynevű ajánlója írói és tudományos érdemeit felsorolva kiemelte, hogy műveiben *„alapos tanulmányt, beható és széles szakképzültséget, szorgalmat és tudományához teljes odaadást tanusít.”*

Reinert a cselekvésben való erő és friss mozgékonyág is jellemezte. Tevékeny részt vett abban, hogy a Szent István-Társulat irodalmi és tudományos osztálya 1916-ban Szent István Akadémiává alakuljon. Tudós érdemeiért az új Akadémia előbb 3 évre, majd *élete fogtyáig főtítkárává választotta*, azonkívül igazgatósági tanácsí, továbbá legutóbbi tiszteleti tagjává is.

Reiner fent vázolt írói és tudományos munkásságát a Szent István Akadémiában ennek javára folytatta. Több tudományos mű az ő buzgó fáradozásának köszönhetette létrejöttét és megjelenését, számos szép és tartalmas ünnepi ülés megszervezésével is gyarapította a Szent István Akadémia tudományos súlyát. Mondhatjuk: féltő éberséggel, fáradságot nem kímélő buzgósággal, önzetlenül, sőt áldozatkészséggel örködött azon, hogy a Szent István Akadémia kitűzött célját igen szerény viszonyok között is minél jobban megközelítse.

Ime, rövid vonásokban ez Reinernek, az embernek és tudósírnak távlati rajza!

És most szomorú szívvel elkísérjük porladni kezdő tetemedet utolsó földi útjára, hogy átvegye az anyaföld azt, ami az övé. Megadjuk Néked a végtisztséget! Halhatatlan lelked, szellemed leplezetlenül ott áll immár az Örök Igazság trónja előtt. Oda elkísér szeretetünk, ajánlva lelkedet a Végtelen Irgalmasság kegyelmébe.

Kedves Barátunk, *Reiner János*, emléked tovább él emlékezetünkben! Búcsúunk tőled: Isten veled!

(Megjelent a *Magyar Tudományos Akadémiai Értesítő* 48. kötetének 467. füzetében, a 199—201. oldalakon.)

3. *Lukinich Imre* rendes tag gyászbeszéde *Gombos Ferenc Albin* rendes tag ravatala fölött 1938 december 29-én.

A Magyar Tudományos Akadémia, a Szent István Akadémia és a Magyar Történelmi Társulat nevében veszek örök búcsút Kedves Társunktól és Barátunktól.

Nehéz ez a búcsú, mert nemcsak egy jólelkű, megértő és önzetlen barátot veszítettünk el benne, hanem a magyar történetírásnak csodálatos szorgalmú,

pontos és lelkiismeretes munkását is. Kora ifjúságától fogva égett benne a munka szeretete. Szabadidejének nagyrészt könyvek között töltötte és fáradhatatlanul egy középkori szerzetes türelméhez és szorgalmához fogható buzgósággal kutatta, gyűjtötte és másolta a magyar középkor történetére vonatkozó anyagot. A Gondviselés kegyelméből megérhette, hogy három évtizedre terjedő tervszerű kutatómunkájának eredményei a *«Catalogus fontium historiae Hungaricae»* három hatalmas kötetében a *Szent István Akadémia* kiadásában megjelenhettek. Ez a kiadvány, melyet talán latinnyelvű jegyzetei a külföld számára is hozzáférhetővé tesznek, fogalomává avatta az ő nevét, de egyúttal megbecsülést szerzett a magyar tudományosságnak külföldön is. Ez a kiadvány nincs befejezve, hiányzik az összegyűjtött történeti anyag használhatóságát megkönnyítő név- és tárgymutató. Elhunyt Kedves Társunk ezen a nagy utánjárást, élelétást és kritikai érzéket kívánó munkán dolgozott az utolsó hónapok alatt mindaddig, míg a toll ki nem hullott kezéből. És ezzel a nagy tudományos vállalattal egyidejűleg végezte a *Szent István Emlékkönyv* szerkesztési munkájának nagy részét is, a kiadvány szerkesztőjének: *Magyarország Bíboros-Hercegprimásának* irányítása mellett. Boldog volt, amikor fáradtságos évek munkájának gyümölcszeként a Magyar Tudományos Akadémiának ez a háromkötetes, a tartalmat és a külső kiállítást tekintve egyaránt páratlan kiadványa tervszerűen ez év folyamán megjelent. Boldog volt, mert úgy érezte, hogy meg tudott felelni önként magára vállalt tudományos kötelezettségeinek, melyek elvégzése ifjú erőket is kemény próbára tett volna. Boldog volt, mert úgy érezte, hogy nem élt hiába. Mi, az ő társai és barátai nagyon jól tudjuk, hogy valóban nem élt hiába. Hiszen elég, ha az általa szerkesztett és utóbb az Akadémia anyagi támogatásával kiadott *«Középkori krónikások»* 14 kötetére gondolunk, melyek egyrésze az ő tollából került ki, vagy ha azokat a kitűnő forrástanulmányokat idézzük emlékeztünkbe, melyek a szívéhez annyira közelálló Magyar Történelmi Társulat folyóiratának, az általa is szerkesztett *«Századok»*-nak hasábjain jelentek meg, melyek a magyar történelem egy-egy vitás kérdését végérvényesen tisztázták.

Elhunyt kedves Barátunk nemcsak tudós felkészültségű forráskutató és a történeti anyagot éles szemmel bíráló történetíró volt, hanem legkiválóbb ifjúsági írónknak egyike is. Igazi egyénisége talán ifjúsági regényeiben tűnt ki leginkább: emberszeretete, melegen érző, önzetlen és türelmes lelkülete, derült világnézete, az isteni igazságba vetett rendíthetetlen hite és megalkuvást nem ismerő magyar jelleme. Nem csoda, hogy csak barátai voltak és hogy személyét tanítványainak hálás szeretete vette körül mindvégig. Ezért is nehéz most nekünk, társainak és barátainak a Tőle való búcsúvétel, akiknek nevében én csak annyit tudok mondani, hogy nem felejtünk el Téged Kedves Albin! Isten veled!

(Megjelent a Magyar Tudományos Akadémiai Értesítő 48. kötetének 467. füzetében, a 205–206. oldalakon.)

V. ELHÚNYT TAGTÁRSAINK.

Az 1932–1938. években a következő tagtársaink költöztek az örökkévalóság hazájába:

1. *Matunák Mihály* breznóbányai plébános, rendes tag 66 éves korában Kőrmöcbányán, 1932 december 2-án,
2. *Tokody Ödön* szentszéki ülnök, rendes tag 90 éves korában Temesvárott, 1934 április 16-án,
3. *Bajza József* egyetemi tanár, rendes tag 53 éves korában Budapesten, 1938 január 8-án,
4. *Tordai Ányos* ciszterci rendi főigazgató, rendes tag 59 éves korában Baján, 1938 január 17-én,
5. *Auer István* költő, rendes tag 66 éves korában Pécsen, 1938 február 6-án,

6. *Zoltvány Irén* bakonybéli apát, rendes tag 79 éves korában Bakonybélben, 1938 február 12-én,

7. *Perényi József* kegyestanítórendi főgimnáziumi tanár, rendes tag 67 éves korában Budapesten, 1938 február 15-én,

8. *Nemes Imre* nyugalmazott főgimnáziumi igazgató, rendes tag 93 éves korában Budapesten, 1938 május 19-én,

9. *Reiner János* egyetemi tanár, tiszteleti tag, főtitkár, 74 éves korában Budapesten, 1938 augusztus 27-én,

10. *Szmida Viktor* bogácsi plébános, rendes tag 87 éves korában Mezőkövesden, 1938 szeptember 4-én.

11. *Ernst Sándor* nyug. vallás- és közoktatásügyi miniszter, rendes tag 68 éves korában Budapesten, 1938 november 19-én.

12. *Gombos Ferenc Albin* nyug. főgimnáziumi igazgató, rendes tag 65 éves korában Budapesten, 1938 december 27-én.

VI. FÜGGELÉK.

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA 1938. ÉVI ÉRTESÍTŐJÉBEN
MEGJELENT NÉHÁNY ÉRTEKEZÉSNEK FORDÍTÁSA.

**XXII. Seduta Solenne dell'Accademia di S. Stefano.
Nell'anniversario novecentesimo della morte del Santo
Re, ai 18. dic. 1938.**

IL TRIONFO DELLE IDEE DI S. STEFANO.

Discorso di apertura del presidente SuaEminenza il Cardinale Primate
Giustiniano Serédi

Veneranda Accademia ! La Nostra Accademia insieme con tutta la nazione sta ancora sotto l'impressione delle feste giubilari del nostro primo Santo Re ed Apostolo. A questo giubileo ci siamo associati non solo festeggiando colla nazione intera, ma anche col fare pubblicare in tre grossi volumi l'opera fondamentale di fonti del nostro socio Albino Gombos, opera che contiene le fonti più importanti per la patria e per la nazione, tanto in Ungheria quanto all'estero dall'800—1301. Ora poi intendiamo festeggiare il più grande ungherese di tutti i tempi, il Patrono della nostra Accademia.

Veneranda Accademia ! Se la misura della grandezza umana è il giudizio di Dio esente da ogni parzialità ed errore, allora l'uomo vale tanto, quanto vale davanti a Dio. Davanti a Dio, il quale creò l'uomo a sua immagine e somiglianza, chiunque vale tanto, quanto assomiglia a Lui, oppure quanto più si avvicina a Lui colla vita e colle azioni. Simile a questo è anche la valutazione umana della grandezza dell'uomo. Anche secondo questa l'uomo vale tanto più, quanto più sono nobili le sue azioni, quanto più trionfano le sue idee, quanto più durano le sue opere. Le idee umane sono tanto più nobili, tanto più presto trionfano le opere e tanto più durano, quanto più si avvicinano a Dio.

Il nostro S. Stefano fu ugualmente grande secondo il giudizio di Dio e secondo il giudizio umano.

Secondo il giudizio di Dio fu grande il Santo Re, perchè colla

mirabile santità della vita tanto si avvicinò a Dio che 900 anni fa lo glorificò il Signore per sempre. Perciò la Chiesa di Cristo lo collocò per primo fra tutti i principi europei tra i Suoi Santi, fra i quali egli sarà venerato fino alla fine dei secoli. Ma forse il Santo Re fu ancora più grande secondo il giudizio di Dio, perchè santificò, non solo se stesso, ma colla propagazione del cristianesimo santificò anche la nazione e nei secoli successivi fece avvicinare e portò tutta la nazione a Dio. Anche secondo il giudizio umano fu grande il Santo Re, perchè furono nobilissimi i suoi principi: il regno indipendente cristiano e ungherese trionfò non solo durante la sua vita, ma anche più tardi, e perchè le sue istituzioni ecclesiastiche e politiche sono ancora oggi basi sicure di ogni nostra opera ecclesiastica e politica, e si son mostrate durevoli.

Nell'ardua fatica della fondazione dello stato il Santo Re ebbe per primo principio fondamentale di rivolgersi a Dio, perchè volle uno stato cristiano. Tra le chiese cristiane scelse non quella orientale, ma l'occidentale, romana cattolica. S. Stefano non volle una chiesa autocefala nazionale ungherese, perchè come uomo credente sapeva che Cristo non mandò gli apostoli suoi a predicare il Vangelo ad una nazione, ma a tutte, e fondò la sua Chiesa per tutte le nazioni. Come uomo sapiente di stato si accorse, che chi vuole una chiesa nazionale, già *apriori* rinuncia a tutti i vantaggi dell'universalità. Si accorse, che la chiesa nazionale condivide le sorti della nazione: con quella trionfa e con quella cade, e poi proprio in tempi difficili non può essere il sostegno della nazione. Santo Stefano aspettava non solo aiuti e beni spirituali dalla Chiesa, ma anche vantaggi e sostegno tanto spirituali, quanto morali per la sua nazione. E la nostra storia millenaria dimostrò chiaramente e giustifica l'aspettazione di Santo Stefano. La Chiesa di Cristo attraverso i secoli fu sempre di sostegno contro ogni tentativo di assimilazione, che veniva da parte dell'impero orientale ed occidentale, come pure contro il pericolo che ci minacciò da parte dei tartari e dei turchi, anzi diede questo sostegno anche nel passato non tanto remoto, quando dopo l'infelice guerra mondiale per prima riconobbe la nostra sovranità. Oppure quando nei giubilei di S. Emerico e di S. Stefano la sentimmo vicino a noi colla sua potenza morale, che abbraccia tutto il mondo, e per mezzo del Congresso Eucaristico Internazionale di Budapest fece cambiare a nostro vantaggio l'opinione pubblica europea, finora erronea, che ebbe poi per conseguenza la revisione pacifica dei nostri confini.

Il secondo principio fondamentale di S. Stefano fu la assicurazione della nostra indipendenza da ogni altro stato. Quando dunque non solo riconobbe ma anche volle la dipendenza del Catholicismo ungherese dal Vicario di Cristo, stette bene attento che il medesimo sia indipendente

dalle istituzioni ecclesiastiche e politiche di altri stati. Perciò coll'approvazione del Papa eresse da noi arcidiocesi, diocesi, abbazie in modo, che quelle fossero indipendenti da ogni ingerenza esterna (Salisburgo, Passavia, Montecassino) e fossero soggette all'arcivescovo di Strigonia, rispettivamente all'abate di Pannonhalma. Queste istituzioni ecclesiastiche esistono tuttora e l'arcivescovo di Strigonia come primate del regno, infatti fin d'allora esercita un potere, che è unico in tutta la Chiesa. Il S. Re volle assicurare l'indipendenza della nazione non solo dal punto di vista ecclesiastico, ma bensì politico. Non si orientò nè verso l'impero orientale, nè verso quello occidentale, perchè conosceva i loro tentativi di assimilare la nostra nazione. Si revolsse piuttosto alla potenza mondiale indipendente del papato, perchè in essa credette di trovare appoggio persino contro l'impero occidentale per difendere la nostra indipendenza nazionale e nel riconoscimento della propria potenza centrale.

Il terzo principio suo fu di stabilire una potenza centrale in forma di regno cristiano. A servizio di questa potenza centrale stabilì la così detta organizzazione dei comitati, la quale esiste tuttora. Questa più tardi in forma alquanto cambiata fu il baluardo del nostro statuto non solo contro persone ed indirizzi, ma quando fu necessario anche contro il re medesimo. Con ciò in tempi molto difficili i comitati resero un servizio impagabile alla nazione.

Il quarto principio di Santo Stefano fu di organizzare e rendere potente il regno ungherese non esclusivamente in base di razze, ma piuttosto in base di diritti di cittadinanza ungherese cristiana. Secondo questo i cittadini cristiani della patria in uguali circostanze godono gli stessi diritti. In fatto di nazionalità non vi è differenza tra servo e servo, nobile e nobile, libero e libero. Sebbene sarebbe più ideale se la nazione fosse più omogenea dal punto di vista di razza e di religione, tuttavia nell'Europa centrale, campo di incontro delle diverse razze e religioni, le piccole nazioni debbono considerare lo stato attuale ed in riguardo al proprio interesse devono evitare ogni violenza e cercare piuttosto di mettersi d'accordo fra di loro. Noi ungheresi anche in questo dobbiamo seguire il principio di nazionalità e di stato politico di S. Stefano, il qual principio non è esclusivo per una razza sola ma esige una mentalità cristiana e vita nazionale. L'Europa centrale da quel tempo è irrequieta, da che le nazioni abbandonarono tale principio di S. Stefano.

Il Santo Re secondo l'uso degli stati cristiani del medio evo, lasciò alla chiesa l'organizzazione e l'indirizzamento della vita culturale, sociale ed economica. Questo fu il suo quinto principio. Anche oggi solo l'istruzione e l'educazione impartite nello spirito cristiano e l'applicazione

dei principi insegnati dalla Chiesa in fatto di questioni economiche e sociali potrebbero far cessare quella incertezza politica, sociale ed economica a causa della quale fra poco sarà impossibile la vita.

Veneranda Accademia ! Iddio creò l'uomo alla felicità in senso individuale e collettivo. E che ciò non ostante non siamo felici, causa di questo è che gli uomini e le nazioni a bellaposta impediscono la felicità degli altri e ne ammareggiano la vita. Se almeno noi ungheresi che fummo per 900 anni guidati dai principii di S. Stefano, i quali ci liberarono dai più grandi pericoli nazionali, almeno noi qui nel suo regno ritornassimo a questi principi, allora ben presto e su tutta la linea incomincerebbe una vita di azione, che avrebbe ben presto per conseguenza il trionfo dei detti principi e la consolidazione delle opere di S. Stefano in faccia a tutto il mondo.

Con questi pensieri in onore del Santo Re apro questa seduta solenne.

La langue latine à l'époque de Saint Etienne.

Par J. Huszti, membre régulier.

L'introduction de la langue latine en Hongrie coïncide avec l'adoption du christianisme. Bien que les débuts de la conversion remontent à l'époque du prince Géza, c'est à Saint Etienne que revient le mérite de la résolution définitive ; c'est pendant son règne que s'ouvrit vers l'occident la grande porte par laquelle, parallèlement à d'autres institutions, la langue latine fit son entrée. Au point de vue de l'histoire de la civilisation, c'est l'adoption de cette langue universelle qui délivra les Hongrois de leur isolement et les attacha d'une manière définitive à la grande communauté des peuples européens.

Cette langue qui, comme nous venons de voir, pénétra en Hongrie avec le christianisme, ne pouvait être autre chose qu'une variété du latin européen de l'époque. A ce temps-là il est encore impossible de parler d'une « latinité de Hongrie » d'autant moins que les pionniers de la scripturalité latine devaient se recruter nécessairement parmi les étrangers. On n'y trouve pas encore ces hungarismes dont l'abondance caractérisera plus tard le latin propre à notre pays. La naissance de ces idiotismes réclamera un laps de temps plus long et des contacts plus intimes avec la langue adoptée.

Le premier problème consiste donc à décider, à quelle variété du latin européen appartiennent nos premiers ouvrages écrits en cette langue, c'est-à-dire les Avertissements et les Lois de Saint Etienne. Pour comprendre la portée de ce problème, il faut tenir compte du fait qu'au moyen âge il ne peut guère être question d'un latin uniforme. Il est incontestable que nous sommes en présence d'une langue littéraire, mais celle-ci n'est pas aussi équilibrée et aussi régulière que le latin classique. On y trouve de grandes différences individuelles d'un écrivain à l'autre, ce qui est dû, en premier lieu, à la diversité de l'érudition et des lectures des auteurs médiévaux. En même temps le latin du moyen âge pullule d'éléments vulgaires. Sous ce rapport l'influence de la langue biblique fut très considérable. Le manque d'un centre intellectuel et les diverses langues maternelles des auteurs contribuèrent, eux aussi, à enrichir de nuances nouvelles le latin des écoles.

Le latin de nos premiers monuments est assez régulier ce qui s'explique par le fait qu'il remonte en dernière analyse à la renaissance carolingienne et à ses réformes linguistiques annonçant un retour à l'usage antique.

En ce qui concerne les lois de Saint Etienne, il est généralement connu qu'elles contiennent des passages littéralement empruntés aux décrets ecclésiastiques d'Allemagne et d'Italie (VIIIe—XIe s.). Quant aux Avertissements, tout porte à croire qu'ils sont dus à un auteur venu d'Occident. Leur forme et leur contenu s'attachent très étroitement aux tendances stylistiques et aux idées de la réforme carolingienne. Tous ces deux monuments qui ont une importance capitale pour l'époque dont nous nous occupons, sont en relation avec la sphère de la civilisation franco-bavaroise. En même temps il n'est guère douteux que leurs racines profondes se plongent dans l'universalité des idées politiques et religieuses de l'Europe médiévale.

Il n'est que fort naturel qu'au point de vue linguistique, nous arrivons à la même conclusion. Etant donné que nos premiers monuments latins peuvent être considérés comme les produits du rayonnement de la renaissance carolingienne, l'auteur a cru nécessaire d'esquisser aussi bien les résultats et les effets de ces grandes réformes culturelles que leurs survivances sporadiques au tournant du Xe et du XIe siècles.

La décomposition de l'empire de Charlemagne ouvrit le chemin vers la formation des états nationaux. Cette évolution fut peu favorable à la centralisation de la vie intellectuelle, et c'est pourquoi les résultats culturels de la réforme finirent par sombrer dans l'oubli. Au tournant du Xe et du XIe siècles c'est à la cour papale que les nobles traditions de la renaissance carolingienne gardent le mieux leur ancien éclat. Quand Saint Etienne attache la destinée de son peuple au christianisme occidental, le trône papal se trouve occupé par un des plus illustres personnages de l'époque : Gerbert d'Aurillac (Sylvestre II) qui passait pour un grand savant et un vrai maître du style latin. Sous son règne Rome redevint le centre intellectuel du monde entier.

La réforme de Cluny fut favorable aux nobles aspirations du pape même au point de vue littéraire. Bien que cette réforme n'eût un caractère littéraire ou scientifique, elle exerça indirectement un effet bien-faisant sur la vie intellectuelle, surtout par rapport à l'hagiographie et à l'historiographie, et ainsi, elle contribua à faire revivre les traditions de la renaissance carolingienne.

Le latin de la renaissance carolingienne est sans doute une langue épurée des barbarismes les plus choquants et adaptée aux normes

grammaticales de l'antiquité, mais cela ne veut pas dire qu'on en ait banni la possibilité de créer des néologismes.

Quant au vocabulaire, le latin de l'époque de Saint Etienne se distingue à peine de la latinité carolingienne. On y trouve des termes vulgaires venus du domaine des langues romanes (*manducare* ~ français *manger*, *mansio* ~ français *maison* ; *intendo* français *entendre*, etc.), des mots d'origine ecclésiastique (*episcopus*, *monachus*, *abbas*, *baptisma*, etc.) ainsi que des mots classiques qui, au cours des temps, ont subi des changements sémantiques plus ou moins radicaux (*oratio*, *humilitas*, *ethnicus*, *ordo*, *confessio*, *gratia*). Les divers termes juridiques qu'on y trouve, jettent une lumière très vive sur les institutions sociales de l'époque ; enfin, il y a là des néologismes dont la formation est en plein accord avec l'esprit de la langue latine.

Au point de vue morphologique, on n'y rencontre nulle trace des déformations et des irrégularités qui, dès l'antiquité, sont si fréquentes dans la langue vulgaire.

La construction des phrases est relativement assez libre, mais la plupart des irrégularités attestées en Hongrie sont connues aussi dans la langue de l'époque carolingienne. On respecte peu les règles de la concordance des temps, on remplace les propositions infinitives (accus. cum inf.) par des subordonnées introduites par *quod*, on préfère les constructions participiales, etc.

Tout compte fait, la langue de nos textes écrits sous Saint Etienne est une forme typique du latin médiéval, mais parmi les variétés de celui-ci, elle est certainement une des meilleures.

Natürliche Bausteine vom XI. Jahrhundert von Transdanubien.

Von Fr. Papp. Mit Fig. 1 und 2 auf Taf. IV. S. 86.

Die Lage Ungarns war immer schwer. Die Tataren und Türken verwüsteten die Beweise von einem hoffnungsvollen Anfang von Bauten. Die zertrümmerten Reste sind am besten in den Bausteinen aufbewahrt: in der vorliegenden Abhandlung sind die natürlichen Bausteine von Székesfehérvár (Stuhlweisenburg), Veszprém, Pécs (Fünfkirchen), Mánfa, Zalavár und Esztergom (Gran) bestimmt.

In Székesfehérvár kam das Fundament eines Domes und eine Festungsmauer von XI. Jahrhundert zu Tageslicht. Die Quadersteine bestehen aus mittelmiozänen und pliozänen Kalksteine (von den Steinschläge Sósút und Buda). Der rote sogenannte «Marmor von Piszke» — ein jura Kalkstein ist ebenfalls vorhanden. Roter, permischer Sandstein vom Balaton, Granitaplite von Székesfehérvár, ferner Marmore von der Umgebung Salzburg sind alle gut erkennbar. Mit den anderen Dokumenten kam auch ein schön bearbeiteter Grabmal zutage, der Grund der Behauptung unserer Kunsthistoriker der Sarkophag von I. Stephan (dem heiligen) war. Das Gestein ist ein Kalktuff, der von dem budaer Gellértberg (Blocksberg) her stammt. (Fig. 2.)

Die Säulen eines Domes bei Veszprém bestehen aus Kalktuff. Bei den Grabungen bei Pécs kamen außer den römischen Bautenreste auch jene vom XI. Jahrhundert zutage; die Reste bestehen aus cerithienführenden Kalkstein und Kalktuff. In der Nähe von Pécs NW 12 km entfernt, in der Gemeinde Mánfa steht eine kleine Kirche vom XI. Jahrhundert unter den Bausteinen kann man miozänen Sandstein (von Budafa), lithothamnienführenden Kalkstein und süßwasser Kalkstein erkennen. Die Säule von Zalavár (Fig. 1.) wurde von ein salzburger Marmor gefertigt.

Besonders wertvoll sind die von XI. Jahrhundert zurückgebliebenen Bauten: eine Festung und ein Dom bei Esztergom: die Bausteine wurden von der Umgebung beschafft, unter ihnen konnte man eozänen Sandstein, miozänen Andesittuff erkennen.

Die untersuchten Bausteine sind alle vollkommen frisch.

Der Einfluß einer Klimaveränderung auf die Vegetation.

Antrittsvortrag. Aus der Sitzung der Sankt Stefan Akademie am 21. Oktober 1938.

Von Br. G. Andreánszky.

Zusammenfassung. Mit Fig. 3. auf S. 101.

In der Geschichte der Pflanzendecke der Erde war der Einfluß des Klimas immer eine entscheidende. Von der Wirkung des Klimas auf die Entstehung von Arten und neuen Eigenschaften wissen wir wenig. Die Untersuchungen der modernen Vererbungswissenschaften deuten hin, daß die Entstehung neuer Sippen auf innere Ursachen, auf Veränderungen in den Geschlechtszellen, zurückzuführen ist.

Es gibt aber in der Pflanzengeographie solche Beobachtungen, wo das seltsame Zusammentreffen von Eigenschaften nur durch die Wirkung des Standortes zu erklären ist. So z. B. das Viviparismus bei den Mangrovepflanzen verschiedener Küstengebiete und von verschiedener systematischer Stellung.

Viel größer ist aber der Einfluß des Klimas auf die Erhaltung und Verbreitung der Pflanzenarten. Einer Klimaveränderung folgt notwendigerweise eine Veränderung in der Pflanzendecke und eine Verschiebung der Pflanzenareale. Eine Klimaveränderung verursacht also eine Pflanzenwanderung.

Die Urgeschichte des Pflanzenreiches besteht demnach außer dem Erscheinen und Verschwinden von Typen, aus Pflanzenwanderung. Würden wir sämtliche Pflanzenwanderungen der Vorzeit gründlich kennen, so würden wir das vorzeitliche Klima mit seinen Änderungen ebensogut kennen, wie das heutige Klima durch die meteorologischen Instrumente registriert wird. Auf die Pflanzenverbreitung haben sämtliche Klimafaktoren einen Einfluß.

Die Pflanze ist gegen den Klimacharakter sehr empfindlich. Der ozeanische Charakter ist nur in trockenen Gebieten, wie z. B. auf den Kanarischen Inseln vorteilhaft, wo die kontinentaleren Inseln eine Wüstenflora besitzen, auf den vom Kontinente abseits liegenden Inseln aber auch Lorbeerwälder vorkommen. Auf den Falkland Inseln liegt die Sache umgekehrt. Beide Inseln liegen in derselben Breite, die westliche 600, die östliche 700 km von Südamerika entfernt. Die

meteorologischen Daten sind für beide Inseln dieselben. Und doch scheiterten sämtliche Aufforstungsversuche auf der östlichen Insel, wogegen heute auf der westlichen Insel schon schöne Baumpflanzungen zu sehen sind. Auf dem naheliegenden Festland liegt die südpolare Baumgrenze etwa 3 Breitengrade südlicher, als die klimatisch baumlosen Falkland Inseln. Das Gesetz Brockmann Jerosch's, nach dem der kontinentale Charakter des Klimas die Baumgrenze gegen die Pole zu verschiebt, findet hier eine frappante Bestätigung. Durch Isothermen können die Baumgrenzen nicht bezeichnet werden. Am nächsten liegt noch die Jul 10° C Isotherme zur polaren Baumgrenze. Diese verläuft aber nördlich von den Fär Öer Inseln, obwohl diese klimatisch baumlos sind.

Es genügt, daß im Charakter des Klimas eine Veränderung auftritt um die Grenzen des Baumwuchses zu verschieben. Die einzelnen Baumarten verhalten sich gegenüber dem Klimacharakter ziemlich verschieden. Unsere Eiche ist ein Waldbaum von eher kontinentalem Charakter. Die Buche ist stärker ozeanisch. Die Eiche verlangt mehr Wärme, hält aber größere Kältegrade aus. Ihre Nordgrenze fällt ziemlich genau mit der Isotherme zusammen, welche die Stellen mit mehr als 10° C während vier Sommermonate bezeichnet. Die Buche reicht nördlich bis zur Januar -2° C Isotherme. So erklärt sich die Anomalie, daß die Buche in Gebirgsgegenden eine höhere Zone bezieht, als die Eiche, hat aber eine südlicher gelegene nordpolare Baumgrenze als jene. Bei einer Zunahme der Meereshöhe nehmen die Schwankungen nämlich ab, gegen höhere Breitengrade dagegen werden sie immer schärfer.

Die pollenanalytischen Untersuchungen haben die postglaziale Waldgeschichte und damit auch die Klimaverhältnisse von Nord-, Mittel- und Westeuropa klargelegt. Nach der Eiszeit kam eine Erwärmung, die in einer Periode einen etwas höheren Wert erreichte, als die gegenwärtige Temperatur. Während dieser Periode lagen die Waldgrenzen höher, als heutzutage. In den Ostalpen fand man Pollen von Waldbäumen in Hochmooren, die gegenwärtig einige Hundert Meter oberhalb der Waldgrenze liegen. Die Haslenuß hatte eine nördlichere Verbreitung in Skandinavien (S. Karte auf S. 101). Auf den Inseln des nördlichen Eismeeress gibt es Pflanzen, die keine Samen erzeugen und dort sehr verbreitet sind. Es mußte nach der Eiszeit, während der dort sämtliche Pflanzen und Samen zugrunde gegangen sind, eine wärmere Periode geben, in der diese Pflanzen sich dort mittels Samen verbreiteten. In dieser warm-kontinentalen Zeit wanderten die xerothermen Steppenpflanzen in die Alpen hinein und blieben

dort in einzelnen heißen und trockenen Tälern erhalten, verschwanden aber vom Wanderwege.

Nach dieser warm-trockenen Periode kam eine warmfeuchte Zeit, der wir die Verbreitung der Buche in Europa verdanken. Bis dieser Zeit war z. B. in Siebenbürgen keine Buchenregion entwickelt, die Fichtenregion folgte unmittelbar auf die Eichenregion. In der warmfeuchten Zeit erreichte die Buche eine größere vertikale Verbreitung. Im Komitat Máramaros z. B. finden wir oberhalb der jetzigen allgemeinen Buchengrenze einzelne Bestände von uralten Buchen ohne Nachwuchs.

Der Weiterverbreitung der Buche in Westeuropa wurde durch eine nochmalige Abkühlung des Klimas eine Grenze gesetzt. Wenn auch gepflanzte Buchen beinahe in ganz England gut gedeihen, befindet sich die ursprüngliche Polargrenze der Buche südlich von London. In Irland ist die Buche überhaupt nicht autochton.

In der letzten Periode, die jetzt andauert, kann ein Wachsen des kontinentalen Klimacharakters beobachtet werden. Dafür spricht das Vordringen der Fichte gegen Westen. Sie erreichte den Atlantischen Ozean in Norwegen, und in Mitteleuropa Ostfrankreich. Die Fichtenwälder der Pyrenäen sind gepflanzt. Außerdem bemerkt man ein Zurückziehen der Gletscher und der Moore, usw.

Die nacheiszeitlichen Klimaverhältnisse liegen in Südeuropa ziemlich anders. Sonst aber fehlt dort, wegen Mangel an Hochmooren, das große pollenanalytische Beweismaterial. Im Hochmoore von Montals in den Cévennen fand man in den untersten Schichten den Pollen der Birke zusammen mit dem der Traubeneiche und einer *Erica*, sicherlich der Baumheide (*E. arborea*). Also ein Strauch von mediterranem Charakter zusammen mit der nordischen Birke! Ziemlich ähnliche Verhältnisse herrschen aber gegenwärtig in Irland, wo die Birke weit verbreitet ist, im Traubeneichenwalde von Killarney in Südwestirland dagegen ein mediterraner Strauch, der Erdbeerbaum (*Arbutus Unedo*) vorkommt. Hier kommen daher nahe der nordpolaren Baumgrenze noch immergrüne Sträucher vor. Noch näher rückt die immergrüne Zone zur Baumgrenze in Südamerika, wo, wie auf der südlichen Hemisphäre im Allgemeinen, das Klima noch stärker ozeanisch ist. In kontinentalen Gebieten, wie z. B. zwischen der Adria und Lappland, liegt eine etwa 1000 km breite Zone zwischen der immergrünen Strauchzone und der Baumgrenze. Noch breiter ist die Zone der gemäßigten Wälder im stark kontinentalen Asien.

Daß in den Cévennen die mediterrane Vegetation nach der Eiszeit so nahe an die Baumgrenze herantrat, dazu konnte auch eine

etwaige warme Meeresströmung zutragen. Der Golfstrom macht auch das Kilma Irlands so mild.

Einen schönen Beispiel für sommergrüne Eichenwälder mit Baumheideunterwuchs finden wir in der Khrumirie, einer der feuchtesten Gegenden Nordafrikas. Die Mirbeck-Eiche (*Quercus lusitanica* var. *Mirbeckii*) bildet dort schöne Urwälder. In den Lichtungen des Waldes gedeiht eine immergrüne Strauchschicht hauptsächlich von Baumheide und Erdbeerbaum. Die Birke findet sich hier nicht vor, nachdem diese Zusammensetzung des Waldes nicht durch eine Erwärmung, sondern durch eine Abkühlung entstanden ist. In früheren Zeiten waren diese Berge mit Lorbeerwälder bedeckt. Nach der Abkühlung wurden die Baumarten und auch die epiphytischen Farne ausgetauscht. Nur das Epiphytismus selbst ist geblieben.

In Nordafrika kann auch ein Kontinentalerwerden des Klimas in der Gegenwart beobachtet werden. Die nordischen Bäume, wie die numidische Tanne, flüchteten sich auf die Nordabhänge der Berge mit rauherem Klima. Die Arganie, die einst in Marokko und in Westalgerien weit verbreitet war, bildet nunmehr nur auf der atlantischen Küste größere Bestände. Im Landesinneren findet man nur die Bruchstücke der einstigen Verbreitung. Dort ist das jetzige Klima schon zu großen Schwankungen ausgesetzt.

Ob das Klima der Sahara gegenwärtig in Veränderung ist, kann durch die meteorologischen Beobachtungen nicht entschieden werden. Die Witterung wächst in so hohem Maße von einem Jahr zum anderen. Diese Frage muß also anderswie aufgestellt werden: wird auf den Grenzen der Wüste eine Verschiebung der Wüstenwirkung bemerkt? nimmt der Wasserschatz der Sahara zu, oder ab?

Die erste Frage wurde für den Nordrand der Shara schon teilweise beantwortet. Aber auch noch andere Erscheinungen deuten auf das Kontinentalerwerden des cissaharischen Klima. Vom Nordrande der Sahara sind der Strauß und der Elefant verschwunden. Dazu trug die Verfolgung des Menschen sicher bei. Aber Tiere mit so großem Körper beanspruchen mehr Nahrung, als was das Gebiet, welches sie bewohnt haben, gegenwärtig bieten kann. Die Ruinen der römischen Städte liegen oft in öden Gegenden, wo die Ernährung der Bevölkerung unter den jetzigen Klmaverhältnissen kaum möglich erscheint. Am Südrande der Sahara, im Sudan dagegen findet man mit Rasen bedeckte Dünen, die sog. «ergs morts» d. h. tote Snaddünen, als Zeichen einer früheren Wüstenperiode. Die Sahara ist im Vorstoß gegen Norden zu.

Zur Beantwortung der Frage des Wasserschatzes der Sahara müssen wir das Flußsystem einer vorhergehenden feuchteren Periode

rekonstruiert denken. Damals ergossen große, vom Norden und vom Süden herfließende Flüsse ihr Wasser in einzelne abflußlose Becken der Sahara. Die vom Norden her kommenden Flüsse sind nunmehr nur Ueds, d. h. Skelette ehemaliger Flüsse. Von den Flüssen, die vom Süden kamen, sind nur die Flüsse des Tschad-Sees, die ihr Wasser in der Wüste verdampfen. Der Tschad selbst ist aber auch im Wandern gegen Süden. Alle übrigen Flüsse kehrten um und gießen jetzt ihr Wasser in den Ozean. Aber nicht nur seit dieser feuchteren Periode, sondern auch gegenwärtig ist der Wasserschatz der Sahara in einer stetigen Abnahme. Die vom Atlas herabfließenden Flüsse und unterirdischen Wasserläufe werden in den Oasen, schon nahe zum Nordrande, aufgefangen, ihr Wasser zur Bewässerung verbraucht und dortselbst verdampft.

In der spärlichen Vegetation der Sahara kann das Trockenerwerden des Klimas natürlich nicht beobachtet werden. Die Feuchtigkeitsverhältnisse wechseln von einem Jahre zum anderen in einem enormen Grade. Wo im Frühling nach einem regenreichen Winter ein Blumenteppeich prangt, ist der Boden nach einem dürrn Winter ganz vegetationslos. Seit der feuchteren Periode, wo die erwähnten Flüsse noch wasserreich waren, mußte aber auch eine andere Vegetation entwickelt sein. In den letzten Jahren entdeckte man in der Zentralsahara Bäume, bzw. Sträucher von mediterranem Charakter, sehr nahe Verwandte von Sippen, die im Mittelmeergebiete heimisch sind. So *Myrtus Nivellii*, *Olea Laperrini*, *Ficus teloukat* und *Cupressus Dupreziana*, sonst auch Mittelmeersträucher, wie *Osyris alba* und *Globularia Alypum*. Alle diese Pflanzen sind Relikte einer früheren Periode. Sie wanderten vom Mittelmeergebiete ein, und zwar war für sie in den Flußtälern ein bequemer Wanderweg geschaffen. Die Relikte gedeihen jetzt ausserklimatisch, in Felsritzen, tiefen Tälern, weit abseits vom Verbreitungsareale ihrer mediterranen Stammeltern.

Daß die Sahara eigentlich keine eigene, extrem xerophil angepaßte Flora besitzt, kann nur dadurch erklärt werden, daß es immer eine sich oft bewegende, außerordentlich dürre Zone gab, die bei ihrem Vorstoße die in Entwicklung begriffene Flora gänzlich vernichtete. Eine Zone mit dem Klima des verrufenen Tanesruft. Zufluchtsorte gab es kaum. Nur im Nordwesten, am Südabhange des Atlas, nahe zum Ozean, gab es Orte mit besseren klimatischen Verhältnisse auch während solcher Perioden. Und dort finden wir tatsächlich gut ausgeprägte xeromorphe Pflanzenarten, die sich aber vom Fuße des Atlas nicht weit entfernten.

Von einer Klimaveränderung im transsaharischen Afrika wissen

wir noch weniger. Das ungeheure Kongobecken ist wahrscheinlich schon längst von einem tropischen Regenwald bedeckt. In Ostafrika aber, wo zur Zeit die geschlossenen Wälder nur in einer beträchtlichen Höhe beginnen, lag die Talgrenze vor etwa 12.000 Jahren 1000 bis 1200 m tiefer.

Der Einfluß des Menschen auf das Klima durch die Vernichtung der Pflanzendecke oder durch die Förderung der Vegetation ist sicherlich von einem zweifelhaften Werte, aber sicher auch nur von einem sehr beschränkten Umfange. Durch seine bisherige Tätigkeit konnte das Klima nur ganz lokal und in sehr geringem Maße verändert werden.

Ob eine gründliche Veränderung des Klimas auf größere Strecken durch Bewässerung von großen Flächen, durch Abtragen von Bergen und durch andere Großbauten möglich wäre, ist kaum mehr zu bezweifeln. Es gehört dazu natürlich das Zusammenwirken sämtlicher Kulturkräfte der Erde. Ein großartiger Plan, Mittelmeersenkung, Sahara-Bewässerung wurde schon im Jahre 1929 durch den Ingenieur H. Soergel als möglich erklärt. Vielleicht wäre es auch menschlicher die Übervölkerung durch solche Großunternehmungen, die neue Länder und günstige Verhältnisse schaffen, und nicht durch den Massenmord des Krieges abzuleiten.

VII.

A Szent István Akadémia kiadásában megjelent művek jegyzéke:

A Szent István Akadémia Értesítője 1916. évi két szám, 1917. évi négy szám, 1918. évi négy szám, 1919. évi 1. szám s 1920. évi 1. s 2. szám, 1921. évi 1. s 2. szám, 1922. évi két szám, 1923. évi 1. s 2. szám, 1924. évi 1. s 2. szám, 1925. évi 1. s 2. szám, 1926. évi 1. szám, 1927. évi 1. szám, 1928. évi 1. szám, 1929. évi 1. szám, 1930. évi 1. szám, 1931. évi 1. szám, 1932. évi 1. szám, 1933. évi 1. szám, 1934. évi 1. szám, 1935. évi 1. szám, 1936. évi 1. szám, 1937. évi 1. szám, 1938. évi 1. szám.

	Pengő
Kommunista könyvtárpolitika. Gulyás Páltól. 1921.	2.40
Megemlékezés IV. Károly királyról. Gr. Apponyi Albert elnöktől. 1922.	—80
Szent Tamás nagysága. Zubriczky Aladár r. tagtól. 1924.	—70
Lonovics József római küldetése. Várady L. Árpádtól. Függelékül: Lonovics római naplója. 1924.	9.—
A Magyar-Horvát Unió felbomlása. Bajza Józseftől. 1925.	2.—
A Szent István Akadémiának a Magy. Tud. Akadémia alapításának százéves évfordulóját ünneplő ülése. 1925.	2.20
A Szent István Akadémiának Csernoch János bíbornok-hercegprímás áldozárrá szentelése ötvenedik évfordulójának ünneplésével egybekötött VIII. rendes ünnepi ülése. 1925.	—80
Gróf Apponyi Albertnek, elnökének születése nyolcvanadik évfordulója emlékeztetere a Szent István Akadémia. 1926.	3.—
A licentiatusi intézmény Magyarországon. Juhász Kálmántól. 1926.	5.—
A csornai kőori lelet. Horusitzky Henrik r. tagtól. 1926.	—80
A magyar igeidők. Klemm Antal r. tagtól. 1926.	—60
Gróf Apor István. Biró Vencel r. tagtól. 1927.	—40
Ethikai tudomány-e a közgazdaságtan? Heller Farkas r. tagtól. 1927.	—60
A százéves Manzoni regény. Várdai Béla osztálytitkártól. 1927.	—70
Bibliotheca Corvina, Mátyás király budai Könyvtára. Bpest, 1928. Szerkesztik: Berzeviczy Albert, Kollányi Ferenc és Gerevich Tibor. Írták: Fraknói Vilmos, Fögel József, Gulyás Pál és Hoffmann Edith. A magyar példány	100.—
Az olasz példány	125.—
A római kérdés szerepe a Hármasszövetség megkötésében. Balanyi György r. tagtól. 1928.	—80
Észrevétel Kronecker egyik irreducibilitási tételéhez. Grosschmid Lajos r. tagtól. 1928.	—60
A misztikus természet szemlélet alapjai. Kúhár Flóris r. tagtól. 1928.	—70
András herceg tragédiája és a nápolyi udvar. Miskolczy István r. tagtól. 1928.	1.—
Az éterreszcsékek mozgásáról. Mohorovičić Stjepan vendégtől. 1928.	—60
Keresztény forma és stílus. Pitroff Pál r. tagtól. 1928.	1.—
Az N + M dimenziós euklideszi tér N dimenziós felületei. Suták József r. tagtól. 1928.	—80
Dürer Béla. Várdai Béla osztálytitkártól. 1928.	1.—
Montecorvinoi János. Balanyi György osztálytitkártól. 1930.	—80
A normák alkonya. Bognár Cecil r. tagtól. 1930.	—50
A teljes tudat, tudatvilágunk lelkialapja. Bárány Brandenstein Béla r. tagtól. 1930.	1.—
A második aversei tragédia. Miskolczy István r. tagtól. 1930.	—60
Széchenyi, Petőfi és az ellenzéki kör 1848-ban. B. Szabó László r. tagtól. 1930.	—70
Egy kis polémia Croceval a barokkról. Mihályi Ernő r. tagtól. 1931.	—40
Költői szépségek Szent Imre ős-legendájában. Vargha Damján r. tagtól. 1931.	1.—
A francia nemzet missziós hite és a francia irodalom. Eckhardt Sándor r. tagtól. 1931.	—60

	Pengő
A gazdasági cselédek fajegészsége. Pezenhoffer Antal r. tagtól. 1931.	—60
Az ideák problémája. Somogyi József r. tagtól. 1931.	—80
Szent Imre problémák. Vargha Damján r. tagtól. 1931.	1.—
Pázmány Péter népszövetségi tervezete. Balanyi György osztálytitkár- tól. 1933.	—70
Az individualizmus és kollektívizmus gondolköre a büntetőjogban. Irk Albert r. tagtól. 1933.	1.—
Magyar inkvizíciós perek Velencében. Kárpáthy-Kravjanszky Mór C. R. P. vendégtől. 1933.	—60
Dramák az orvostudományban. Nékám Lajos r. tagtól. 1933.	—80
Harc a nyugatmagyarországi német helységnevek körül. Schwartz Elemér r. tagtól. 1933.	—60
Érettségizőink számának és pályaválasztásának fontosabb kultúr- és szo- ciálpolitikai tanulságai. Szandtner Pál r. tagtól. 1933.	1.—
Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király (1533—1586) emlékezete születésének négyszázadik évfordulóján. Lukinich Imre r. tagtól. 1935.	—60
A bölcséleti megismerés határainak kérdése. Jánosi József r. tagtól. 1936.	1.—
Történetiszemléletünk egysége és a történelmi Magyarország. Karácsonyi és Fraknói szellemi öröksége. Horváth Jenő vendégtől. 1937.	—60
A szentszék és a magyarság szerepe Budavár visszafoglalásában. Balanyi György osztálytitkártól. 1937.	—50
Catalogus fontium Historiae Hungaricae. 800—1301. Gombos F. Albin r. tagtól. 1937—1938. Füzve I., II., III. kötet. Kötetenként	25.—
Kötte I., II., III. kötet. Kötetenként	28.—
A nemzetnevelő Pázmány. Schütz Antal r. tagtól. 1938.	—80
A pedagógia válsága és a jövő útja. Padányi Frank Antaltól. 1938.	—80
A 'Hahóti kódex'. Zágrábi Mr. 126. kézirat jelentősége a magyarországi liturgia szempontjából Kniewald Károly vendégtől. 1938. elfogyott.	—
A Magyar Katolikus Dante-Bizottság Dante-Emlékkönyve. 1924.	12.—

A hittudomány-, bölcséleti osztály felolvasásaiból :

I. kötet.

1. sz. Szent János apokalipsisa és a világtörténet. Székely István osztály- elnöktől	2.—
2. « A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. I. Rész. A bibliai Jeruzsálem története. Pataky Arnold vendégtől.	2.60
3. « Verworn Miksa pszichomizmus. Madarász István r. tagtól.	2.—
4. « A haza és hazaszeretet bölcséleti alapjai. Horváth Sándor r. tagtól 5. « A bibliai Jeruzsálem az ásatások megvilágításában. II. rész. A XIX. és XX. században végzett jeruzsálemi ásatások tör- ténete. Pataky Arnold r. tagtól	1.20
6. « Ismereteink egyneműsége és a hittételek. Horváth Sándor O. P. r. tagtól	2.60
	3.80

II. kötet.

1. sz. Hám János szatmári püspök és kinevezett primás emlékiratai 1848—49-ből. Scheffler János r. tagtól	4.50
2. « Adalékok az állami könyvcenzúra történetéhez Magyarországon Mária Terézia haláláig. Schermann Egyed r. tagtól.	2.80
3. « A modern lélektan és a skolasztika. Kecskés Pál r. tagtól.	2.50
4. « A XIII. század bölcséletének válsága és Aquinói Szent Tamás. Erdey Ferenc r. tagtól	1.20
5. « Szent Tamás apostol cselékedetei. Pataky Arnold r. tagtól.	1.80
6. « Bosszúálló-e az őszötvetség Istene? Takáts Ernő r. tagtól	2.—
7. « Pázmány Péter teológiája. Petrő József r. tagtól.	—80

III. kötet.

1. sz. Árpádházi Boldog Margit szenttéavatási ügye és a legősibb latin Margit-legenda. P. Bőle Kornél M. O. P. vendégtől	2.50
2. « A pedagógia válsága és jövő útja. Padányi-Frank Antal rendes tagtól 3. « Maria-tiszteletünk a XI. és XII. század hazai liturgiájában. Kühár Flóris rendes tagtól.	1.60
4. « Az Úr születésének évszaka (Die Jahreszeit der Geburt des Herrn). Radó Polikárp rendes tagtól	1.40
5. « Az emberért vívott harc neveléstudományi következményei. Váradi József rendes tagtól	1.40
	—80

A történelem-, jog- és társadalomtudományok osztályának felolvasásaiából :**I. kötet.****Pengő**

1. sz. A győri székeskáptalan régi számadáskönyvei. Iványi Béla r. tagtól	2.50
2. « A király-koronázás eredete, egyházi kifejlődése és ordóbeli kialakulása. Király János r. tagtól	2.—
3. « A katolikus autonómia főbb problémái. Hanuy F. r. tagtól	2.60
4. « Martinovicznak istentagadó elveket hirdető, imént fölfedezett francia munkája. Fraknoi Vilmos tiszteleti tagtól	—90
5. « Tudományos történetírásunk megalapítása a XVIII. században. Székfoglaló Hóman Bálint r. tagtól	1.50
6. « A közigazgatás és bíráskodás elválasztása a katolikus egyházban. Stolpa József vendégtől	3.60
7. « A pápai udvar lakásvizonyai a XIII. század második felétől a XIV. század közepéig. Tóth László vendégtől	2.20
8. « Adalékok a káptalanok történetéhez. Báró Forster Gyula t. tagtól	2.20

II. kötet.

1. sz. Br. Sennyey László S. I. nagyszombati rector római utazásai (1687, 1693, 1696). Iványi Béla r. tagtól	3.—
2. « A kánonjogi tanulmányok fontossága. Meszlényi Zoltán r. tagtól	1.—
3. « A jogfolytonosság helyreállításának jogelvi szükségessége és lehetősége. Molnár Kálmán r. tagtól	1.—
4. « A clunyi reform hatása Magyarországon. Galla Ferenc vendégtől	4.—
5. « Egykorú vélemény II. József reformterveiről. Miskolczy István r. tagtól	—80
6. « Csehországi Boldog Ágnes (1205—1282). Balanyi György osztálytitkártól	2.—

A nyelv- és széptudományi osztály felolvasásaiból :**I. kötet.**

1. sz. Cervantes élete és művei. Kőrösi Albin r. tagtól	3.—
2. « Magyar könyvtermelés és világgönyvtermelés. Erdősi Károly r. tagtól	—60
3. « Kódexeink legendái és a Catalogus Sanctorum. Vargha Damján osztálytitkártól	2.—
4. « Kemény Zsigmond munkássága a szabadságharcig. Szinnyi Ferenc r. tagtól	1.20
5. « Klasszicizmus és romanticizmus. Zlinszky Aladár r. tagtól	2.60
6. « Egy középkori Sibylla-vers régi magyar irodalmunkban. György Lajos r. tagtól	3.—

A mennyiség- és természettudományi osztály felolvasásaiból :**I. kötet.**

1. sz. Konstant görbületű felületek a Bolyai-féle geometriában. Vörös Cyrill r. tagtól	1.20
2. « A görbék abszolút elmélete. Suták József r. tagtól	1.80
3. « A régi Széchenyi-lánchíd anyagának kimerülése. Rejtő Sándor r. tagtól	—60
4. « Adatok a Mátrántúli barnaszénterület geológiai alkotásához. Székfoglaló Schafarzik Ferenc osztályelnöktől	1.20
5. « Visszaverődés a kettősen-törő forgató közegek belsejében. Rybár István r. tagtól	—60
6. « Az ólom öndiffúziója megolvasztott és szilárd állapotban. Gróh Gyula r. tagtól	—60
7. « Az energia átalakulásának iránya. (A történet törvénye.) Bognár Cecil r. tagtól	—60
8. « A relativitástan csillagászati bizonyítékainak kritikája. Wodetzky József r. tagtól	1.20
9. « Részlet Budapest székesfőváros Dunabalsparti területe földtani, talajtani és vízi viszonyainak ismeretéhez. Horusitzky Henrik r. tagtól	—60
10. « Folyadékok diffúziós állandójának mérése az interferenciális refraktorról. Békésy György vendégtől	—60
11. « Magyar plankton tanulmányok. (A magyar phytoplankton két új tagja.) Gimesi Nándor O. C. vendégtől	—60

12. sz. A tervezett mélybevágású Duna—Tisza-csatorna mentén elterülő szikések ismertetése és javítási lehetőségei. 'Sigmond Elek r. tagtól	2.60
--	------

II. kötet.

1. sz. A lineáris congruentia-csoport és a négyzetmaradékok eloszlása. Grosschmid Lajos r. tagtól	4.—
2. « A háziállatok veszteség elleni védőojtása Magyarországon. Aujezsky Aladár r. tagtól	1.—
3. « A budai hegység kialakulása. Vendl Aladár r. tagtól	1.50
4. « A felületek orthoasymptotikus és főtörziós görbéi. Sárközy Pál r. tagtól	2.50
5. « Őstörténeli adatok a Balaton környékéről. Laczkó Dezső r. tagtól	2.—
6. « A Dipsacaceák virágzatának fejlődéstani értelmezése. Szabó Zoltán r. tagtól	2.40
7. « Maximális térfogatú hexaéderek a Bolyai-féle geometriában. Vörös Cyrill r. tagtól	1.20
8. « A magyar barlangkutatás ősrégészeti eredményei. Kadić Ottokár r. tagtól	—,60
9. « Miért pusztulnak ki véglénytenyészetek? Entz Géza r. tagtól	—,70
10. « Az állati szervezet őrei a környezetben. Ábrahám Ambrus Andor r. tagtól	2.40

III. kötet.

1. sz. Archimedes Arenarius. Grosschmid Lajos r. tagtól	2.50
2. « A kalocsai csapadékvizonyok. Angehrn Tivadar S. J. vendégtől	1.—
3. « Czirbusz Géza és a magyar geográfia. Haltenberger Mihály r. tagtól	—,60
4. « A Budavári barlangpincék földtani viszonyai, 4 ábrával. Die geologischen Verhältnisse der Höhlenkeller am Budavár. Kadić Ottokár r. tagtól	1.40
5. « A látásfolyamat dualisztikus elmélete, 1 ábrával. Die dualistische Theorie des Sehprozesses. Hoffmann Ernőtlől	—,60

A Szent István Akadémia Emlékszédel:

I. kötet.

1. sz. Emlékszédel Dudek János felett. Mihályfi Ákos r. tagtól	—,60
2. « Emlékszédel Jedlicska Pálról. Zelliger Alajos r. tagtól	—,60
3. « Emlékszédel Nagy Béniről. Kiss Albin r. tagtól	—,60
4. « Emlékszédel Némethy Lajosról. Áldásy Antal r. tagtól	—,60
5. « Emlékszédel Lóczy Lajosról. Papp Károly osztálytitkártól	—,60
6. « Emlékszédel Ortway Tivadarról. Márki Sándor r. tagtól	—,60
7. « Giesswein Sándor emlékezete. Mihályfi Ákos osztályelnöktől	1.20
8. « Fejérpataky László emlékezete. Hóman Bálint r. tagtól	1.30

II. kötet.

1. sz. Székely István emlékezete. Pataky Arnold r. tagtól	1.50
2. « Rajner Lajos emlékezete. Novák Lajos r. tagtól	—,50
3. « Kiss János emlékezete. Trikal József r. tagtól	—,60
4. « Békefi Remig emlékezete. Bártfai Szabó László r. tagtól	1.20
5. « Emlékszédel Áldásy Antaltól. Miskolczy István r. tagtól	—,60
6. « Emlékszédel Kmoskó Mihály r. tag felett. Pataky Arnold r. tagtól	—,60
7. « Gróf Apponyi Albert elnök emlékezete. Irták: Mihályfi Ákos osztályelnök, elnökhelyettes, Turi Béla, Kenéz Béla, Czettler Jenő r. tagok és Reinzer János tiszteleti tag, főtitkár	1.50
8. « Pály Ede r. tag emlékezete. Várdai Béla osztályelnöktől	—,80

III. kötet.

1. sz. Emlékszédel Mihályfi Ákos volt osztályelnök, tiszteleti tag felett. Pataky Arnold osztályelnök, r. tagtól	—,80
2. « Emlékszédel Laczkó Dezső rendes tag felett. Lóczy Lajos r. tagtól	—,60

TARTALOMJEGYZÉK.

I. Előadások.

Lapszám

A Szent István Akadémiának Szent István király halála kilencszáz- éves fordulóján, 1938 december hó 18-án tartott XXII. ünnepi ülése.	
I. Szent István eszméinek győzelme. <i>Serédi Jusztinián</i> bíbornok- hercegprímás elnöki megnyitóbeszéde	3
II. A Szent István-korabeli latinság. <i>Irta Huszti József</i> rendes tag	7
III. Jelentés a Szent István Akadémia fennállásának 23. évében történt eseményekről. Előterjesztette <i>Papp Károly</i> főtitkár	23
† <i>Reiner János</i> (1865—1938) főtitkár működése a Szent István Akadémia megalapítása körül, három (I., II., III.) fénykép- melléklettel	24
A Szent István Akadémia 1938. évi eseményei	28
 <i>A hittudományi és bölcséleti osztály felolvasásaiból :</i>	
Előterjesztés a Práy-kódex kiadásáról. <i>Kühár Flóris</i> rendes tagtól...	35
Schwarzenberg Frigyes bíboros, prágai érsek vizitációja Zircen, 1854- ben. <i>Irta Horváth Konstantin</i> osztálytitkár	38
 <i>A történelem, jog- és társadalomtudományi osztály felolvasá- saiból :</i>	
Báthory Endre bíbornok krakkói püspöksége. <i>Vitéz Kárpáthy</i> <i>Kravjánszky Mór</i> rendes tag székfoglaló értekezése	54
 <i>A nyelvtudományi és szépirodalmi osztály felolvasásaiból :</i>	
Krónikás ének Szent István királyról. <i>Irta Sziklay János</i> rendes tag	66
Hulló lombok. <i>Bartha József</i> rendes tag költeményei	69
 <i>A mennyiségtani és természettudományi osztály felolvasásaiból :</i>	
A Szent István-korabeli építőkövek a Dunántúlon. A IV. mellék- leten az 1. és 2. ábrával. <i>Papp Ferenc</i> rendes tag székfoglaló előadása	85

	Lapszám
A mellékvese és a mozgás. <i>Deseő Dezső</i> rendes tag székfoglaló értekezése	89
Az átöröklés. <i>Szabó Zoltán</i> rendes tag könyvének bemutatása...	95
Az éghajlat megváltozásának hatása a növényzetre. A 3. ábrával. <i>Báró Andreánszky Gábor</i> rendes tag székfoglaló előadása ...	98

II. A Szent István Akadémia tagjai. 114

III. Hivatalos rész.

A) A Szent István Akadémia ülései.

I. Első rendkívüli együttes ülés 1938 január 21-én	118
II. Az I. osztály zárt ülése 1938 január 21-én	118
III. A II. osztály felolvasó-ülése 1938 január 28-án.....	118
IV. A III. osztály felolvasó-ülése 1938 február 4-én	119
V. A IV. osztály felolvasó-ülése 1938 február 18-án	119
VI. Az I. osztály felolvasó-ülése 1938 február 20-án	121
VII. A IV. osztály tisztikartválasztó-ülése 1938 február 25-én ..	122
VIII. Tisztikart és rendes tagokat választó együttes ülés 1938 február 25-én	122
IX. Az I. osztály felolvasó-ülése 1938 március 4-én.....	125
X. A II. osztály felolvasó-ülése 1938 március 18-án	125
XI. A IV. osztály rendes felolvasó-ülése 1938 április 8-án ...	126
XII. A IV. osztály rendkívüli felolvasó-ülése 1938 április 22-én	126
XIII. Együttes ülés és a III. osztály felolvasó-ülése 1938 április 29-én	128
XIV. A II. osztály felolvasó-ülése 1938 május 20-án	129
XV. A tisztikar ülése <i>Reiner János</i> főtitkár halála alkalmából 1938 augusztus 29-én	129
XVI. A III. osztály felolvasó-ülése 1938 október 7-én	129
XVII. A IV. osztály felolvasó-ülése 1938 október 21-én	134
XVIII. Főtitkárt választó együttes ülés 1938 október 21-én	135
XIX. Az I. osztály felolvasó-ülése 1938 november 4-én	137
XX. A II. osztály felolvasó-ülése 1938 november 11-én	139
XXI. A IV. osztály felolvasó-ülése 1938 november 25-én	140
XXII. Az ünnepi ülést előkészítő együttes ülés 1938 november 25-én	141
XXIII. A XXII. ünnepi ülés 1938 december 18-án	142

B) A Szent István Akadémia számadásai 144

IV. Gyászbeszédék.

	Lapszám
1. Várdai Béla osztályelnök búcsúszavai <i>Perényi József</i> rendes tag ravatalánál 1938 február 17-én	146
2. <i>Viszota Gyula</i> másodelnök beszéde <i>Reiner János</i> főtitkár ravatala fölött 1938 augusztus 30-án	146
3. <i>Lukinich Imre</i> rendes tag gyászbeszéde <i>Gombos Ferenc Albin</i> rendes tag ravatala fölött 1938 december 29-én	147
V. Elhunyt tagtársaink	148

VI. Függelék.

Az Értesítőben megjelent néhány értekezés fordítása.	150
XXII. Seduta Solenne dell'Accademia di S. Stefano. Nell' anniversario novecentesimo della morte del Santo Re, ai 18 dicembre 1938. Il trionfo delle idee di S. Stefano. Discorso di apertura del pre- sidente Sua Eminenza il Cardinale Primate <i>Giustiniano Serédi</i> ...	150
La langue latine à l'époque de Saint Etienne. Par <i>J. Huszti</i> , membre régulier	154
Natürliche Bausteine vom XI. Jahrhundert von Transdanubien. Mit Fig. 1 und 2 auf Taf. IV. S. 86. Von <i>Fr. Papp</i>	157
Der Einfluß einer Klimaveränderung auf die Vegetation. Mit Fig. 3 auf S. 101. Von <i>Br. G. Andreánszky</i>	158
VII. A Szent István Akadémia kiadásában megjelent művek jegyzéke	165

